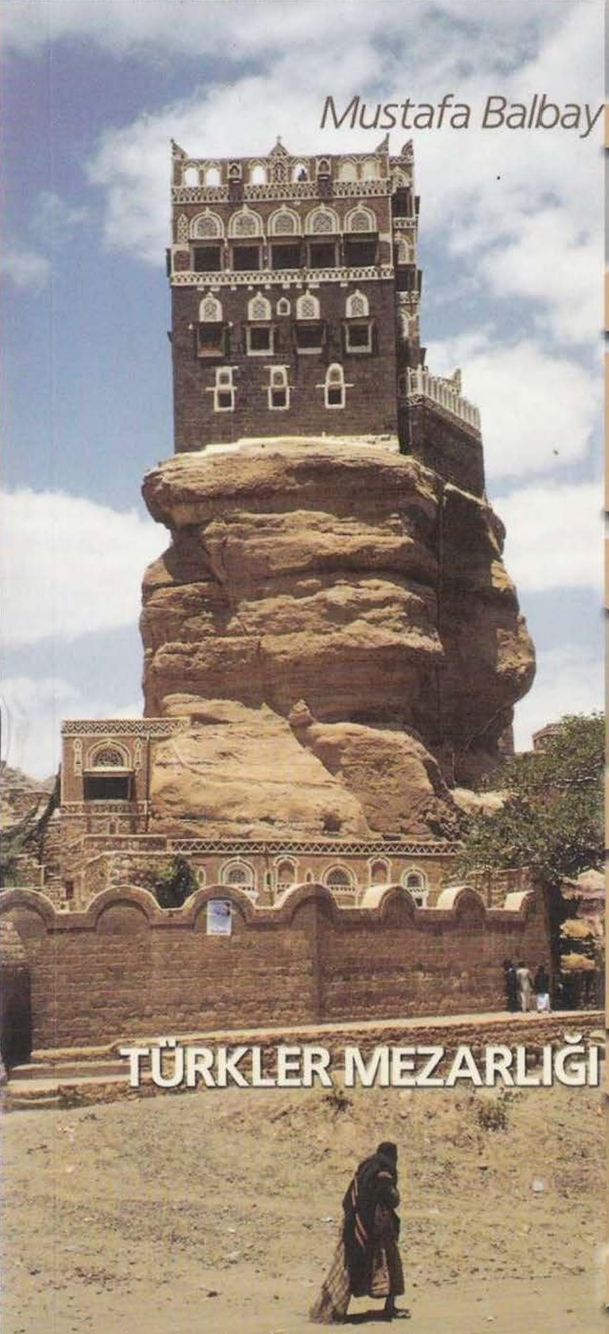
Mustafa Balbay

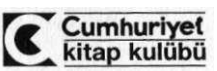
YEMEN

TÜRKLER MEZARLIĞI

Cumhuriyet kitapları

Yemen Türkler Mezarlığı
Yayın Hakları
Çağ Pazarlama A.Ş.
Nisan 2000

MUSTAFA BALBAY

YEMEN TÜRKLER MEZARLIĞI

Cumhuriyet kitapları

İÇİNDEKİLER.

Önsöz 7
Bahreyn Üzerinden Yemen'e 13
Yemen ya da Mutlu Arabistan 21
İmam Yahya'nın Evinde 33
Sana'dan Hudeyde'ye: Yemen Yolu Duvardır 41
Mezar Dağlarında 55
Manaha'dan Kızıldeniz'e: Dağlar Denizinden Çöle 65
"Adın Mustafa'ysa Arapça Konuşman Gerekir!" 79
Tula ve Kavkaban: Taşların ve Gökyüzünün Konuğuyuz 85
GAT Meclisinde: 'Şimdi Hayalinde İstanbul'u Göreceksin' 95
Türkler Mezarlığında Mısır ve Çin Anıtı 105
Aden Yolunda Dağ Merdivenleri 109
Hint Okyanusu'nun Kadınsız Sahilleri 119
Taiz'de Eşrefiye Mahallesi'nin Türk Sakinleri:
'Nüfus Cüzdanı Alabilir miyiz?' 125
Kancalardaki Osmanlı Arşivleri 133
Raufa Hasan'ın Yarım Kalan Düşü 139
Gidip Dönmeyenlerin Torunu Muhammed Nuri:
'Yemen'e Tekrar Gelmeli, Terbiye Verip Gitmeli' 143
Cevdet Sunay'ın Yemen'deki Akrabaları: 'Artık Dönmeyiz' 153
Türk Mahallesine Âşık, Kıbrıs Rum Kesimi Doğumlu,
Tarsus Kökenli İtalyan 157
Sana, Akıp Giden Zamana Çıkışıyor: Sana Ne? 163
Sana'da Osmanlı (G)İzleri 173
Seba Melikesi Belkıs'ın İzinde 189
'İki Cumhurbaşkanı Adayımız Var, En Demokrat Biziz' 199

ÖNSÖZ

Daha çok Japonya için anlatılır...

Eli kalem tutan bir kişi, bu ülkeye gittiğinde, birinci günün ardından, "Hımmm, bu geziden kocaman bir kitap çıkar" der. Bir hafta kalıp, ülkeyi genel hatlarıyla tanıdıktan sonra, görüşünü değiştirir:

"Bu geziden birkaç günlük dizi yazı çıkar."

Japonya'da kalış birinci ayını doldurduğunda, pek çok şeye alışılmıştır:

"Gezi dönüşü, genişçe bir makale yazılır!"

İlk kez gidilen bir yerde, pek çok şeye ilk kez tanık olmanın getirdiği şaşkınlık, ardından bunları olağan karşılama süreci!

Yemen gezim, bu görünümün tam tersi oldu.

İnsan bir kenti, bir ülkeyi dolaşmaya başlarsa; adım adım, tadına vara vara, öğrene öğrene gezinin sonunu getirir. Hele bir de zaman zenginiyse, gönlünce dolaşır; "ohh" der, "gözüm arkada değil, görmek istediğim her yeri dolaştım." Yemen gezimi şöyle özetleyebilirim:

Gezdikçe, gezmek istediğim yerleri arttı!

Beni Yemen yolculuğuna iten başlıca etken, türkülerimizdi.

Hani, Bedri Rahmi Eyuboğlu söylüyor ya, "türkülerde ara Yemen'i." Ben de, "Haydi Balbay" dedim, "Yemen'de ara türküleri!"

Yemen türkülerimiz, üniversitede tez konusu olsa yeridir. Üç biçimde söylenmiş Yemen türküleri; geride kalanların ağzından, Yemen'e gidenlerin ağzından, ölenlerin ağzından.

Geride kalanlar sormuş:

Ah o Yemen'dir
Gülü çemendir
Giden gelmiyor
Acep nedendir?

Yola gidenler, hasreti cezvede kaynatmış:

Gümüş cezvelerim kaynar ocakta
Yemen çöllerinde kaldım sıcakta.

Yemen'de yaşamını yitiren de söze-göze bürünmüş:

Dertli anam benim için ağlasın
Oğul hasretiyle ciğer dağlasın
Körpe kuzum ile gönül eğlesin
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

Ruhi Su'ya selam vermeden geçemeyeceğim. Seferberlik türkülerini beden dolusu haykırışı, hangi yüreği burkmaz? Yol boyu, yeri geldikçe-gelmedikçe Yemen türküleri mırıldanırken, en çok elinde sazı Ruhi Su geçti gözlerimin önünden.

Gezi dönüşü, izlenimlerimin bir bölümü, gazetem Cumhuriyet'te yazı dizisi olarak yayımlandı. Dizi sonrasında pek çok arayan, ek bilgi verenler oldu. Bu da Yemen ellerinin hâlâ toplumun yüreğinde olduğunu gösteriyordu. Yemen'de kalanların çocuklarından Muhammed Nuri'yi dizide konu ettiğimde, hemen Ankara'daki akrabaları aradılar. Bilgiler istediler. Sordular:

- Nasıl, iyi mi?

Emekli Yargıtay üyesi Şerafettin Seyhun'dan bir mektup aldım:

"Nerede Yemen'le ilgili bir yazı görsem okur ve saklarım. Bu-

nun nedeni rahmetli babam Mirliva Arif Seyhun'un orada beş yıl kadar görev yapmış olmasıdır. Babam Yemen'de İngilizlerin desteğindeki Araplarla savaşır... Bir süre Mısır'da tutsaklar kampında kalıp İstanbul'a döner. Sivil giysili olarak deniz yolundan Samsun'a, oradan Ankara'ya geçerek ulusal güçlere katılır..."

Mektup uzayıp gidiyordu. Ekinde babasının Yemen anıları vardı. Nasıl sevindim...

Halk türkülerini hem söyleyen hem araştıran Kubilay Dökmetaş'a "Yemen türkülerini" sorduğumda, 20 kitap koydu masama...

Târih-edebiyat dostu Aysel Erdaş'ın getirdiği-önerdiği, Arap yazarların kaleme aldığı, Arapların tarihine ilişkin kitapların ortak özelliği ise şuydu:

Hemen tümü Arapçadan batı dillerine çevrilmiş, oradan Türkçeye kazandırılmıştı.

Yol hazırlığında beni en çok etkileyen, Zeki Ehiloğlu'nun "Yemen'de Türkler-Tarihimizin İbret Levhası" adı altında topladığı anıları oldu. Ehiloğlu, 1911'de hukuk eğitimini tamamlar, sınava girer. 40 kişi, kolordulara alınacak sorgu yargıçlığı ve müşavirlik için yarışır. 14 kişi alınacaktır. Ehiloğlu yüksek puan tutturanlar arasındadır. Musul, Şam, Bağdat, Yemen, Van, hangisini isterse seçme hakkında sahiptir. "En uzak ve en imtiyazlı olanını" der, Yemen'e gider. 8 yıllık Yemen öyküsünü kitaplaştırır.

Telgraf memuru olarak Yemen'de görev yapan Asaf Tanrıkut'un "Yemen Notlan" da son derece içten. Bugünkü iletişim olanaklarının hiçbirinin olmadığı, sadece telgrafla haberleşilebildiği düşünülürse, Tanrıkut'un işlevi daha kolay anlaşılır.

Anadolu'dan kopup, Yemen'e teyzesini aramaya çıkan Fikret Otyam'ın "Adı Yemendir"i gezi boyunca yanımdaydı. Ara ara Otyam'ın kitabıyla röportaj da yaptım desem yeridir.

Tesalya'da, birinci ve ikinci Yemen seferlerinde, Balkan Savaşı'nda en üst görevler alan Ahmet İzzet Paşa'nın anıları şu başlıkla yayımlanmış:

"Feryadım"

Kitaba dökülen anılardaki ortak acı:

Dağlarda, çöllerde kırılan gencecik fidanlar.

Tarihin babası Herodot da Arabistan'ın Yemen bölümünü anlatırken, bir dizi meyvenin o zamanki adlarını sıralar ve ekler:

"Bunlar sadece burada yetişir."

Evliya Çelebi ise fena halde Seba Melikesi Belkıs'la Hz. Süleyman ilişkisine tutulmuştur. Evliya Çelebi'ye göre, Hz. Süleyman bugün Yemen'le Etiyopya arasında paylaşılan Belkıs için üç bin saray yaptırmış...

Kitap bilgilerini kanat yapıp dolaştığım Yemen'in dağlarından, kentlerinden, çöllerinden derlediğim gözlem çiçeklerinin özünü toplayıp sözcüklere döktüm... Yemen türküleri de sözcükleri ağdaladı; acıya, bala bürüdü.

Gezi boyunca en büyük yardımı ise Yemen Büyükelçimiz Sanlı Topçuoğlu sağladı. Bilgilerini, deneyimlerini, olanaklarını paylaştı. Bir yerde çok şey vardır. Biraz bilirsiniz, biraz hissedersiniz, ama ışık olmazsa göremezsiniz. Topçuoğlu, önemli bir ışık oldu.

Kitaplarda, belgelerde, gözlemlerde en çok Yemen'de yitirdiğimiz Memet sayısını aradım. Farklı rakamlar çıktı ortaya. Üzerinde birleşilen rakam 300 bin! Bir ansiklopedideki not ise kaybın büyüklüğünü anlatmak için rakamı gereksiz kılıyordu:

"Tarih Yemen'de ölen Türklerin sayısını bilmiyor, öğrenmekten de ürküyor!"

Kitabın adını bu durum belirledi.

Sana'da, ortaokul öğrencisi Şerifle sohbet ederken sordum:

- Derslerde Türklerle ilgili bir şey okuyor musunuz?

"Okuyoruz..."

- Neler okuyorsunuz?

"Yemen'in tarihiyle ilgili bölümde Osmanlılarla ilgili bilgiler var."

- Bu derslerden aklında kalan ne var?

"Öğretmenimiz söyledi. Yemen coğrafyasının 20. yüzyıl başındaki adı, Makbarat al Etrek, yani Türkler Mezarlığı..."

Kitaba ad olarak düşündüğüm öteki seçenekler ikinci plana düşüverdi:Yemen Türkler Mezarlığı

Gözlem fenerini doğrulttuğum bir başka konu, bugünkü Yemen'di. Yemen'de dün, önceki gün, bir önceki gün çoktu... En az bugün vardı!

Bir başka deyimle Yemen bugün, yaşamını, dünden kalanlarla sürdürüyor.

Yüz binlerce askerimizin can verdiği, gidip de dönmediği Yemen...

Başkent Sana'nın yüzyıllardır değişmeyen mimarisi...

Hudeyde-Sana yolunun bitmek tükenmek bilmeyen kıvrımları...

Taa Taiz'deki Osmanlı izleri...

Aden'in okyanusa açılan kapısıyla çöle yaslanan duvarı...

Elinizdeki kitap, bilimsel bir çalışma niteliği taşımıyor. Deyim yerindeyse bilimsel değil, gezimsel bir çalışma...

Yol uzun, sözü uzatmayalım...

Haydi Yemen'e birlikte gidelim...

Söz,

Döneceğiz...

MUSTAFA BALBAY
Ocak 2000, Ankara

BAHREYN ÜZERİNDEN YEMEN'E

Uçak tam zamanında kalktı. 15.45'te İstanbul semalarındayız. Uçakta Arap Yarımadası'nın bütün yelpazesi, Hintliler ve Türkler var. Hemen arkamda yan yana üç Türk oturuyor. Biri aşağıyı gösterip seslendi:

- İstanbul'u avucumun içi gibi bilirim. Bir adres söyle, buradan sana tarif edeyim.

İster istemez ben de aşağı baktım. Değil sokaklar, ana caddeler ancak seçiliyor. Anadolu insanının İstanbul'a, dünyanın olmadık kentlerine gidiş cesaretini gösteren bir tümce. Bir kente ilk gidişte acemilik, ikincisinde avucunun içi!

Az sonra servis başladı. Arkamdakiler ne yiyip içeceklerine karar vermeye çalışıyorlar. Biri, "Ben viski içerim" dedi. Öteki, yanıt vermeden uçağın kalkış öncesini anımsattı. Arap ülkelerine ait uçakların çoğunda ilk anons edilen sözcük, "Bismillahirrahmanirrahim" oluyor. Ardından kısa bir dua okunuyor. Sonra hostes Arapça-İngilizce uçağın özelliklerini, tehlike anında yapılması gerekenleri anlatmaya başlıyor.

Bizimki "viski" diyene döndü, seslendi:

- Ben de viski içerdim, ama uçak kalkmadan önce 'bismillah' dediler, biraz geçsin!

Üçüncü kişinin derdi başkaydı:

"Yaa, bismillah diye başlamasa, belki domuz yerdik..."

Sağ önümde iki zenci kadın oturuyor. Saçlarını öylesine güzel örmüşler ki, sanat eseri gibi. Önce çok ince örmüşler, onları yeniden örmüşler. Hintliler, başlarındaki geleneksel takıdan hemen anlaşılıyor.

Uçağın ön bölümünde sigara içilmiyor. Çevremdeki Türklerden sigara içmek isteyenler, arada arkadaki arkadaşlarıyla yer değiştiriyorlar. Çerez konusunda da hazırlıklı gelmişler. Bir kiloyu aşkın çerez poşeti önden arkaya, sağdan sola gitti geldi. Beni de unutmadılar, payımı aldım.

Dışarıda yumak yumak bulutlar. Enine, dikine uzanıyor. Uzaklara gitmenin en güzel anı, yolculuğun en güzel manzaraları...

Uçaktaki Türk grubu, Anadolu'nun orta büyüklükte bir kentinden, yıllık cirosu belli bir hedefi geçen firma bayilerinden oluşuyor. Ödül olarak bir haftalığına Singapur'a gidiyorlar. Kimileri dert yanıyor:

- Ahh, programda Tayland da olsaydı!

Yolculuğun ikinci saati, tamamen çöl üzerinde uçmaya başladık. Kumlar üzerinde değişik şekiller var. Ya da bana öyle geliyor. Kalın bir çizgi kıvrıla kıvrıla gidiyor. Takıldım:

- Bu da kum ırmağı olsa gerek!

Hava kararırken gökyüzü aydınlık, yer alacakaranlık bir görünüme büründü. Karşımızda ufuk çizgisi de ikiye ayrılıyordu. Bulutların üzeri ve altı. 3. saatte Bahreyn için alçalmaya başladığımız duyuruldu. Anonsun ardından 15-20 dakika daha uçtuk. Arkamdaki Türklerden biri takıldı:

- Arkıdeş, pilotun dalgınlığına geldi, geçtik biz bu Bahreyn'i...

Alana indik. Nasıl bir sıcak yaladı yüzümüzü. Karanlık bir sıcak. Bahreyn ve Abu Dabi Havaalanı, körfez için dağılım yeri.

Hindistan'a ve ötesine, Suudi Arabistan'a, Yemen yönüne gidecek yolcular burada uçak değiştiriyorlar.

Bir günlük molanın ardından Yemen'e devam edeceğim. Sözün kısası, Yemen yolu bugün için de kolay güzergâh değil. Arap Yarımadası'nın öteki yanından gitseniz de Kahire molası vermek durumunda kalıyorsunuz.

Bahreyn'i, Celil adlı Türkçe bilen bir Bahreynliyle dolaştım. Celil, Türkiye'nin Bahreyn Büyükelçiliği'nde çalışıyor. Türk arkadaşları olmuş. Onların da yardımıyla Türkçeyi öğrenmiş.

Celil'in iki kişilik kırmızı spor arabasıyla Bahreyn'de birkaç tur attık. Beni en çok etkileyen 1970'li yıllarda inşa edilen, Bahreyn Adası'nı Suudi Arabistan'a bağlayan 25 kilometre uzunluğundaki Fahd Köprüsü oldu. Köprü arada küçük adalardan geçiyor, yükseliyor alçalıyor, virajlar yapıyor...

Yolda, Celil Bahreyn'le ilgili bilgileri art arda sıraladı:

"Bahreyn, Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu'nda üç yıldır Arap ülkeleri arasında birinci geliyor. Ekonomisinin dışa açıklığı bakımından da dünya üçüncüsüyüz. Burası Suudi Arabistan ve Kuveyt'in nefes borusudur. Kıyı bankacılığı da çok gelişmiştir. 100'den fazla banka burada şube açtı. Bunlardan yanılmıyorsam altısı da Türk."

Dünyanın en kaliteli alüminyum işletmeciliği de buradaymış. Mars'a inen uzay aracı Pathfinder'ın alüminyum bölümleri buradan gitmiş.

Celil, Bahreyn'i anlatmaya devam ediyor:

"Gılgamış Destanı'ndaki cennet ülkenin burası olduğu söylenir. Gılgamış o meyveyi almış, çok şey de öğrenmiş. Babil'i yeniden kurmuş."

Yol boyu sık sık sonradan doldurulmuş bölümlerden geçtik. Bunlar, Bahreyn çevresindeki deniz dokusuna büyük zarar vermiş. Dünyaca ünlü Bahreyn incisi, dolgular nedeniyle artık çıkmaz olmuş. İnci yataklarının çoğu ya ölmüş ya ölmek üzereymiş.

Basra Körfezi'nde ilk petrol de Bahreyn'de bulunmuş.

Osmanlı döneminde Bahreyn, Kuveyt vilayetine bağlı bir kaza idi. Şimdi devlet. Yeri gelmişken Bahreyn'in rakamsal büyüklüklerini de verelim. Nüfus 550 bin. Yüzölçümü 693 kilometrekare. Basra Körfezi'nin Suudi Arabistan kıyılarının hemen dibinde bir ada devleti. Başkent Manama'nın bulunduğu Bahreyn adındaki ana adanın etrafında 32 küçük ada daha var.

Nüfusun 150 bini yabancılardan oluşuyor. Bunlar arasında çoğunluk İngilizler. Bahreyn tarihi boyunca hep körfezin açık ticaret merkezi işlevini üstlenmiş. Böyle bir açık merkez olur da İngilizler ulaşmaz mı? Dışa açık yapı, Bahreyn'in toplumsal yapısını da etkilemiş...

Ancak İran'a komşu olmak kolay değil. 1995-97 arasında aşırı dincilerin başlattıkları gösteriler, terör eylemleri ülkeyi birden karmaşaya sürüklemiş. 400 kişi tutuklanmış. Celil, "çok büyük rakam" deyince şaşırdım. 400 sayısı ne ki? Üniversite kampusunda "harçlara hayır" diyen öğrencileri toplasan bini geçersin. Memur eyleminde yan sokaklara kaçanları rastgele otobüslere bindirsen en azından 400'ü bulur... Ama nüfusu 550 bin olan bir ülke için, 400 rakamı hiç de küçük değil...

Bahreyn Şeyhi İsa bin Salman Al-Kalifa ölünce yerine geçen oğlu Hamad, af ilan etmiş. Koşul basit. Gelecekler, şeyhin elini öpecekler, affedilecekler.

Bahreyn'de Şiilerin nüfusu Sünnilerden fazla, ama yönetim Sünnilerin elinde. İran da yeri geldikçe bu durumu kurcalıyor. Yönetim Kalifa ailesinin elinde. Bakanlar kurulunda çoğunluğu enişte-bacanak oluşturuyor. Ülkenin tarihi boyunca Bahreyn şeyhlerinin üç adı var:

Hamad, İsa, Salman...

Tahttaki şeyhin oğlu, oğluna babasının adını veriyor. Böylece iktidardaki kişiyle torunu hep aynı adda oluyor...

Bahreyn'in hemen güneyinde Katar var. İki ülke arasındaki

Havar Adaları'nın sahipliği sorun olmuş. Katar benim diyormuş, Bahreyn benim. Çözüm için iki tarafın da kabul ettiği bir yola başvurmuşlar:

Osmanlı arşivleri...

Katar, arşivlerde Havar Adaları'nın kendisine bağlı olduğunu gösteren bir belge sunmuş. Türkiye'den de yardım istenmiş. Katar'ın belgesi gerçek çıkmamış, ada şimdilik Bahreyn'in.

Fahd yolunun sonunda iki kuleli karaya vardık. Yolun devamı Suudi Arabistan, ilk kulenin önünden Bahreyn başlıyor...

Özellikle hafta sonları, yani cuma ve cumartesi günleri bu yol çok kalabalık oluyormuş. Suudi aileler en çok sinemaya gitmeyi yeğliyormuş. O günlerde bütün sinemalar tıklım tıklım dolu olurmuş.

Celil'in aracının camları sıkıca kapalı, soğutucu çalışıyor. Dışarısı 45 derece. Kısa sürelerle", arada fotoğraf çekmek için dışarı çıktım, dayanmak mümkün değil. Güneş bir yandan yakıyor, güneşin ışığını alıp yansıtan güneşten fazla güneşciler öte yandan...

Bu çıkışlardan birinde bir kedi gördüm. Aslında pek de kediye benzemiyordu. Geniş, dik kulaklı, zayıf bedenli, uzun kuyruklu... Buranın kedileri böyleymiş. Bu sıcakta dik kulaklı değil, şemsiye kulaklı olmak gerekir...

Ben Celil'e Bahreyn'le ilgili sorular sordukça, o da araya Türkiye anılarını sıkıştırıyor. Arkadaşlarıyla bir araç kiralayıp Türkiye'ye gelmişler. İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa'yı dolaşmışlar. "Atatürk Havaalanı'nın inşası uzadı" dedi, gülerek devam etti:

"Her hükümet yeniden para veriyor..."

Celil, 50 kilo ya gelir ya gelmez. Kemiksiz tartı olsa, kaç kilo gelir kim bilir... Jokeylik de yapmış. Türkiye'de at yarışlarının olduğu illeri soluksuz sayıyor:

İstanbul, Bursa, İzmir, Adana...

Bu kadar Türkiye yeter, Bahreyn'e dönelim. Manama'nın ana caddelerinde dolaşıyoruz. Düzenli yapılar, büyük emeklerle ayakta

tutulduğu anlaşılan ağaçlar... Güzel bir balık heykelinin olduğu kavşaktan geçiyoruz, hemen altı yat kulübüymüş. ABD'li zenginlerin uğrak yerlerinden biri burasıymış. En ideal mevsim Kasım-ocak arası. ABD'de kasırgalar fırtınaları kovalarken burada 25 derecede denize girmek, hiç de fena bir duygu olmasa gerek...

Bahreyn bayrağı kırmızı beyaz. Beyaz, barışı temsil ediyor. Kırmızının ucunda da sekiz zik-zak var. Bu, ülkenin bütün tarihi boyunca gördüğü sekiz savaşı simgeliyor.

Kral Fahd yolundan kent merkezine dönüşte büyükçe bir at harasının yanından geçtik. Az ötede yemyeşil bir ada var. Muhammediye Adası. Halka açık değilmiş, Şeyh ailesi ve çevresine acıkmış.

Şeyh İsa'nın doğduğu ev, müze haline getirilmiş. Kıyı şeridinin içinde İsa kasabasına yakın bir yerde. Müze-evin içi, bizim Anadolu evlerimizin kullanım eşyalarının benzeriyle örülü. Beyaz kılıflı şişkin duvar yastıkları. Renkli kumaşlarla kaplı yer minderleri. Üzeri özenle işlenmiş ahşap-metal karışımı sandıklar... Bunun yanında gül suyu şişeleri, kuş işlemeli hasır yelpazeler, hurmalıklar...

Müze-evin bahçesinin hemen yanında hurma balı üretilen oda var. Hurmalar hasır örme torbalara doldurulup tahta bir zemine üst üste konmuş. Zamanla hurmanın özü akıyor, bal oluşuyor. Odadaki hurma torbalarının çokluğuna bakılırsa, bal miktarı hiç de az değil. Dök dök ye...

Dışarı çıktık... Havayı nasıl anlatmalı? Yüzünüzü birden, kaynayan bir kazanın üzerinde tüten buhara tuttuklarını düşünün!

Kendimizi bir kafe-çiçekçiye attık. Bu sıcakta çiçekleri canlı tutmak hiç de kolay değil. Büyükçe bir salonu soğutucuyla donatmışlar. Kalın yapraklı, ağacımsı çiçekler her tarafı süslüyor. Diplerinde adı ve fiyatı yazılı. Çiçek aralarına da masa koymuşlar. Çiçeklerin misafirmiş gibi bir havası var. Sanki benden daha misafirler... Çayımızı içip havaalanının yolunu tuttuk...

Havaalanı Maharrak Adası'nda. Ana ada Bahreyn'le arasında birkaç yüz metrelik deniz var. Köprüyle bağlanmış.

İşlemleri tamamladıktan sonra kafeteryaya geçerken Celil bir hostesle sohbete tutuştu. Eski kız arkadaşının arkadaşıymış. "Hosteslerle arkadaşlık etmek iyi oluyor. Arada bir görüşüyorsun" diyor. Şimdiki kız arkadaşı da hostesmiş. Keyifli keyifli gülerek devam etti:

- Bundan iki önceki de hostesti...

Hostesler Bahreynli değil. Batı ülkelerinden. Bahreynli kadınların henüz bu tür işlerde çalışması zor. Ama araç kullanabiliyorlarmış. Celil övünerek söylüyor:

"Arap ülkeleri içinde kadının en özgür olduğu ülke burasıdır..."

Kafeteryanın hemen altında koca bir Mercedes sergileniyor. Bu, havaalanından alışveriş yapanlar arasında yapılan çekilişin hediyesiymiş. Geçen ayki bir Türk'e çıkmış...

Az ötemizde iki kişi bira içiyordu. Celil, "Bunlar Kuveytliler" dedi. Kuveyt'ten, Suudi Arabistan'dan, salt havaalanında bira içmek için uçak yolculuğu yapanlar olurmuş. Birayı fazla kaçırıp, uçağı da kaçıranlara rastlanırmış...

Kafeteryada fazla oyalanmadık... Celil'le yeniden görüşmek üzere vedalaşıp, uçağı kaçırma riskine girmeden çıkış kapısına yöneldim...

YEMEN YA DA MUTLU ARABİSTAN..

Bahreyn'den Abu Dabi'ye 40 dakikalık uçuş...

İki saat sonra Sana uçağına geçiş...

Saate bakıp takıldım:

- Arkadaş bu ne geç iş!

Abu Dabi Havaalanı'na inince de transit salonunun ilginç görünümüne bakıp Abu Dabi sözcüğüne takılmadan edemedim:

- 'A bu da bi' şey mi?

Transit salonunun tam ortasından ağaç gövdesi gibi kalın bir sütun yükseliyor, tavana doğru yanlara açılıyor, tepeden aşağı inen bölüm salonun dış duvarını oluşturuyor.

Salonun kitap bölümünde haritalar dikkatimi çekti. Ortadoğu haritasında Hatay, Suriye topraklarında gösterilmiş. Güneydoğumuza "Kürdistan" yazılmış. Suriye, İran, Irak toprakları içindeki Kürt bölgelerinde herhangi bir tanım yok!

Salonda ele ele tutuşan koca koca erkekler gördüm. Bunun samimiyetten başka bir anlamı yokmuş, buralarda adetmiş.

Dükkânlar elektronik eşya ağırlıklı. Büyük firmalar, bu bölge için daha ucuz fiyata özel üretim yapıyorlar.

Saat 15.40... Ve Sana'ya hareket. Yolcu profili biraz daha değişti. Kadınlar, sadece gözlerinin göründüğü, kocaman siyah çarşaflara büründüler. Transit salonunda çoğu böyle değildi. Kimi kadınlar da uçağa biner binmez başlarına kocaman bir kapşon geçirdiler. Hemen yanımdaki kadın ayakkabılarını çıkarıp "uzun yol" pozisyonuna geçti. Ayaklarının altı tamamen kına, yan tarafları kınadan çiçek işlemeli. Çiçek yaprakları özenle işlenmiş. Erkeklerin takkeleri değişik tiplerde. Bir tanesininki kale burcu gibiydi.

Anons görevlisi "Bismillah" dedikten sonra, "malumatül selameti" diye başlayıp, gerekli bilgileri verdi.

Kalkıştan az sonra altımızda "çöl ırmakları" belirdi. Göz alabildiğine uzanan çölde kimi koyu bölgeler kıvrımlı ırmaklar gibiydi. Basra Körfezi'nin soluk rengi uzaklarda yerle göğü karmaşık hale getirdi.

Yolculuğumuza çocuk ağlamaları eşlik etti. Kimi çocuklu kadınlar çarşafın üzerinden kulaklık geçirip, uçaktaki müzik yayınıyla biraz olsun kafalarını dinlediler. Çarşafın içinde sadece gözleri görünen kadınlar, uçağın satış servisinden çeşit çeşit ruj aldılar.

Yemek servisinde alkollü içecek olarak sadece bira var. O da yemek aracının altından veriliyor. Zuladan.

Yol uzun... Üç saatten fazla uçacağız. Yemen topraklarına ayak basmadan önce bu ülkeyle ilgili genel bilgiler arasında uçalım.

Yemen, Kızıldeniz'in batısında, Arap Yarımadası'nın güneybatı ucunda. Hint Okyanusu'yla Kızıldeniz'i birbirine bağlayan Bab-El Mandap Boğazı'na hakim. Yüzölçümü 550 bin kilometrekare. Suudi Arabistan'dan sonra yarımadadaki en büyük ülke. Nüfusu 17 milyon.

Yemen'i hep "çöl" yanıyla biliriz. Gerçekten de sahil şeridinde 40 kilometre genişliğinde "sıcak topraklar" adı verilen uzun bir çöl serisi var. Suudi Arabistan'la kuzeydoğusundaki sınırı ise belli değil. Çünkü bölge tamamen çöl. Sınır, "Falanca kabilenin yaşadığı bölgenin güneyi Yemen, kuzeyi Suudi Arabistan'dır" biçiminde

genellenmiş. Zaten uluslararası haritalarda da burası "saptanmamış sınır" olarak geçiyor.

Yemen'de tam beş değişik iklim var. Ilıman iklimden tropikal iklime, çöl sıcağından dağ havasına kadar uzanıyor. Bunda büyük etken arazi yapısındaki değişiklik. Dağlık bölgeler sahil şeridinden itibaren 2000 metrenin üzerine kadar çıkıyor. Başkent Sana'nın da içinde olduğu dağlık bölgelerde yaz mevsimi 30-35 derece, kış mevsiminde ise gündüz 20-25 derece gece sıfırın altına kadar indiği günler oluyor.

Romalılar, bu topraklar için şu tanımı kullanmışlar:

Arabian feliks...

Yani mutlu Arabistan...

Yemenliler, Nuh'un büyük oğlu Sem'in soyundan geldiklerine, Sana şehrinin adını da Sem'den aldığına inanıyorlar.

Ortalama ömür 52 yıl. Bu rakama yeni ulaşılmış, uzun yıllar ortalama ömür 40'lı rakamlarla ifade ediliyormuş.

Halkın yüzde 40'ı Şii mezhebinin Zeydi kolundan, yüzde 60'ı Sünni mezhebinin Şafi kolunda.

Zeydi imamlar peygamber soyundan geldiklerine inanıyorlar. Bunun devamında şunu iddia ediyorlar:

O zaman İslam âleminin önderi de biziz!

Bu imamlar Osmanlı döneminde "halifeliği" tanımadılar ve gerçek halifenin kendileri olduğunu iddia ettiler. Osmanlı'ya kök söktüren de bu yaklaşım oldu.

Bu bağlamda Osmanlı'nın Yemen'de tutunmaya çalıştığı dönem için, "400 yıl savaşları" demek de abartma olmaz. Bu 400 yılın ana hatlarını kısaca aktaralım ki, Yemen dağlarını, çöllerini dolaşırken boşluk olmasın.

Yavuz Sultan Selim, 1514'te Çaldıran Savaşı'nı kazandıktan sonra gözünü Mısır'a dikti. 1517'de Kahire'ye girdi ve Memluk saltanatına son verdi. O dönemde Yemen'i, Mısır'a bağlı emirler yönetiyordu. Yavuz Sultan Selim'in Kahire sokaklannda atını gezdirdiği-

ni duyan Yemen'deki Emir İskender, hemen padişaha bağlılığını iletti ve Yavuz Sultan adına hutbe okuttu. İskender o dönemde de Zeydilerin İmamı Şeraffettin Yahya ile mücadele ediyordu. İskender işin kolayını bulup Osmanlı'ya bağlılığını bildirdikten sonra, Yavuz buraya Hayri Bey'i vali tayin etti. Sana'da bir süre kalan Hayri, burada fazla yaşanmaz gayri deyip İskender'i yerine bıraktı ve döndü.

İskender, Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra Osmanlı'ya bağlılığını gevşetmeye başladı. Osmanlı, Kemal Bey'i İskender'in üzerine gönderdi. Savaşı İskender kaybetti ve buradaki yönetim tümüyle Osmanlı'nın eline geçti. Bu sırada Kızıldeniz üzerindeki en büyük ada olan Kamaran'ı Portekizliler ele geçirmişti. Kemal Bey onları da tepeleyip, Ümit Burnu'ndan Hint Okyanusu'na kesintisiz gitmek isteyen Portekizlileri durdurdu.

Eğer Osmanlılar, Portekizlileri burada durdurmasalardı, hedefleri Mekke'ydi. Mekke'nin Hıristiyan Portekizlilerin eline geçmesi halinde tarih nasıl seyrederdi, öngörmek güç. Ancak burada Osmanlı'nın oynadığı rolün de gerçekten tarihi olduğu ortaya çıkıyor.

Osmanlı bu tarihten itibaren Yemen'e hep "kutsal toprakların sigortası" gözüyle baktı. Burası kaybedilirse, aynı zamanda halife unvanına da sahip olan padişahın ülkesi Mekke'yi de kaybedebilirdi. Ne var ki Yemen'de dökülen Osmanlı kam Hıristiyan sömürgecilerin saldırıları sonucu değil, Müslümanlığın bir kolu olan ve padişahı halife kabul etmeyen Zeydilerin bitmek tükenmek bilmeyen isyanları sonucuydu.

Osmanlı Sana'yı, Kızıldeniz yolunu ele geçirmişti, ama Hindistan'a giden yol Aden Körfezi'nden geçiyordu.

Bundan sonrasını Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkan Cengiz Orhonlu'nun "Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti" adlı kitabından aktaralım:

"Hadım Süleyman Paşa, Mısır Beylerbeyi iken Yemen ve Aden'e sefer yapmayı tasarlıyordu. 1530'da kendisine bu müsade verilerek Süveyş'te 80 gemiden mürekkeb bir donanma hazırlan-

dı...: Süveyş Tersanesinde Cenovalı inşaiye mühendisleri nezaretinde yapılmış olan 70 gemiden ibaret donanma, Hindistan'da Güceret devleti yönünde olmak üzere denize açıldı. Hadım Süleyman Paşa emrindeki donanma ile sırasıyla, Korondil, Tur, Cidde'ye uğradı... Babu'l-mendeb Boğazını geçmek suretiyle Hind Denizi'ne çıktı ve Aden Limanı önlerine geldi. Süleyman Paşa, Aden Emiri Davud'u hile ile yanına celbetti. Fakat dürüst davranmayarak onu geminin direğine astırdı. Aden şehri çok kolay bir şekilde ele geçti. Behram Bey adlı şahıs Aden'e sancak beyi ilan edildi. Çok önemli bir ticaret şehri olduğu kadar stratejik bir mevkii olan bu şehir artık Osmanlı idaresinde olup, bu şehir sayesinde Osmanlı devleti Hint Okyanusu'nda bir söz sahibi durumuna geçti."

Okuduğum pek çok kaynak olayı büyük ölçüde yukarıdaki gibi aktarıyor. Ancak bazı kaynaklar Aden Emiri'nin hileyle gemiye getirildikten sonra gemide değil, Aden Kalesi'nin önünde asıldığını söylüyor.

Kenti böyle bir yöntemle ele geçirdikten sonra yerli halka Osmanlı'yı sevdirmek çok da kolay olmasa gerek!

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Zeydilerin İmamı Mutahhar, Sana'dan başlayıp Osmanlı'ya karşı ilk büyük isyanı hazırlar. Kanuni Mutahhar'a bir ferman yazar:

"Memleketim şarktan garba varıncaya kadardır. Askerimden bir miktarını göndermek istersem, piyade ve süvari yüz bin veyahut daha ziyadedir. İcabında denizi askerle doldurur, bir askere bir asker ilhak ederiz. Askerlerimizin bir ucu Yemen'de bir ucu tahtı himayemizde olan memleketlerdedir..."

Bu fermana derman dayanmaz, ama Mutahhar dayanır. Direnmeye devam eder. 1577'de Yemen'in yönetimi büyük ölçüde yerel şeyhlere, imamlara bırakılır, ama haritadaki yeri Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının içidir. 1870'de Mehmet Bin Ayz adlı bir emirin, "Osmanlı'yı Yemen topraklarından tümüyle silip atma" hedefiyle ayaklanmasının ardından yepyeni bir dönem başlar.

Bölgeyle Osmanlı dışında ilgilenenler de artmıştı:

İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve İtalyanlar...

Portekizliler gitmiş yerlerine yenileri gelmişti. Bu dönem aynı zamanda Süveyş Kanalı'nın tamamlandığı sürece karşılık geliyor.

Osmanlı'nın 1870'te yeniden öne çıkan Yemen macerası, 7. Ordu'nun Sana'da kurulmasına kadar uzandı.

Osmanlı tarihinde en çok hangi coğrafayaya ait "fatih" unvanı var, sorusunun yanıtı sanırım Yemen olur. Çünkü Osmanlı padişahları, paşaları arasından pek çok "Yemen fatihi" var. Kanuni Sultan Süleyman'dan Sultan Aziz'e, Koca Sinan Paşa'dan Özdemir Paşa'ya, Yemen'deki isyanı bastırıp, Osmanlı hakimiyetini sağlayan herkese "fatih" unvanı verilmiş. Bir süre sonra yeniden isyan, yeniden bastırmaya gidiş, kanlı çatışmalar, bastırış ve "fatih" unvanı alış. Sonra yeniden, yeniden...

1870 sonrasından 1918'e dek Anadolu-Balkan gençlerinin kanını emen Yemen, kaç cana mal oldu?

Bu konuda kesin bir rakam yok. Cumhuriyetin ilk yıllarında kimi araştırmalar yapılmış ancak net bir sonuca varılamamış. 15.1.1937 tarihli Tan gazetesinde General Galib'in şu değerlendirmesine yer verilmiş:

"Henüz yüzbaşı rütbesinde idim. Yemen'e yeni memur edilmiştim. Erkan'ı harbiyyeye mülhak olarak çalıştığım için bütün kuvve-i umumiyye cetvelleri elimden geçiyordu. Bu cetvellerde orduya gelen yeni askerlerle istibdal edilen veya malul kalan askerler arasında geniş ve feci bir boşluk gözümden kaçmadı. Hiç unutmam, 1310 (1894) senesi içinde bulunuyorduk. Yemen, o tarihte daimi bir harb mıntıkası idi. Şube Müdürü Erkanı-ı harb Binbaşısı Cemil Bey'in müsadesini alarak cetveller üzerinde tetkikat yaptım. Yemen'e ilk defa ordu sevkine başlanıldığı 1287 (1871) yılından 1310 (1894) yılına kadar Şab Denizi'ne (Kızıldeniz) girip Hicaz ve Yemen fırkalarına iltihak edenleri veya isyanlar yüzünden kıta halinde seferber edilerek sevkedilenleri, sağ kalıp memleketlerine dö-

ilebilenlerin miktarıyla müvazeneledim. Vardığım netice şu oldu; Aradan geçen 22 yılda Hicaz ve Yemen çöllerinde tamam 130 bin Anadolu yavrusu gömülmüştür."

30.11.1921 tarihli İctihad dergisine göre ise 1869'dan 1914'e kadar geçen 45 yılda bir milyon asker Yemen'de öldü.

Bunun dışında konuyla ilgili kesimlerde dilden dile dolaşan rakam ise 300 bin.

Bir milyon rakamı Yemen'den dönmeyip, orada yaşamaya karar verenleri de kapsıyor olmalı.

Ölüm nedenleri sıralamasında birinci sırayı sanıldığı gibi savaşta şehit düşme almıyor, başta kolera olmak üzere, salgın hastalıklar çaresiz bırakmış Anadolu gençlerini...

Ahmet İzzet Paşa anılarının bir yerinde şöyle diyor:

"Yemen bölgesi sürekli öldürme ve yıkıma sahne olmuştur. Gerek Osmanlı'ya sadık teba gerekse Yemen'in masum halkı için bir mezbaha olmuştur. Hiç olmazsa Yemen'in ilk olarak istilasında beş yüz bin altın dolayında gelir toplanarak tüm masraflar çıktıktan sonra 150-200 bin altının devlet hazinesine gönderildiği tarihi rivayetlerden olduğu halde, bu kere üstelik her yıl devlet hazinesinden birkaç yüz bin lira harcanmaktaydı. Birinci bölümde anlattığım 1903 büyük ayaklanmasıyla devlete 50-60 bin can ve 4-5 milyon altın liraya mal olmuştu, Yemenlileri de oldukça hasar ve can kaybına sokmuştu..."

Ne korkunç rakam! Ahmet İzzet Paşa, Yemenlilerin de ayrıca can kaybı olduğunu yazdığını göre, bir yılda ölen Mehmet sayısı 50-60 bin. Tahminler arasında on bin can oynuyor!

Osmanlı 1918'de "Tamam, Yemen'den çekiliyorum" dediğinde ülkenin yönetimi İmam Yahya taraftarlarına geçti, ama buradaki hakim güç İngilizlerdi. Asker-sivil binlerce Osmanlı bu tarihten itibaren İngilizlerin esiri durumuna düştü. Yemen anılarını yazanlar kendilerine en çok dokunanın "İngilize teslim olmak" olduğunu vurgularlar. Bu esirlerin çoğu birkaç yılda ancak Anadolu'ya dönebildi.

400 yıl önce cesaretle başlayan Yemen macerası esaretle sona ermişti...

Bu kadar bilgi yeter... Üstelik Yemen hava sahasına girdik bile...

Altımızdaki çöl denizi giderek çöl dağlarına dönüştü. Çıplak dağların tepeleri tıraşlı. Sanki başı kopuk gövde gibi duruyorlar. Ya da biri yukarıdan üflemiş, tepeleri hafifçe düzleştirip gitmiş. Aklıma Buenos Aires-Santiago yolculuğu geldi. İki başkent arasındaki yolculukta da kimi dağ başları böyleydi.

Sana'ya yaklaştıkça dağlar vahşileşti. Artık tepelerde, eteklerde kayalıklar da var. Aralarında beyazlıklar dikkati çekiyor. Kar olmalı. Hemen altta çöl, kaya diplerinde kar...

Sana için alçalmaya başladık. Ama bu çok uzun sürmedi. Çünkü çevresi dağlarla çevrili, 2600 metre yüksekliğindeki başkent gökyüzüne çok uzak değil! Kenti çevreleyen dağlar duvar gibi, çırılçıplak, dik kaya kesmeli... Burada yol varsa buna, "yolu yokuştur" değil, "yolu duvardır" diye türkü yakmak gerekir!

Dağ araları duman yüklü. Sıra sıra dağların derinliklerindeki beyaz duman çizgileri ürkütücü bir hava veriyor.

Havaalanı tek katlı bir yapı. Pistin ötelerinde iki uçak duruyor. Yarı terk edilmiş bir hava hakim. Çevredeki dağların görkemi karşısında alanın durumu, sanki insanoğlunun doğa karşısındaki görünümünü anlatıyor.

Otobüsle yolcu salonuna gelirken, tam karşıma uzun çarşaflı siyahlar içinde bir kadın oturdu. Boynu halka halka kolyeyle çevrili. Kolu da boynuyla yarışıyor. Ayaklarındaki kına bütün havayı değiştiriyor. Siyah çarşaf, sarı bilezikler, kırmızı kına...

Pasaport kuyruğunda beklerken, nefesi yettiği kadar ağlayan bir çocuk eşlik etti. Annesinin yüzü tümüyle kapalı. Arada çocuğun yüzünü okşayıp susturmaya çalışıyor, baba oralı değil. Dünyaya gözlerini yeni açmış bir bebeğin, kendisine en yakın kişinin gün ışığında yüzünü görememesi bir an içimi titretti.

Giriş formunda baba adının yanı sıra dede adı da isteniyor. Yemen'de henüz soyadı yasası yok. Bu yüzden kişi, baba ve dede adının sonuna kendi adını ekleyerek kimliğini tamamlıyor. Dedemin adını yazarken kendi kendime takılmadan edemedim:

- Belki de dedesi burada şehit olan var mı, diye bakıyorlardır...

İnsanın aklında yol boyu hep Yemen türküleri olursa, olacağı bu!

Yemen Büyükelçiliğimizden iki kişi karşıladı. Beklemiyordum. Sanki onlar 40 yıllık dostummuş gibi hemen sarmaş dolaş olduk. İnsan, ülkesinden ne kadar uzaktaysa, orada karşılaştığı yurttaşıyla o kadar yakın oluyor.

Gümrükten geçtim. Hizmet binasının dışarıdan görünüşü, bizim orta halli bir Anadolu kentinin otobüs terminalini andırıyor. Dışarı çıkar çıkmaz, hamallar, taksi diye bağıranlar etrafımızı sardı. Şoför Reşat önde ben arkada araç parkına ulaşınca ayaklarımı sertçe yere vurdum, "Tamam" dedim, artık Yemen'deyim.

Hava kararda kararacak. Güneş dağların üst çizgilerini belirginleştirirken, alt kesimler koyulaştı.

Sana'ya doğru ilerliyoruz. Reşat, özel sipariş versem bulamayacağım cinsten bir rehber. Diyarbakırlı. Arapçayı çok iyi biliyor. Yirmi yıl önce, Ortadoğu'nun kuzeyinde başlayan macera dolu yolculukların ardından Yemen'e gelmiş. Bir süre değişik işlerde çalıştıktan sonra Büyükelçiliğe şoför olarak girmiş. Yemenli çok sayıda arkadaşı var. Hemen kentin çevresindeki dağlan, ilk başlayan binalann özelliklerini anlatmaya başladı. Bir an sözünün arasına girip, "Reşat" dedim, "bundan sonra senin unvanın rehber-şoför, anlaştık mı?"

Bütün dişlerini gösterek güldü, alçakgönüllü bir edayla, "Öyle olsun" dedi.

Kent hemen başladı. Tek katlı taş binalar, ya çok eski ya da son model araçlar, fakir giyimli insanlar, trafik ışıklarında dilenci çocuklar...

Lüks araçlar yeni yeni girmeye başlamış. Arada lüks arazi

araçları dikkati çekiyor. Rehber-şoför Reşat araçların özelliklerini anlattı:

"Bak bu arka kısmı büyük olan ciplere Leyla Alavi diyorlar. Leyla Alavi Mısırlı bir şarkıcı..."

Ardından gülerek ekledi:

"Leyla Alavi'nin poposu biraz büyüktür de!"

Arka kısmı daha az büyük olanların adı da tanıdık:

-Monika!

Mercedeslerin adı ise hayalet.

Yanımızdan içi silme insan minik minibüsler geçiyor. Buradaki adı"debbah".

Sana'nın güneyine doğru ilerlerken sağ tarafımızda yükselen Nukhum (yıldız) Dağı'na selam verdik. Tam tepesindeki Osmanlı kalesi yıldızların altında, yalnızlığını yaşıyor. Dağ askeri bölge, girmek yasak. Sana ve çevresindeki tüm dağlar askeri bölge. Ülkenin geleneği, isyanlara karşı alınan önlemlerden sadece biri!

Kirli ışıklar içindeki Sana'nın en işlek caddesi Zübeyr'i geçtik, ardından Cibuti Caddesi ve Türkiye Büyükelçiliği.

Büyükelçimiz Sanlı Topçuoğlu "hoşgeldin"in ardından öylesine net, doyurucu, ufuk açıcı genel bilgiler verdi ki, daha Yemen'e ayak basışımın ikinci saatinde kendi kendime şunları söyledim:

- Arkadaşım Balbay, Yemen'e ilişkin bunca bilgini, ülkenin değişik yerlerini görerek ete kemiğe büründürmelisin. Haydi bakalım, adam gibi programını yap ve yürü...

Akşam, Sanlı Bey'le birlikte, İngiliz Büyükelçisinin konutunda, Yemen halk giysilerinin tanıtıldığı defileyi içeren bir etkinliğe gittim. Evin bahçesine podyum yapılmış. Defile öncesindeki kokteylde Marco Livadiotti adlı bir turizmciyle tanıştım. Sana'daki Türk mahallesini en iyi bilenlerdenmiş. Önümüzdeki günlerde bir ara birlikte gezeceğiz. Bu sözleşmenin ardından hemen yanındaki uzun boylu Hollandalıyla tanıştırdı. Adı, Jelle van der Toorn Vrijtoff. İki kartı var. Birindeki kimliği, Yemen Ulusal Müzesi Resto-

rasyon Projesi Proje Direktörü. Ötekindeki kimliği, merkezi Amsterdam'da bulunan Total Design adlı şirketin yöneticisi.

Ulusal müze yapılacak bina Osmanlı döneminde hastane olarak inşa edilmiş. Benden, bu binanın Osmanlı dönemindeki resimlerini bulup bulamayacağımı sordu. Yardımcı olacağıma söz verdim. Bina bugün harap haldeymiş. Özgün halini az çok öngörmüşler, çizimler yapmışlar, ama yine de aslını gösteren bir fotoğraf arıyorlarmış. Müze inşaatını da bir gün gezeceğiz.

Davetliler arasında İslam ülkelerinden konuşmacıların çağrıldığı, Uluslararası Kadın Semineri'nin katılımcıları da vardı. Konferansın Yemenli delegelerinin çoğu, boydan boya siyah çarşafla örtülü. Konferansı düzenleyen Sana Üniversitesi Kadın Merkezi Bölümü Başkanı Raufa Hasan'ın görünümü ise daha farklı. Canlı, bıcır bıcır bir kadın. Başını örtmüş, ama öyle bir örtü ki, görünümü şık bir aksesuarı anımsatıyor. Kırmızının tonlarıyla örülü, yüzün çevresine gelen bölümleri dalgalı bir başlık. Raufa Hasan'la da önümüzdeki günlerde bir ara sohbet edeceğiz.

Bu görüşmeyi de kesinleştirince, çaktırmadan kendime yine bir selam çaktım:

- Arkadaş daha birinci gün akşam bir haftalık program yaptın. Dönmeye niyetin yok galiba!

Daha yeni görüşme bağlama olasılıkları belirecekti ki, defile başladı. İkisi siyah, ikisi beyaz dört manken. Siyah mankenler de Yemenli değilmiş. Zaten Yemen'de böyle bir defilenin yapılması başlı başına bir olaymış. Ayda yılda bir ancak büyükelçilik destekli olursa gerçekleştirilebilirmiş.

İlk sırada başı örten, ama çarşaf olmayan giysiler başladı. Raufa'nınkine benzer şeyler. Başlıklı elbiseler. Mankenlerin gümüş takıları akla ilk, Osmanlıyı çağrıştırıyordu. Ayaklarda da değişik halhallar vardı. Çıplak ayaklar kınalıydı. Aklıma uçakta gördüğüm kınalı ayaklar geldi. Kına sadece ayakların altını değil, yan taraflarını da süslüyor. Çiçek biçiminde yakılmış kına, bir çeşit ayakkabı süsü gibi de duruyor.

En çok ayak fotoğrafı çektim.

İzleyici kadınlarla mankenler geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Kadınlar arasında bütün yüzünü örtenler, yalnız gözlerini açık tutanlar, gözlerini ve burunlarını açık tutanlar, yüzü görünenler, yüzünün yanı sıra saçlarının da bir bölümü ortada olanlar. Türkiye'deki yaygın biçimiyle türban takanlar, buranın en liberal olanları. Dışarıda onlara çok iyi gözle bakılmazmış.

Defile sonrası herkes Marco'yu tebrik ediyordu. Gece onun eseriymiş. Gecenin ikinci ilgi merkezi ise Raufa Hasan'dı. Çevredeki ışıkların yanmasıyla birlikte geleneksel Yemen evlerinden olan büyükelçilik konutunun pencereleri daha da belirginleşti. Üst kısımlarında renkli camlarla örülü yarım daire var. Kameriye adı verilen bu süslemeleri, havaalanından Sana'ya gelişte de pek çok evde görmüştüm. Yemen mimarisinden ilk tanıştığım bölüm bu süslemeler oldu.

Konferansa bir de Türk çağrılı. Onun da davette olduğunu öğrenince aradık, bulduk, tanıştık. Hülya Hanım ABD'de doktora yapıyor. Konferansta dile getireceği konu, Halide Edip'in yaşamı. Onunla da ayrıca görüşeceğiz. Onu Amerikalılar çağırmış. ABD'nin davetlisi olarak Yemen'de konferans veren bir Türk kadını...

Hülya Hanım'la birlikte ABD'li birkaç kadın diplomatla da tanıştık. Mısır'ı öve öve bitiremiyorlar. El Ezher Üniversitesi'nin de üstüne diyecek yok. Mısır'ın ABD'nin Arap ülkeleri politikası üzerindeki rolü çok büyük

Koktelyde pek çok ülkenin büyükelçisiyle tanıştım. Kendisini göremedim, ama Endonezya Büyükelçisi'nin çocuklarının adlarının öyküsü ilginçti. Büyükelçinin dört çocuğu varmış. Birinci çocuğuna Mustafa Kemal'den esinlenerek, "Kemal" adını vermiş. İkinci çocuğuna İsmet İnönü'den esinlenerek "İsmet" demiş. Sonrakiler için eşi devreye girmiş: "Onların adını ben vereceğim."

İMAM YAHYA'NIN EVİNDE

Rehber-şoför Reşat'la birlikte sabah güneşinin yarattığı gölgeler kısalmadan yola koyulduk. Yönümüz Sana'nın kuzeydoğusundaki İmam Yahya'nın evi.

Yemen'de Osmanlıya kök söktüren İmam Yahya'nın o dönemde kullandığı ev, başkent Sana'ya 10 dakika uzaklıkta, Vadi Dar'da. Yola çıktık... Çevremizde iki tür araç var. Ya çok lüks ya da dökülüyor. Dökülenler, ortalama iki-üç yerinden çarpılmış, tamir görmediği için çok değişik bir model olmuş. Kırmızı ışıklarda durmanın riski, dilenciler. Hemen her kırmızı ışık en az on-on beş dilenci demek...

60 Metre Caddesi'nin kenarındaki geniş boşlukta sıra sıra kamyonlar dizili. Üzerleri silme taş dolu. Bir kişinin kaldırma gücünün son sınırını zorlayacak büyüklükte, açık kırmızı, yeşil, beyaz, gri taşlar... Burası Sana taş pazarı. Kamyonu 3-4 bin riyal. Bir dolar 160 riyal.

Sana'dan çıktık, sağımız solumuz gat bahçeleri. Dört mevsim filiz veren gat, artık kahve bahçelerini de tehdit etmeye başlamış. Bir anket yapılsa, "gat mı kahve mi" diye sorulsa, gat ağır basar.

Tam Vadi Dar'a inmek üzereydik ki, sağ ilerimizdeki tepede bir kalabalık, davul-zurna, oyun oynuyorlar. Düğünmüş. Daldık...

Damadın elinde işlemeli, büyükçe bir kılıç var. Gelenek buymuş. Düğün günü açık bir alana çıkılır, erkekler kendi aralarında cembiyeyle oyun oynarmış.Cembiye, kılıflı kama. Erkek çocuk yürümeye başladı mı beline cembiyeyi takıyor.

Damat, uzun kılıcından belli oluyor. Belinde cembiye, kılıç omzunda, vücudunun üst kısmını hiç hareket ettirmeden oynuyor.

Yanda bir genç omzundaki atmacayla keyif yapıyor. Atmacanın ayağına bir ip bağlamışlar. İpin öteki ucu bileğinde... Kuşu ben de omzuma alıp bir süre oynadım. Kuş donuklaşmış. İtelesen gitmiyor. Demek ki donuklaştırmayı başarırsan atmacayı bile yatmaca yapabiliyorsun. Arada kanatlarını çırpıyor. İlk hareketine bakınca hızla ipi zorlayacağını sanıyorsun, ama değil. Ekseni etrafında dönüp oturuyor.

Tepenin az ötesi uçurum. Karşıda hayal meyal İmam Yahya'nın evi seçiliyor. Altımızda yeşil bir vadi. Bahçelerde üzüm asmaları, nar, ayva, elma, kayısı var. Yolda ayva aldık. Anadolu'da yetişenden biraz daha küçük. Dışı, seyahat çantasında sıkışmış gömlek gibi kırış kırış.

Vadinin kovuklarında beş-on kadar keçiyi otlatan küçük bir kız çobana selam verdik. Burada çobanların çoğu kızmış.

Az sonra İmamın evindeyiz...

Son olarak yüzyılın ilk yarısında Yahya'nın kullandığı evin ilk inşa edildiği tarih M.Ö. 2700. 20 metreyi bulan yükseklikte bir kayanın içine ve üzerine inşa edilmiş. Ev saldırılara karşı bir dizi önlemi de içerdiği için, Yahya da burayı tercih etmiş. Önünde onlarca dallı, yaşça evle değil, ama ziyarete gelen herkesle yarışan bir ağaç var. Beş-altı kişi el ele verip daire oluştursa belki etrafını kuşatabilir.

Ağacın dibinden içeri girdik. Kapıdaki görevli kaleşnikofu omzuna koymuş, yarı uykulu oturuyor. Bizi görünce istifini bozmadan karşıdaki gişeyi işaret etti. Kaya merdivenlerden çıktık. Kayanın yarı içine yarı kıyısına kurulu dar odanın kapısında İngilizce-Arapça şu yazılı:

"Mahkeme"

İmam Yahya'nın yargı salonu.

Beş-altı basamak sonra kayanın içine girdik. Taş hemen soğukluğunu hissettirdi. Dışarıda sıcaklık 40 dereceyi bulurken, taş yapının içi 20-25 dereceyi aşmıyordu. Buranın restorasyonunu da Hollandalılar üstlenmiş. Girişe, yaptıkları çalışmaları anlatan bir levha koymuşlar.

Dar bir merdiven, ardından kayaya oyulu yine dar bir geçit... Bir bölümü balkon gibi dışa uzanmış kayanın hemen dibinde, 150 metre derinliğinde kuyu var. Burası kuyunun ortasına yakın penceremsi bir açıklık. Kuyu, yukarıya doğru devam ediyor. Hazine odasını geçtik; yine kayaya oyulu dar bir geçitten, başımıza dikkat ederek mutfağa ulaştık. Ekmek yapım yerleri, arkasında un hazneleri... Yine dar bir geçitten mumya odasına. Bizimle evi dolaşan, o çevrenin insanı Ahmet, girdiğimiz yerin işlevine ilişkin taklitler yapıyor. Burada hemen yere uzandı, ellerini göğsüne koyup, soluksuz yattı. Bol bol fotoğrafını çektim.

Yanda iki kişilik gat çiğneme yeri. Ahmet hemen oturup sol yanağını şişirerek gat keyfinin taklidini yaptı. Oturma yerinin uçlarında dirsek dayamak için ayrı bir taş yükselti yapılmış. Burası dar bir bölümden vadiye ve karşıdaki dağlara bakıyor. Binanın kayaların içine oyulu bölümündeyiz.

Üst kata çıktık, yatak odasıymış. Pencereler tahta panjurlarla örtülü. Dilimli deliklerin özelliği içeriden dışarısının görünmesi, ama dışarıdan içerisinin hiç görünmemesiymiş.

Yatak odasına girişte hol var. Tahta bir dolap kapısı gösterdiler:

"Burası buzdolabı."

Kapağı açtım, elimi uzattım. Püfür püfür esiyor. Sana mimarisinin özelliklerinden birisi. Dışa uzanan yarım ya da bir metre çıkıntı, altı kapalı, yanda parmaklığı andıran dilimler. Havayı öyle içeri alıp karşı delikten dışarı atıyor ki, tatlı soğuk bir rüzgâr esiyor.

Oysa dışarıda yaprak bile kıpırdamıyor. Burada et, yazın en sıcak gününde iki-üç gün bozulmadan kalırmış.

Holden, yine kayanın verdiği olanakla balkonlaşmış bir bölüme çıktık. Ayrıca kaya tarafına siyah taşla bir metre kadar yüksekliğinde, kalın duvar örmüşler. Burası çamaşırhane. Balkonda çamaşırlar yıkanıp bu siyah taşların üzerine serilirmiş. Siyah taşlar güneş ışınlarını çabuk aldığı için hemen kuruturmuş. Dokundum, doğalgazı bol bulmuş apartmanın kalorifer petekleri gibi.

Çamaşırhanenin ucundan, yarım metre genişliğinde bir geçitten geçerek hizmetçi odalarına geldik. Çamaşırhaneden kral dairesine geçilecek değil ya. Oradan da İmam'ın iki karısının oturduğu odaya geçtik. İmam'ın dört karısı varmış. İkisi burada, ikisi iki kat üstte. Kendisi de tam ortasındaki katta otururmuş. Yahya belki de cenneti böyle anlatıyordu! Bitmedi, devamı var... Katlar arasındaki holde hamam var. Tam karşısında da buzdolabının inşa biçimine benzer delikli bölüm. Ancak kapağı yok. Çünkü bu klima! Yandaki deliklerin yanı sıra alt kısım da bölmeli. Hava alttan giriyor, hafif daire çizip içeri geçiyor...

Bu bölümün arkasında kuru gıdaların saklandığı, işlendiği özel bir yer var. Tahıl öğüten taş aletler, hemen arkasında arpanın, buğdayın konduğu üç-dört çuvallık bölümler...

Dışarıyla bağlantı tümüyle kesilse bile, burada aylarca yaşanabilir.

İmam Yahya'nın kendisinin oturduğu oda, binada gördüğüm en aydınlık bölüm. Yan penceresinden aşağı baktım; üç-dört kubbeli, tek katlı taş bina dikkatimi çekti. Osmanlı hamamıymış. Görebilir miyim, dedim. Kadınlar günüymüş.

Ahmet'e takıldım:

- Hamamda ne oluyor, taklit etsene...

Güldü, "bugün kadınlar günü, taklidini yapamam" dedi.

Ahmet hamamın taklidini yapamadı, ama Yahya'nın odasının anlam ve önemini belirten hareketlere girişti. Hasırın üzerine otur-

du, derin derin düşünüyormuş gibi daldı gitti. Sonra başını iki elinin arasına aldı, ardından söyleve girişti. Yani Ahmet demek istiyor ki; burası Yahya'nın adamlarıyla buluştuğu, genel sorunları görüşüp karara bağladığı yer.

Odanın bir köşesinde küçük kapı var. Kilitli. Zamanında silah deposuymuş.

Silah deposunu görünce aklıma, Yahya'nın babasıyla diyaloğu geldi...

Yahya'ya babası kızıyor. "Yapma oğlum" diyor, "Osmanlı güçlü. Bak sırf Yemen için ordu kurmuş. 7. Ordu'yu kurmuş. Öteden beri Yemen'i Mekke-Medine'nin güvenliği için çok önemli görüyor..."

Yahya, babasını dinledikten sonra eline kocaman bir testi alıyor. Karşı taş duvara fırlatıyor. Testi kırılıp dağılıyor. Yahya, "baba" deyip testi parçacıklarını göstererek devam ediyor:

"Burası Yemen... Şu karşı dağlara bak... Çölü düşün... Burada ordular böyle kırılır!"

Binanın tepesi ise güneşlenme ve seyir yeri olarak kullanılıyormuş. Bir insan boyunu aşan duvarı var. İki çeşit seyir penceresi yapmışlar. Biri çok dar, öteki geniş. Dar olan kadınların bakacağı bölüm, dışarıdan görünmesinler diye.

Güneşlenme bölümü birkaç merdivenlik yükseltide. Ahmet koşarak oraya çıktı. Yükseltiye bir güzel uzanıp güneşlenmeye koyuldu.

İzleme bölümlerinden Vadi Dar'ı seyrettim. Sanki vadiyi uçak penceresinden izliyorum. Karşı dağların tepelerinde taştan binalar var. Dağ uçları yine kaya. Kayalar öylesine özenle yükseliyor ki, sanki önce kayalar inşa edildi, sonra evler.

Üzerinde ev olmayanlar tam bir masa gibi duruyor. Aklıma Güney Afrika Cumhuriyeti'nin güney ucundaki Cape Town şehrinin dibinden yükselen Masa Dağı geldi. Burada, Cape Town'un turistleri kuyruğa dizen Masa'sından onlarca var.

İmam Yahya burayı yazlık saray olarak kullanmış. Osmanlı'yla savaş dönemlerinde daha çok Şehare'deydi. Şehare, masaya sandalyeye bana mısın demeyen dağların arasında, 3000 metre yükseklikte, Sana'nın kuzeybatısına düşen, küçük bir yerleşim yeri. Anlatılan o ki, bugüne dek hiçbir yabancı kuvvet buraya girememiş.

Zaman yetersizliği nedeniyle Şehare'ye gitme olanağım yoktu. 1900'lü yılların başında Sana Hastanesi'nde görevliyken İmam Yahya'nın aile doktorluğunu da yapan Behzat Sibel'in anılarının konuğu olalım:

"Sana Guraba Hastanesi başhekimi idim. İmam Yahya'nın erkek ve kız çocuklarından birkaçı birden şiddetli hastalığa tutulmuşlardı. İmam, validen doktor istemiş. Vali gitmemi teklif etti.

Muhafız olarak yanıma verilen yerli jandarmalarla birlikte yola çıktım. Hayvan üstünde, uzun sürecek Yemen yolculuklarının en mühim levazımlarından biri gattır. Gat, kısmen yorgunluğu giderdiği gibi uyku kaçıran münebbih bir madde olduğu için yanıma birkaç demet gat aldım. Hoşlanmadığım halde uyku ve yorgunluk bastıkça gat çiğnedim.

Sana-Şehare yolu çok sarp dağlardan, derin vadilerden geçen ve hayvanlarla altı günde varılan belalı, tehlikeli bir yoldur. Arapların şeharetül emir dedikleri İmam'ın meşhur kalesi dik ve yüksek bir dağın üstündeki platoya kurulmuş orta çağın derebeylik şatolarını andıran muhkem yapılı taş binalar kütlesidir. Dağın eteğine vardıktan sonra buraya virajlı dar bir yoldan döne döne 4-5 saatte çıkılabilir.

Öyle bir dağ ki, kenarına vardıktan sonra bir bina duvarı gibi her yanından dimdik ve dümdüz 800 metre kadar yükselir. Heybetli bir duruşu ve görünüşü vardır. Teyyare olmadıkça bu yoldan başka hiç bir yerden çıkılamaz.

Bir misal vereyim; Kayalar arasından geçen Şehare yolunun bir yeri oyulmuş. Oraya alelade iki kalas uzatmışlar. Altı baş döndürücü uçurum olan bu yerde gözümüzü kırpa kırpa kalaslar üstün-

den geçtik. Küçük mukavemete karşı böyle yerden ordu geçirmek imkansızlığındandır ki, Şehare'ye hiç bir ordu girememiştir.

Şehare iki kısımdır. Birine şeharetül emir, ötekine şeharetül feş derler. Araları 20 metre kadar açıktır. Bunların bulunduğu kayalar jeolojik bir garibe olarak, ortasından kesilip ikiye ayrılmış bir peynir kalıbı gibi dümdüz duvarlı iki parçadır.

Vaktiyle Yemenli bir mimar, derinliği 800 metreyi bulan bu iki kayanın arasına harçsız yaptığı tek kemerli bir köprü ile birbirine bağlamış. Yemen mimarisinin bir harikası olan bu köprü harabesini heybetle ve derin takdirlerle seyrettim. O yıkılmış, üstüne daha basit şekilde başka köprü yapılmış.

Şehare'ye yakın ve oraya hakim gibi görünen Zeri Dağı'ndan Şehare Dağı'na iki yanı uçurum bir geçitten geçilir. Berrak havalı bir sabah vakti buradan geçerken mesafenin o kadar uzaklığına rağmen Kızıldeniz'i gördüm...

İmam'ın yazılı müsadesi olmadan Şehare'ye kimse giremez ve çıkamaz. Günlük yolcular bile kontrol altındadır... Yemen imamı kendi hükmü altında olmayan yerde oturamaz... İmam'ın boşadığı kadın başkasıyla evlenemez. Onun maişeti imam tarafından temin olunur. Temiz giyinirler. Bilhassa ipekli entariler tercih ederler ve ipek kadın için ziynet, erkek için heybettir, derler..."

Yemen anılarını yazanların ortak kahramanlarından olan İmam Yahya, 1904'te babasının ölümünden sonra onun yerine İmam oldu. 1911'de Osmanlı'ya karşı savaşı kazandı, büyük özerlikler elde etti. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kendisini Yemen'in bağımsız hükümdarı ilan etti. Osmanlıdan sonra özellikle Aden bölgesindeki üslerinden çekilmeyen İngilizlere karşı da savaştı. Ancak 1934'te ülkesinin sınırlarını kabul ettirebildi. 1946'da bir suikast sonucu öldürüldü.

Zeydi imamları kendilerini salt hakim oldukları bölgenin değil, tüm İslam aleminin önderi saydıkları için Osmanlıyla barışık olmaları zordu. Tabii bu durumu İstanbul'a anlatmak da zordu.

Yemen'i yeniden fethe gidenlerden Fevzi Paşa'nın işi uzayınca, İstanbul haber salmış:

"Tez zamanda hakimiyeti sağlasın, İmam'ı yakalasın, Yemen işini kökünden çözsün."

Emirlere sinirlenen Fevzi Paşa karşılık vermiş:

"Yemen İmamı, Kasımpaşa mahalle imamı değildir!"

Yemen türkülerimiz İmam'ın ayırdındadır:

Yine baş kandırmış Yemen İmamı,
Andık burda şehit olan babamı...

SANA'DAN HUDEYDE'YE: YEMEN YOLU DUVARDIR!

Sabahın ilk ışıkları başkent Sana evlerinin ayrıntılarında ulaşacak yer ararken, Hudeyde yolunu tuttuk. Sana'nın en geniş caddesi inşa edilirken ölçmüşler, 60 metre. Sanalılar, "O zaman adı 60 Metre Caddesi olsun" demişler. 60 Metre Caddesi'nin sonundan sola kıvrılıp kenti terk edeceğiz...

Taş pazarını bir kez daha selamlayıp yola devam ettik. Sana evlerinin inşa edildiği siyah, gri, açık yeşil, kırmızı taşlar damperli kamyonların üzerinde alıcı bekliyor. Taş pazarı sadece Sana'nın değil, her büyük kentin olağan alışveriş yerlerinden. Bizdeki sebze pazarı, hayvan pazarı gibi...

Sola kıvrılıp Sana'yı arkamızda bıraktık, az sonra Mısır anıtı bizi karşıladı. 1962'de İmam yönetimine karşı savaşan cumhuriyetçileri destekleyen Mısır'ın gönderdiği askerlerden, yaşamını yitirenler anısına dikilmiş.

Mısır anıtını geçtik, iki viraj sonra Çin anıtıyla burun buruna geldik. Sana-Hudeyde yolunun yapımında yaşamını yitiren Çinli mühendis ve yol elemanlarının anısına dikilmiş. Tipik Çin mimarisi, her mezar farklı biçimde...

Her iki anıttan Sana'ya bakınca, kentin tam karşısında Nukum Dağı yükseliyor. Dağın tepesinde on yılların yalnızlığıyla Osmanlı kalesi... Sana çevresindeki tüm tepeler gibi orası da askeri bölge, girilmesi yasak.

Bu iki anıtla daha sonra yeniden selamlaşacağım. Şimdi yolumuz uzun, kıvrımlı, dik, derin...

Tırmanma şeridinin ardından, karşımızdaki dağlardan çok sürmeyeceğini anladığımız kısa bir düzlük başladı. Hemen sonrasında tabela:

"Hudeyde 217 km."

Yol asfalt, ama en erken dört saatte alacağız. Bir Yemenli üşenmemiş saymış, viraj sayısı 700'ü geçince pes etmiş...

Burası, Osmanlının Birinci Dünya Savaşı sonunda bölgeden çekilme kararı alıncaya dek kullandığı en önemli yol. Kafamda Yemen türkülerinden İsmet İnönü'nün anılarına dek tanımı zor gelgitler var:

"Yol gerçekten yokuş mu?"

"Osmanlı askerlerinin buluşma-ulaşma yeri Manaha ne menem bir yer?"

İlk kontrol noktasını geçtik. Artık yola çıktık sayılır. Sağımızda askeri bir tesis gibi korunan Yemen radyo istasyonu, solda iki boz eşekle tarlasını süren bir köylü... Tam karşıda sıra sıra dağlar. Uçları kale burcu gibi yükseliyor, ama eteklerinde tül perde... İnce duman kümeleri... Gökyüzüne baktım, pırıl pırıl... Aman Tanrım, bu Yemen türküsü:

"Havada bulut yok / bu ne dumandır..."

Sana, La Paz, Addis Ababa, Meksico City, Kathmandu gibi 2000 metrenin üzerinde kurulu, dünyanın beş-altı başkentinden biri... Başkentten biraz daha yükselerek yola başladık...

Karşımızdan tarım ürünleri yüklü kamyonetler, arazi araçları geliyor. Biri, kasasını tepeleme yüklemiş. Dikkatlice baktım, uzun kamışlar... Olamaz, bir Yemen türküsü daha:

"Tarlalarda biter kamış / uzar gider vermez yemiş / şu Yemen'de can verenler / biri Mehmet biri Memiş..."

Sabahın erken saatlerinden beri içimde kanat çırpıp duran Yemen türküleri, ilk fırsatta doğal alanını bulup önümdeki sonsuzluğa süzülürken rehber şoför Reşat uyardı:

- Sağdaki dağın adı Şuayp, Arap Yarımadası'nın en yüksek dağı...

3660 metre yüksekliğinde, yan yan üç zirveden oluşuyor. Tepe hafif taraçalı, etekler çırılçıplak...

Kayalardan arta kalan her küçük aralık tarım alanı... Arpa tarlaları geçiyoruz. 30 santimi bulmadan sararmışlar. "Bir arpa boyu yol" deyişinin arpası bu olsa gerek. Tarlasını deveyle süren çiftçiye, "yok deve" demenin âlemi yoktu, buralarda çiftçilik deve sabrı istese gerek...

Tırmanışa geçtik. Bu kez dağlar taraçalanarak tarım alanı yaratılmış. Yemenliler buna, "dağ merdiveni" diyorlar. Karşı tepede kesintisiz taş duvarları görünce, "kale mi" diye baktım, değil. Bir dağ köyü... Köyler, dağ tepelerinde kayaların yoğun olduğu yerlere, yan yana büyük bir daire oluşturacak biçimde inşa edilmiş. İnsanda ilk, kale izlenimi veriyor.

İçinden geçtiğimiz ilk yerleşim yeri Matnah. Sağlı sollu pazar. Yeni kesilmiş bir koyunu yüzüyorlar, tavukların yanında sebze tezgâhları, üzüm, nar... Bir bakışta üç-dört çeşit üzüm saydım, narlar bizim kırkağaç kavunundan hallice. Dağ aralarındaki vadilerin bereketi...

Burası Beni Matar kabilesinin yerleşim yeri.

Tırmanmayı sürdürüp tepeyi aştıktan sonra önümüze derin bir vadi, karşımıza kaya kısımları kale gibi duran tablo benzeri bir coğrafya çıktı. Ağzımdan ister istemez şu sözler döküldü:

"Arizona Vadisi halt etmiş..."

Tepelerden birindeki yükselti farklı; Osmanlı kalesi. Dağlar okyanusunun ortasında başını iki elinin arasına, dirseklerini de dizlerinin arasına almış gibi duruyor.

Derken ilk su... Yarım metre genişliğinde, yarı toprak yarı yeşilimsi kayaların arasından akıp gidiyor. Su varsa hayat da vardır, diye düşündüm. Az sonra yanılmadığımı anladım. Vadinin dibine doğru akıp giden sudan hemen sonra bir mezra daha geçtik; Nazara. 15-20 evlik yerleşim yerinin hemen sonrasında, öncekinden daha büyük akan suyla selamlaştık. Yol boyunca içinden geçtiğimiz yerleşim yerlerinde evler Sana'daki gibi kameryalı değildi. O evler salt Sana'ya özgüymüş.

Kıvrılan yollarda devam ediyoruz...

Bu yollardan yılan geçse, kıvrılmaktan halsiz kalır. Bunu Reşat'a söyleyince takıldı:

- Otobanda sayılırız, daha kıvrımlı bölümlere gelmedik...

Yolun biraz genişlediği bir yerde, küçük taş kulübelerden kurulu gat pazarını geçtik. Yolda, benzin istasyonundan çok, gat istasyonu var. Ee, bu yollarda araç kadar sürücüye de enerji takviyesi gerekli... Yemenlilerin öğle saatlerinden başlayarak akşama dek ağızlarından eksik etmediği gat, öteki ülkelerde narkotik madde...

Ufkumuzda nefis bir vadiler-dağlar sırası belirdi...

Hani bir çocuğun eline kalemi verirsin, var gücüyle kağıdın üzerinde zikzaklar çizer ya, dağ uçları öyle görünüyor... Virajlar, S, U, Z değil, neredeyse O çiziyor. Dik inişte, kocaman bir kaya-tepenin etrafından dolaşıp, O çizmeye yakın yeni bir virajı almaya çalışıyoruz...

Yol kıyısındaki yüksek otların arasından dağ çiçekleri fırlayıp, rüzgârdaki yerini almış... Dayanamayıp aracı durdurdum. Önde çiçekler, arkada vadi-dağlar fotoğraf çektim.

Arada silahlı kişiler geçiyor. Bunlar olağan görüntüler. Viraj aralarında karşı dağları izliyoruz, Manaha görünüp kayboluyor. Vadinin dibine kadar ineceğiz, daha sonra 2000 metre tırmanıp Manaha'ya ulaşacağız.

Yine gat tarlalarının yanından geçiyoruz. Son dönemde gatla kahve yarışıyormuş. Kahve alanlarının çoğu gat tarlasına dönüştürülüyormuş.

Kayaların duruşu aklıma ilk, Zimbabwe'yi getirdi. Zimbabwe, "taşlar ülkesi" anlamına geliyor. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti Pretoria'dan Zimbabwe'nin başkenti Harare'ye giderken, yol boyu toprak kadar kayalık alan vardı. Harare çevresinde tümüyle taş halinde olan tepelerin üzerinde yürümek hoştu. Manaha'nın dibindeki vadiye inerken de ağaçlar bile neredeyse kayaların arasından fırlamış gibiydi. Yer yer küçük taş gruplarının üzerine binmiş dev kayalar, insana "Bu işte bir terslik var" dedirtiyor. Kaya diplerinde güçlükle açılmış tarlalarda en çok mısır dikkati çekiyor. Ekili alanlar biraz sıklaştı mı, bir yerleşim yerine yaklaşıyoruz demektir. Az sonra El Hamiş köyünün evleri belirdi. S, Z, U çizen yollarda bedenimi kasmaktan sürekli karın hareketi yapmış gibi oluyorum.

Önümüzün biraz açıldığı boşluktan karşıya bakıp, bir çırpıda art arda dokuz dağ sırası saydım. Ne demeli? Dağ ormanı... Evet uygun bir tanım. Yok, yok belki dağ dalgaları daha uygun.

Alüminyum levhalarla yapılmış depo gibi bir yeri geçtik. Burası içki satış yeriymiş. İçeride içki olduğu günler silahlı kişiler korurmuş. Bazı aşiretler yasak olmasına karşın içki satışından büyük para kazanıyormuş. Bu tür işlere giren aşiretlerin silahlanması o kadar ileri boyutlara varmış ki, tank satın alanlar bile varmış.

Manaha yine bir görünüp kayboluyor. Bazen o dağların gerisinde kalıyor, bazen biz kayalar arasında kayboluyoruz. O zaman Manaha'yı arada örten dev tepelere dağ bulutları mı demeli?

Aklıma sık sık Osmanlı askerlerinin buradan geçişi geliyor. Bu yol at sırtında, yaya; topla, tüfekle, teçhizatla nasıl aşılır? Gerçekte İmam Yahya'nın söylediği gibi, doğa başlı başına asker kıyımına yeter.

Ben tam bunları düşünürken soldaki bir boşlukta art arda park etmiş, motor kapakları açılı yedi-sekiz kamyon geçtik.

217 kilometrelik yolda en az dört-beş kez motorlarını soğutmaları gerekiyormuş. Kamyonlara, karşı dağlara, kale gibi yükselen Manaha'ya bakıp bir kez daha sormadan edemiyorum:

- Osmanlı onca topla-tüfekle bu dağları nasıl aştı, bu yola kamyon motoru dayanmıyor, Anadolulu Memet nasıl dayanır?

Yola dayanamadığı için olsa gerek, kamyonun çektiği bir otobüsü sollayıp devam ederken aklıma babam geldi. İlkokulun, ortaokulun yaz tatillerinde babamın kamyonuyla Anadolu'yu dolaşırdım. Zigana Geçidi, Kop Dağı, Toroslar... O yollarda kendimi babamın kucağında, dağların avucunda hissederdim...

Veee Heyma Vadisi'nin dibindeyiz...

Burada bizi bir sürpriz bekliyordu:

Yemen kahvesi...

Yemen'de ilk kez kahve bahçesi görüyorum. Büyüklüğü iki insan boyundan hallice kahve ağaçlarının zeytin çekirdeği büyüklüğündeki meyveleri henüz yeşil. Bir ay sonra ekim sonunda kırmızıya bürünecekler, kokulu Yemen kahvesi olup sofraya gelecekler. Vadinin dibinde bir süre düz alanda yolculuk ettikten sonra bir kahve bahçesini ziyaret ettik. Bahçeye yönelirken kocaman bir tüpü yol kıyısından ayaklarıyla yuvarlaya yuvarlaya götürmeye çalışan dört çocuk, tüpü bırakıp bana doğru yürüdü. Onların oyuncağı da bu olsa gerek.

Kahve ağaçlarının arası yeni sulanmış. Fazla içeri giremedik. Fotoğrafını çektiğim bu çocuklarla tanışırken bağıra bağıra adlarını söylediler:

- Nebiiil, Cemaaal, İbrahiiim, Haliiit...

Ayrılırken en küçüğü Cemal, sağlam bir asker selamı verdi.

Vadinin dibinde bu kez düzlükte kıvrılarak yola devam ettik. Yolun 5-10 metre altında vadinin iki yakası birleşiyor. İki taraf da kayalık. Bir ağaç kümesini geçtik. Kahve bahçelerini saymazsak, bunca kayadan, bodur mısırdan, arpadan sonra 25-30 ağaçlık bir kümeyle karşılaşınca insan kendisini Amazonların kıyısında hissediyor. Her dal, içinde yüzülesi bir orman... Hemen üstünde bir dağ kuşu, süzüle süzüle özgürlüğün tadını çıkarıyor.

Heyma bölgesinin alışveriş merkezinden yavaşlayarak geçtik.

Yola çıkan insanlar, çelimsiz keçiler, sebze-meyve kasaları, hemen yanında ayaklarından birbirine bağlı tavuklar...

Kısa bir süre daha vadi dibindeki düzlükte gittik. Tarlalarda çalışan kadınların görünümü ilginçti. Kara çarşafın üzerine kovboy şapkası geçirmişler. Şapkanın üst kısmını da ayrıca renkli kumaşlarla süslemişler.

Kavun büyüklüğünde meyvesi olan papaya ağaçlarını geride bıraktıktan sonra tırmanışa geçtik. Yolumuz uzun. Dibini bulduğumuz vadiden Manaha'ya doğru çıkarken avazım çıktığı kadar Yemen'in kahveli türküsünü haykırdım:

Kahve Yemen'den gelir/ çayır çemenden gelir/ al yanak pembe dudak/ her gün hamamdan gelir... Elinde ayağında acem kınası/ gidip gelin getirsin oğlan anası...

Reşat kahkahalarla beni dinledikten sonra ilk tanışmamızda özetlediği yaşam öyküsünün arkasını getirdi. Reşat'ın dedesi Yemen'de savaşmış. Sonra buradan alıp Kafkas cephesine götürmüşler...

Şimdi dedesinin at sürdüğü topraklarda o, araç sürüyor.

Yol iyice dikleşti. Manaha kuş uçuşu belki birkaç yüz metre uzaklıkta. Ama oraya, kıvrıla kıvrıla yarım saatte ulaşacağız.

Manaha'nın hemen yanında yüksek, düz, uzun duvarlı bir bölge dikkatimi çekti. İlk bakışta kale sandım. Değilmiş, Yemen anılarında sık söz edilen Hacara adlı yerleşim yeriymiş. Blok, dev bir kayanın üzerine kurulu onlarca ev. Manaha'dan çok, orayı merak etmeye başladım.

On kadar virajın ardından Heyma Vadisi'ni tepeden izlemeye başladık. Altımızdaki dik uçurumun duvarlarına tutunmuş kocaman taşlardan biri aşağı yuvarlansa, önüne çıkan ne insanı dinler ne topu, yıkar iner...

Yarı yolda küçük bir cep var. Aracımızı oraya park edip bir süre çevreyi izledik. Havada o kadar güzel ot-çiçek kokusu vardı ki... Hemen ardımızdan kamış yüklü bir kamyonet, motorundan soluya-

rak geldi. İki kişi araçtan indi. Hemen kapağı açtılar. Biraz sinirliydiler. Arkada dağ manzarasıyla birlikte güzel bir görüntü oluştu. Takıldım:

- Fotoğrafınızı çekeyim, arabanın bir şeyi kalmaz...

Güldüler, fotoğrafı çektim. Yola devam ettik. Yemen türküsünün nakarat yeri, "burası Huştur/ yolu yokuştur" topraklarındayız. Türkünün nakaratı için Huş diyende var Muş diyende. Huş'un buradaki kalelerden birinin adı olduğu söyleniyor.

Ama bu yola yokuş demek yetersiz bir tanım. Yolu duvardır mı demeli, merdivendir mi demeli... Altımızdaki vadinin karşısında dağlar var, ama onlar da altımızda kalıyor. Bir çırpıda yan yana, art arda on üç dağ sırası saydım, ucunu kaybettim. Derken tırmandığımız dağın ucunda, Manaha ile Hacara saklambaç oynamaya başladı.

Yemen anısını yazan her Osmanlı askeri, üst düzey yöneticisi mutlaka bu iki yerleşim yerinden söz eder. Her ikisi de dağın iki yanını da görüyor. Bütün bölgeye hakim durumdalar. Osmanlı her ikisinin tepesine de birer kale dikmiş. Öteki tüm Osmanlı kaleleri gibi Manaha ve Hacaradaki kaleler de askeri bölge. İçinde hâlâ nöbet tutan askerler var. Sivillere kapalı.

Yola çıkalı iki saat oldu, 84 kilometre yol aldık. Bunu, aracın göstergesinden saptadık. Sana çıkışındaki "Hudeyde 217 km" tabelası dışında, yol boyunca başka bir bilgilenmemiz olmadı.

Gökyüzü pırıl pırıl, ama dağ araları bulutlu. İnce bir tül perde gibi duruyor.

Yine o türkünün tadı, derinliği, hüznü, bilinmezliği:

Havada bulut yok/bu ne dumandır...

Altımızdaki uçurum, tatlı eğime dönüştü. Eğimde gat tarlaları... Bizim selvi sıralarını andırıyor.

Manahada cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle bizim mitinglere benzer toplantı vardı. Herkes, sonradan güçlükle oluşturulmuş bir düzlüğe toplanmış, Yemen oyunlarıyla partilileri bekliyordu. Yol boyu 15-20 haneli birkaç yerleşim yerinden başka bir şey

görmediğimiz için, Manaha bize büyük bir kentmiş gibi geldi. Nüfusu 5 bin ya var ya yok. Dağ eteğine zamkla tutuşturulmuş hissi veren, itiversen düşecek evler...

Manaha'da dönüşte oyalanacağız, Hacara'ya saptık. Bu kez adım adım tırmandığımız vadinin tepeden görünüşü doyumsuzdu. İndik, fotoğraf çektim. Yine nefis bir koku sarmıştı her yanı. Aklıma Moğolistan'da Orhun Anıtları'nın bulunduğu vadiden Karakurum'a giderken içime dolan nefis ot kokusu düştü. Bozulmamış dağların ortak güzelliği...

Karşımızdan gelen araçların çoğu kamyonetti ve kasaları salkım saçak insan doluydu. Yakıcı güneşten korunmak için bazıları şemsiye kullanıyordu.

Asfalt yol bitti; taş-toprak ve kayalıkların arasından kıvrılarak giden bir akarsuyu andıran patikamsı yoldan ilerliyoruz. Yol, böbrek taşına, çaba harcamadan kafa sallamaya, arada hoplamaya birebir. Siyah beyaz iki kıvrık kuş, bir süre bize eşlik etti.

Yüzü, bağrı toprak rengi, sırtında kalaşnikof 70'lik bir yolcuyu selamladıktan az sonra, kayalara oyulmuş bir havuzcukta, üzerinde sivrisinekler uçuşan, yeşilimsileşmiş bir su birikintisiyle karşılaştık. Birden, Yemen anılarındaki, "günlerdir suyumuzu yudum yudum içiyoruz, bugünkü payımız yarım matara... At sırtında devrildi devrilecek güçlükle yolculuk eden hastalar su diye inliyor... " diye sürüp giden tümceler aklıma geldi. İnsan onca yoldan sonra bu suyu görünce ne yeşiline bakar, ne üzerinde uçuşan sivrisineğine...

Uyyy Anadolu'nun, Balkanlar'ın gencecik Memetleri...

Hacara'ya girdik... Daha doğrusu buna Hacara'ya girdik denmez, Hacara'ya çıktık denir... Köye 200 metre kaldı, hâlâ tırmanıyoruz... Girişte bir otel tabelası:

"Şibam Haraz, Turistik Otel"

Sağda yine yemyeşil su birikintisi. Üzerinde sivrisinekler "cennette buluşma" dansını ediyor. Otelin önünde durduk. Hemen

iki-üç kişi bizi karşıladı. Günlerdir gelip giden yokmuş. Sanki onlar terk edilmiş bir adada yaşıyor da, biz ilk ulaşan gemicileriz. Öyle karşıladılar bizi. Hemen otelin misafir odasına aldılar.

Dikdörtgen bir oda. Yer minderlerine oturup, küçük, boydan boya uzanan duvar yastıklarına dayandık. Bizimle ilgilenen kişinin adı, Muhammed Hüseyin Müfit. Hemen çaylar geldi. Çay, çölün ortasında kaybolup giden çaylar gibi boğazımın yarısında etkisini yitirirken, gözlerimle odada gezintiye koyuldum. Tam karşıda Monaliza... Altında bir fotoğraf, üstünde çerçeveli saat. Sağ üstte iki ut. Duvarın en tepesinde tavana değen sıra sıra fotoğraflar. Tümü yerel giysiler içindeki Hacaralılarla turistlerin ortak hatırası. Fotoğraflar gerçekten anılarda kalmış. Çünkü turist sayısında büyük düşüş var. Nedeni Yemenlilerin turist kaçırmaları.

Durun, aklınıza hemen Yemenlilerin turistlere kötülük etme, soyma eğilimi gelmesin. Bu, değişik bir kaçırma... Anlatılan o ki; kırsal kesimdeki Yemenliler, merkezi hükümetin kendileriyle yeterince ilgilenmemesinden yakınıyorlar. Hükümet Sana'ya ve öteki büyük şehirlere yatırım yapıyor, ama onların yolunu bile yapmıyor... Ne yapmalı? Turist kaçırmak. Turistleri kaçırıp saklamalı, sonra da hükümete haber salmalı:

"Eyy hükümet, bizim yolumuzu yapmazsan, bize içme suyu sağlamazsan, bu turistleri salmayız..."

Başlangıçta oyun tutmuş. Turist sayısını arttırmak, Yemen'le ilgili olumsuz bir izlenim doğmasını önlemek isteyen hükümet, aşiretlerle pazarlığa oturmuş. Pazarlıklar hep anlaşmayla sonuçlanmış. Bu zaman dilimi içinde kaçırılan turistlere de çok iyi bakılmış. O kadar iyi bakılmış ki, Avrupalı kimi turistler kaçırılmanın ardından ülkelerine döndükten sonra aynı köye yeniden gelmişler, dostluklar kurmuşlar.

Ta ki 1999'un başlarına dek. Hükümet turist kaçırmalar artınca, artık pazarlık yapmama kararı almış. Hükümet kuvvetleriyle aşiretler arasında silahlı çatışmalar olmuş. Birinde üç turist ölmüş...

Ve turist gelimi bıçak gibi kesilmiş. Gelen az sayıda turist için de olağanüstü güvenlik önlemleri alınmaya başlanmış. Özellikle ülkenin kuzeyine gidecek turistlere silahlı korumalar veriliyormuş. Bu da ancak macerayı seven ya da riskleri göze alıp yeni coğrafyalar tanımak için yola çıkan insanların katlanacağı bir durum.

Odanın iç duvarında, pencere kanatlı dolabın üstünde İngilizce bir yazı dikkatimi çekti:

"Hacara Turistik Otel Library."

Hımm, demek ki otelin kütüphanesi de var. Altı bölmeli pencere dolabını üç renk süslüyor Mavi, yeşil, beyaz. Biraz bozulmuş, ama aynayı da ihmal etmemişler. Kapağı açtım, birkaç yıl öncesinin Avrupa dergileri, üç-dört çok okunmuş kitap. Turistlerin bıraktıkları olmalı...

Çay molasından sonra Muhammed Hüseyin Müfit'le birlikte köyü dolaşmaya çıktık. Yol tamamen taş döşeli. Taşlar düzgün değil, ama insanı rahatsız etmiyor. Sağımızda bıraktığımız tek katlı taş evin içinde, etrafında birkaç saat oyalanmayı isterdim. Kapısı mavi, duvar örülürken taşla süsler yapılmış. Pencerelerin etrafında daire çizen taşlar, çatıya doğru daire çizen taşlar, köşelerde sadece biçim değil renk de değiştiren taşlar... Bir tek malzemeyle dört-beş çeşit yemek yapmak gibi bir şey. Üstelik her biri ayrı tadda.

Evi arkamıza alıp köyün içine doğru ilerlerken, geriye dönüp baktık. Ne görelim? Bir Osmanlı kalesi. Burası da askeri bölge.

Yeni yapılan birkaç bina dışında yaşam tümüyle köyün eski bölümünde sürüyor. Köy tamamen kayaların üzerine kurulu. Kartal yuvasını andıran kayanın uçlarındaki evler yanaşık düzen inşa edilmiş. Bir tek girişi var. Orası da art arda iki duvarla korunaklı hale getirilmiş. Eskiden akşam üzeri bu kapı kapatılır ve köyün dışarıyla tüm bağlantısı kesilirmiş.

Köyün kayalar üzerine kurulu asıl bölümüne giderken, yine üç-dört ayrı renk taşla inşa edilmiş bir evi daha geçtik. Kaya tepeye giden yol, derinlemesine bir yay çizdikten sonra giriş kapısına ula-

şıyor. Biz ilerlerken bütün bedeni siyahlara gömülü bir kadın, başında kocaman bir bohçayla karşımızdan geliyordu. Çaktırmadan fotoğrafını çektim.

Muhammed'e nereden geldiğimizi söyleyince, ilk tepkisi şu oldu:

"Dedem Osmanlıları çok anlatırdı..."

Birkaç adım daha atıp durdu. Yönünü Hudeyde tarafındaki uzun vadiye ve devamındaki dağlar serisine döndü. Sözlerine devam etti:

"Osmanlılar hep buradan geçerlermiş. Dedemler onlara su, tayın, odun, at bulurmuş. Osmanlılar hep bu tarafı kullanmış. Çinliler yolu inşa ederken öteki tarafı tercih ettiler. Ama Osmanlıların kullandığı patika yollar, bugün bile daha az kıvrımlı..."

Köyün dış kapısı iki bölmeli. Kocaman tahta kapının iki-üç metre önünde duvar var. Duvarı geçince sağa döndük, birkaç adım yürüdük, ana kapı. Tahta kapıya dışarından herhangi bir saldırı düzenlendiğinde, önündeki duvar koruyucu olacak.

Köye yanlardaki duvarlardan girmek olanaksız. Yaklaşınca kurulan düzenin ayrıntıları daha iyi görülüyor. Uzaktan dev kayanın üzerinde örülü, kesintisiz bir kale görünüyor. Yaklaşınca ise o kalenin, köy evlerinin dış duvarları olduğunu anlıyorsunuz.

Kapıdan içeri girdik. Bir-iki metre genişliğinde merdivenli sokaklarda ilerledik. Hemen sağımızda taşa oyulmuş kocaman bir havuz dikkatimi çekti. İçinde hâlâ su var. Bir kadın, yanında iki çocuk havuzdan su almaya çalışıyor. Genel gereksinimler için bu su kullanılıyor olmalı. Yolun kıyısından küçük su boruları geçiyor. Köyün bazı evlerine su götürülmüş, ama sık sık kesiliyormuş. Daha sonra iki havuz daha gördüm. Yine taşa oyulmuş. Taş, burada her şey... Çocukların oyun alanı, temel su gereksinimi için depo, başlıca ev yapım malzemesi, yolların çamursuz olmasını sağlayan temel madde... Aklınıza ne gelirse... Taş devri dedikleri bu olsa gerek.

Muhammed taşlı engebeli ara yollardan giderken takıldı:

"Buraya teker işlemez..."

Ee, doğru, taş devrinde henüz tekerin yeri yoktu.

Köyde ayrıcalıksız bütün evler taştan.

Köyün uçuruma açılan tarafından karşıya bakıyorum. Yüksek dağ kuşları altımızda uçuyor. Göz alabildiğine uzanan vadi ve ötesindeki dağlar serisinin önünde keyifle tur atıyorlar.

Hemen altımızda terk edilmiş sekiz-on hanelik evler grubu Yahudilerinmiş. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail'e göçmüşler.

Birkaç yüz metre sonra köyün öteki tarafına ulaştık. Bir başka deyimle altımızdaki dev kayanın Hudeyde yönüne bakan ucuna geldik. Burası bir başka uçurum manzarası. Sana-Hudeyde yolu kıvrıla kıvrıla gidiyor. Hani bir ipi alırsınız, gelişigüzel hareketlerle yere atarsınız ya; işte öylesine düzensiz, derin kıvrımlar. Kimi yerlerde yol, üst üste binmiş gibi duruyor.

Bulunduğumuz kayanın bağlandığı tepenin öteki ucunda Manaha var. Manaha'nın buradan görünümü, konumunu daha iyi ortaya koyuyor. Dağın tepesinde ve her iki vadiyi en iyi gören yerde. Bugünkü modern aletlerin olmadığı bir dünyayı düşünün, Manaha'ya hakim olan kişi, bölgedeki her şeyi denetimi altında tutabilir.

Yeniden köyün içine girdik. Biz taşlara, hayvan pisliklerine dikkat ederek yürümeye çalışırken, Muhammed Müfit asfaltta gider gibiydi. Köşeleri onar adımlık bir alana geldik. Her taraf iki-üç katlı taş evler. Ama biri yedi katlı. Taşla yedi kat çıkmışlar. Bu, köyün şeyhinin eviymiş. Önünde de tek katlı, damında tek sıra teneke içinde çiçeklerin olduğu bir ev var.

Müfit burası için, "köyün en geniş alanı" dedi.

Yol boyunca çocuklar peşimizi bırakmadı. Onların, pencereden bakanların arada fotoğraflarını çektim. Deklanşöre her basıştan sonra bağırıyorlardı:

- Hellooo, mani, helloo, maniiii, helloo, maniiii...

Şeyhin evi Avrupa eski kentlerinin değme ortaçağ yapılarıyla

yarışır. Taşın yıllara meydan okuyuşu, insanın taşa verdiği biçim, kaya-temelin sonsuz taşıma gücü...

Köy alanından dar, merdivenli bir sokağa saptık, iniş-çıkış ve köye girdiğimiz kapının önüne geldik. Bir daire çizmiş olduk. Osmanlı kalesi bizi yeniden karşıladı. Bu kalenin hemen ötesinde İsmailiye tarikatına ait yapılar varmış. Bugün bütün bölge askeri ve yasak.

Köyü terk ederken, güzel bir sofrayı yarım bırakmış gibiydim. İçten pencereli, kapılı evlerin dıştan kale-duvar görünümüne bir kez daha, bir kez daha bakmaktan neredeyse bir taşa çarpıp yola kapaklanacaktım. Dış taraftaki yapının taş araları, çimentoya benzer bir madde ile sıvanmış. Böylece duvara tırmanmak da imkansız hale getirilmiş.

Köye girdiğimiz, yay görünümlü taş yoldan dönerken çocuklar solumuzda kaktüs ormanlarının meyvelerini topluyorlardı. Buna Yemen'de "Türk inciri" diyorlarmış.

Yeniden otele geldik. Muhammed Müfit'e veda ederken, otel penceresinden bir genç bağırdı:

- Az sonra zurna partisi var, kalın!

Hoş olurdu, ama Hudeyde yolu uzun. "Bir dakaki sefere" deyip, vedalaştık.

Yerel giysiler içindeki otel işletmecisi, elime kartını tutuşturdu. Sigara kartonlarını dikdörtgen biçiminde kesmiş, beyaz iç yüzüne Arapçayı andıran Latin harflerle, adını ve telefon numarasını yazmış. Aldığım en ilginç kartvizitlerden biriydi.

MEZAR DAĞLARINDA

Hacara'dan, Manaha yönüne doğru ilerlerken; gelişte gördüğümüz yeşil, üzerinde böceklerin uçuştuğu su, bir kez daha gözüme ilişti. Yemen anılarını yazan hemen herkesin konu etmeden geçmediği bu yol, Mehmet'in en çok acı çektiği bölge...

Anlatılan şu:

Hudeyde ile Sana arası altı gün sürüyor. Hudeyde'de vapurdan inenler, o gün yola çıktıklarında çölde gece yürüyüşü yapmak zorunda kalıyorlar. Çölden sonra dağ başlıyor. Dağda da gündüz yürüyüşü. Böylece altı günde Sana'ya varılıyor.

Çölün bitiminin ardından, dağa tırmanma başladığında, susuzluk kurşunu bir yandan, halsizlik topu öte yandan vuruyor. Tabii isyan dönemlerinin Zeydi asilerinin saldırıları ayrı...

İşte Mehmet, Hacara-Manaha'nın Sana yönüne uzanıp giden dağ eteğine geldiğinde, vadicik aralarındaki ilk suya dalarmış. Sudaki mikroplar, iyi beslenmeyen, güçsüz, yorgun bedeni teslim alırmış...

Zeki Ehiloğlu altımda uzanıp giden topraklar için şunu söylüyor:

"En büyük Türk mezarlığı bu sırtlardır!"

Ehiloğlu'nun Hudeyde-Sana yolundaki her tümcesi, olup bitenler gözümün önünde yaşanmış gibi yüreğimi yaktı:

"Tehame'de çöl hastalıklarına yakalanan, bilhassa salgın hastalığa tutulanlar buradan ileri, daha yükseklere gidemezler. Hastalıklar çölden sonra dağ ikliminin başladığı bu yerde kendini meydana koyarmış. Hasta askerler mümkünse çadırlarda, yoksa yaylanın bir tarafına yatırılır, tedavi edilebilenler kurtulur, iyileşmeyenler buradan ne ileri ne geri götürülemeyerek çok telefat verirlermiş. Yemen'in her yanı Türk mezarlığı, amma bu düzlük Türk mezarlığının en büyüğü imiş. Salgın hastalık zamanlarında işte şu sağ yamaçta açılan çukurlara yüzlerce Türk askeri birden gömülmüş."

Mehmetlerin altı günde aştığı 217 kilometreyi, saatte ortalama 40 km hızla alıyoruz. Taşlı, engebeli yolda sarsıldıkça sanki bir Mehmet bedenine basıyormuşum gibi ürperiyorum.

Yolculuğu yarım bırakmak yok, devam edeceğiz. Ama bir öykü molası verelim. Halkevleri Dergisi "Ülkü"nün Eylül 1935'te yayımlanan 31. sayısındaki Ferid Celal Güven'in "Yemen Türküsünde, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Yemen yarasının nasır bağlamamış sızıları sözcük sözcük dökülüyor. 1935'te kullanılan Türkçeye dokunmadan aktaralım:

Sıcaktan yorgun düşen şehir, akşam olunca soluğu daralmış bir insan gibi serilmişti. Irmağın üzerindeki su dolaplara gevşek, ağır bir inilti içinde kanatlarını söğüt dallarına çarpa çarpa dönüyor, yarasalar tembel tembel uçuşuyor... Bu yorgun, buğulu havayı ara sıra bir baykuş sesi bıçak gibi kesiyor. Toprak gündüzden emdiği güneşin kızgın dalgalarını hâlâ püskürtüyor, duvar dipleri bir fırın ağzı gibi alev saçıyordu.

Damın bir kenarına serilmiş hasırın üzerinde başımı bir Lo taşına dayamış gittikçe lacivertliği koyulaşan gökyüzündeki yıldızlara bakıyordum.

Samsun yolu, zamanla toprak bakıtında sedefleşmiş cam bir bilezik gibi göz yüzünü ortadan ikiye ayırıyor... Akşam yıldızı, sarı bir mum ışığına ne kadar benziyor... Daha sonra ufkun biraz yukarısında görünen ülker; soğuk bir pınar suyunda buğulandırılmış bir salkım beyaz üzüm gibi pırıl pırıl yanarak aşağı sarkıyor... Kutup yıldızı, buna köylüler demir kazık diyorlar, çevresinde parlaklıkları birbirine benzeyen yedi yıldız, "Güya; yaşadığı zamanlarda haksız olarak başı kesilmiş bir babanın yedi oğlu varmış. Babalarının ruhu öldürüldükten sonra göklere çekilmiş, öndeki dört yıldız tabutun dört köşesine yapışan büyük oğulları, arkadakiler ellerinde su taşıyan üç küçük oğul... Haksız yere başı kesilen babalarının ölüsünü yedinci kat göğe Tanrının önüne götürüyorlar...

Dünyada böyle haksızlığa uğrayanlar üstünü çiğnediğimiz topraklarda kalmazlar, haksızlığın yaşadığı yerde mazlum bulutları dolaştığı boşluklara yükselir..."

Bu masal; güçlükle ciğerimde dolaşan sıcak havayı ince bir süzgeçten geçirerek serinlendiriyor. Akımdaki hasırı bir kanat yaparak serin, yıldızlı boşluklarda uykusunda uçan bir adam çocuk saffetile uçmak istiyorum.

- Uyuma oğlum... Asker nöbet çalacak...

Uzaktaki meydanlığı dolduran çadırların etrafına sanki yüzlerce ateş böceği konmuş... Sesler bazan büyüyor, bazan iyice anlaşılmadan kayboluyor... Ara sıra keskin bir boru sesi, bu sıcak Ağustos gecesinin içine dalıp boğuluyor... Uzaktan bir üfürmeyle sönecek gibi görünen bu bir yığın ışığın içinden ezgin havalar işitiliyor... Asker nöbet çalıyor.

Hasırın bir köşesinde Emine bacı oturuyor, sanki oraya çivilenmiş ne bir şey diyor, ne kımıldıyor.

Anam ona soruyor:

- Emine bacı askerlerin çaldıkları güzel mi?

"Güzel mi, kötü mü, ne bileyim hatın... Yalnız içimi eziyor, yüreğim ağzıma gelip tıkanıyor... Memed gidecek de gelmeyecek gibi geliyor..."

- Emine bacı, oğlanın üzerine öyle kötü şeyler yorma... Her askere giden gelmeseydi bu yurdda adam kalmazdı...

"Sanki kaldı mı? Bacı! Onlar yaylaya geyik avına çıkmıyorlar, Yemen'e gidiyorlar Yemen'e! Oraya gidip de dönen kaç babayiğit gördük? Dal gibi yavrular ya gittiler dönmediler, ya döndüler kötürüm olup ocak başında kaldılar. Yemen bu bacı... Yemen! Kızgın saça dokulunur mu, güneşe göz dayanır mı? Peygamber yurdu diye yüreklerimizi koparıyorlar, onları cehenneme kütük atar gibi çölün ortasına atıyorlar. Beni günaha sokma bacı, oğlun var büyüyor, Tanrı onu bu kötü rüyadan saklasın..."

- Bari Memed'in yanında böyle deme, sonra oğlanın yüreği alt üst olur.

"O gittiği yerin ne olduğunu benden daha iyi biliyor. Dedesi gitti gelmedi, babası gitti dönmedi, emmisi gitti sesi çıkmadı, gidip dönmeyen yerlere gitmenin ne olduğunu anlamayacak çağda değil ki... Onun niyeti kötüydü, çöle gidip Arapla boğuşacağıma, dağa çekilir kendi ilimin, kurduna kuşuna yem olurum diyordu...

Biz bugüne kadar eteğimize kir getirmedik, hükümet zaptiyesi olacağımızın başından asker kaçağı kaldırmadı... Ona 'Git oğlum, Tanrı kerimdir, dedim. Kaçak anası olmayı bana yakıştırır mısın? Günü gelen ölür... Sen çok tazesin, ecel senin gibi çiçeklere dokunmadan utanır...' dedim. O öyle bir yüzüme baktı ki içimden bir iğne geçti sandım.

'Korkma ana, ben soyumuza kir getirmem. Yalnız Tanrının Yemen'deki kuyusu çok derin olacak ki giden düşüp kalıyor' dedi.

O sabah asker çadırını yıkmış, katırlarını yükletmiş istasyona doğru yürüyüşe geçmişti. Askerin önünde bir muzika yürüyordu, iri yarı kara sakallı bir asker alayın önünde kırmızı meşin kılıf içindeki bayrağı taşıyordu. Kalın, boğucu bir toz bulutu içinde yürüyen askerlerin yanında başı açık, çıplak ayaklı çocuklar, çarşaflarını omuzlarından geriye atmış değneğine dayana dayana yürüyen ihtiyar kadınlar, gözlerinin yaşlarını örtülerinin kenarlarına silen genç gelinler de hızlı hızlı yürüyorlardı.

Bunları seyreden çok kamburlaşmış bir ihtiyarın kulağına bir çocuk bağırıyor:

- Yemen'e gidiyorlar... Baba... Yemen'e...

İstasyon'un küçük bir çinko saçağı altında, dut ağaçlarının diplerinde karışık bir kalabalık bir dala asılmış arı hevengi gibi kaynaşıp uğulduyor. Değneklerini yere vura vura 'sebil... sebil...' diye bağırışan kör dilenciler kırık testilerden su dağıtıyorlardı.

Artık askerler trene iyice yerleşmiş, vagonların etrafına süngülü nöbetçiler konmuş, kalanlarla gidenlerin arasına süngüden bir çit çekilmişti/Lokomotifin istim borularından çıkan ıslık sesleri trenin yürümeye başladığını anlatıyordu.

Fesinin altına geçirdiği kırmızı benekli mendilin altında sakalının akları seçilen, ceketinin düğmeleri çözük bir redif muzika zabiti vagonların önünde duran takımına kınından sıyırdığı paslı kılıcıyla bir işaret verdi. Muzika üç defa selam havası çaldı, asker üç defa bağırdı.

Bundan sonra acı bir düdük sesine düzensiz bir muzika sesi karıştı:

"Ey gaziler! Yol göründü gene garip serime..."

Lokomotif vagonları zorlukla çekiyordu, bir avuç içi kadar duvar gölgesine, saçak altlarına sığınanlar birbirlerine karıştılar, tıklım tıklım vagonları dolduran askerler bir ağızdan Yemen türküsünü söylüyorlardı:

Aman ana... Canım ana!..
Sütün emdim kana kana...
Ben Yemen'e gidiyorum
Helal eyle sütün bana!...

Emine bacının eteklerine sıkı sıkıya yapışmıştım. Ortalık bir ana baba günü olmuştu. Üzerimize kalın bir toz bulutu çökmüştü. Vagonlar seçilemez bir hayal gibi süzülüp geçiyorlardı. Lokomotif

sanki bir canavardı, korkusu dağ gibi yürekleri ezen bir cehenneme doğru, binlerce insanı, ana, yavuklu kucağından çivi söker gibi çekip götürüyordu... Dizini döven, kanını içine akıtan bu kalabalık gidenlerin arkasından uğunuyor.

Gitme Yemen'e Yemen'e
Yemen sıcak dayanamam
Tan borusu er vurur
Sen cahilsin uyanaman...

Emine bacı bir yandan söylüyor, bir yandan terden, tozdan yüzüme yapışmış saçlarımı okşuyor, beni; biraz önce Memedini yaptığı gibi bağrına basıyordu...

Gitme Yemen'e Yemen'e
Yemen sıcak kahve pişer...
Asker talime çıkınca
Aceminin aklı şaşar...

Tren artık kıvrıntıyı dönmüştü. Biteviye çalan lokomotifin düdüğü kısılmış, sesler gittikçe kayboluyor, silikleşiyor, sona ermiş bir nefes takatsizliği içinde her şey yorgun cansız düşüyordu. Yemen türküsünün son yangıları kulaklarda bir çınıltı gibi inceleniyordu.

Kara çadır is mi tutar,
Martin tüfek pas mı tutar
Ağlasın anam bacım!
Elin kızı yas mı tutar...

Kimde ağlayacak can, hangi gözde yaş kalmıştı? Korkunç bir gök gürültüsünden sonra bulutlarla hızla yere dökülen iri damlalara

benzeyen gözyaşları artık kurumuştu. Yağmur sonu selleri gibi insanlar sokaklarda akışıyorlar.

Bazı yıllar şehir çok sıcak oluyordu. O zaman biz de yazı geçirmek için Emine bacının Toros Dağları eteklerinde, çakıt kenarından köyüne giderdik. Emine bacıyı oradan tanıyorduk. Damı bir tepenin sırtıyla birleşmiş evinin önünde küçük bir bağı, birkaç yüz dönüm iyi bakılmış tarlası, besli inekleri, davarları vardı. O bizi çok kere keçi boynuzu ağacının koyu gölgesine götürür, köy masalları söylerdi. Hele davarları sağarken söylediği türküler çok hoşumuza giderdi... Yolun üzerindeki iki gözlü, taş tekneli pınarı, derenin kenarındaki yunak yerini büyük babası yaptırmıştı. Bunun için Emine bacı köyün ileri gelenlerinden sayılıyordu.

Emine bacı oğlu Yemen'e gittikten sonra bir daha şehre inmemişti. Memed'in gidişi o gidiş olmuş. Birkaç mektup... Sonra sonsuz bir sessizlik...

Aradan yıllar geçmişti, bir gün yolum bu köye uğradı. Emine bacıyı sordum, "sağdır, evinde oturuyor" dediler. Onu evin önündeki haymanın duldasında bir keçe parçasının üzerinde bağdaş kurmuş oturuyor buldum. Yerinden kımıldayamıyordu... Kendisine adımı verdim, eliyle yüzümü, başımı uzun uzun yokladı:

- Tanıdım tanıdım... Koskoca delikanlı olmuşsun, ne olurdu gözlerim görseydi de sana doya doya baksaydım...

"Gözlerine ne oldu bacı?"

- Ne olacak? Kuru ağrı, 20 yıldır gözümden yaş yerine ağı aktı. Sonra da hasıl bir pınar gözüne taş tıkanır da kurursa, gözlerim de kurudu. İşte böyle körkütük oldum.

El yordamıyla keçenin ucunu kaldırdı. Sararmış, kenarları örselenmiş bir kağıt parçası çıkardı ve bana uzatarak, "şunu bir de sen oku bakayım" dedi.

Kalın bir kamış kalemiyle, satırları yukarı doğru yazılmış bir asker mektubu idi.

"Ana,

Bir buçuk iki aydır, iskeleden iskeleye uğrıya uğrıya birçok şehir ve denizler geçtik. Sonunda Yemen denilen yere geldik. Sıcağı gelin de burada görün. Elime mendil sarmadan martinin namlısını tutamıyorum. Bir asker 10 dakikadan artık nöbet bekliyemiyor. Yere düşüp bayılmadık kimse yok. Burada bir yudum duru su altından pahalı. Rüzgâr bile kaynar su gibi neremize dokunsa haşlıyor. Araplar askerlerin kanını şerbet sanıyorlar. Bizim köyün yarısı yollarda hastalanıp kaldılar. İçimizden ölen de yok değil, kimse duymasın ya! Fatma gelinin kocası da ölenler arasında. Gece nöbet beklerken zavallının karnını Arap hançeriyle açıvermiş.

Canımızı kadere bağladık. Yarın erkenden 'cebel' denilen kuru, katı dikenli, kumluk, taşlık bir yere gideceğiz. Orada Araplar gene baş kaldırmışlar...

Ali ne yapıyor. Yürümeye başladı mı? Ana benim için aşağı pınardan geçerken bir avuç soğuk su iç..."

Mektubun altında büyük rakamla 1319 tarihi yazılmış. Bir kenarında da geniş bir parmak izi görünüyordu.

Emine bacı başını iki yana sallıya sallıya beni dinliyor, artık kurumuş içeri çökmüş ufak iki karanlık delikten başka bir yanı görünmeyen gözlerini uğuyor. Yemen türküsü söylüyordu.

Günden yanı soldumu ola,
Yerden yanı uldumu ola
Memedimin ala gözün
Karıncalar oydumu ola.

25 yıl önce azgın bir yaz gününde kendisini Yemen'e yolcu ettiğimiz Memed'in o ince dal gibi boyunu hayata doymadan, canlı ala gözlerini iyice hatırlıyorum. O da ötekiler gibi ucu bucağı bilinmeyen çöllerde. Kimbilir hangi rüzgâr onun da üzerine bir kum tepesi getirip çökertmişti. Kızgın bir güneş yalımı kimbilir onu nasıl

çarpıp yere sermiş, kimbilir aç çöl karıncaları nasıl onun ala gözlerine çoğuşmuşlardı.

Emine bacı, "oğul" dedi, "artık Yemen'e asker gitmiyormuş öyle mi?"

- Öyle Emine bacı. Artık Yemen bizden çıktı...

"Desene ki oğul cehennemin kapısı kapandı. Yıllarca yüreklerimizi koparıp koparıp oraya gönderdik. Neye yaradı bu iş. Tanrıya yaranmak için mi bunları yaptık. Giden gelmez yerlerde yavrumuzun ne işi vardı? Ne ise olan oldu. Giden gitti, giden gelmeli... Tanrı sizleri ananıza bağışlasın. Ana olmak güç şey yavrum. Hele bizim gibi ana..."

Emine bacının kırmızı baş bağının kenanndan dışarı çıkmış ak saçlarını okşadım... Katı kuru elini dudaklarıma götürdüm. Elleri buz kesilmişti. Boğazına düğümlenen kısık bir sesle türküsüne yeniden başladı:

Tarlalarda biter kamış,
Uzar gider vermez yemiş.
Çöl Yemen de iki kardeş;
Biri Memed, biri Memiş....

Emine bacı, "işte yavrum, çocuklarımız yemişsiz kamışlar gibi Yemen çöllerinde kuruyup kaldılar'dedi.

Haymanın duldasından epeyce uzaklaştım. Arkamdan onun sesini duydum:

"Oğul... Oğul... Pınarın yanından geçerken Memedimin canı için bir avuç soğuk su iç..."

MANAHA'DAN KIZILDENİZ'E: DAĞLAR DENİZİNDEN ÇÖLE...

Manaha sokakları kalabalık mı kalabalık. Yolların taşı görünmüyor. Zoraki yaratılmış düzlüklerde tam bir şölen havası var. Ellerinde cembiyeler, davul-zurna yerel oyunlar oynuyorlar; etrafda halka oluşturan insanlar oyuna mimikleriyle katılıyorlar.

Dikkatlice baktım, ortalıkta bir tek kadın görünmüyor. Yaşlıgcnç erkekler 24 Ekimde yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi için düzenlenen mitinge katılıyorlar. Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in geleceği söylenmiş, ama gelememiş. Onun yerine; cumhurbaşkanının üyesi olduğu Halk Kongresi Partisi'nin yöneticileri gelmişler. Olsun, varsın cumhurbaşkanı gelmesin, asıl olan onun adına bir araya gelmek, eğlenmek, ona olan bağlılığı bildirmek.

Manaha'nın birkaç yüz metre üzerindeki tepede ikinci bir Osmanlı kalesi var. Bu, Hacaradakinden daha sağlam duruyor.

Yolun bundan sonrası iniş. Manaha'nın deniz seviyesinden yüksekliği 2700 metre dolayındaymış, kalenin bulunduğu yer ise 3000 metre. Yer yer çok dar geçitlerden geçtik. Her iki tarafı kayalık, genişliği 30-40 metreyi geçmeyen, birkaç yüz metrelik geçit

doğal bir tünel gibiydi. Yol da kayalar oyularak inşa edilmiş. Yine aynı soruyu sormadan edemedim:

- Memet bu yolları nasıl aştı?

Vadi biraz genişledi, 50-60 metreyi buldu. Kayalar biraz daha koyulaştı, irili ufaklı hale geldi. Uzun süre yolun hemen kıyısındaki kuru dere yatağıyla birlikte yolculuk ettik. Dik dağ eteğindeki kayalar her an aşağı düşecekmiş gibi duruyor. Sanki, her birinin arkasında iki-üç Memetçik var, kaya düşmesin diye güçlükle tutuyor. Aradaki küçücük toprak parçalarında ise çoğunlukla mısır dalgalanıyor.

Yol vadinin bir sağına bir soluna geçiyor, doğa hangi yönde izin verirse. Vadi biraz daha genişlerken, dağ başından dibe doğru içlerinde yeni vadicikler oluşturuyor. Karşımızdaki dik dağlar sanki geçit vermeyecekmiş gibi duruyor, yaklaşınca kıyısından köşesinden kıvrıla kıvrıla gidiyoruz. Yüksek dağ kuşları, vadilerin arasında saklambaç oynuyor. Bir ara 10 metreye kadar inen dar bir koridorda ilerledik. Buradan çıkar çıkmaz, yola dik inen bir vadi bizi karşıladı. Hemen dibinde de dere... Üstelik birkaç metre yüksekliğindeki kaya serisinin üzerinden şelale gibi akıyor. Bunca yoldan sonra akarsuyla karşılaşınca annemi görmüş kadar şaşırdım.

Pek çok insanın bu suyu görünce durmak isteyeceği düşünülmüş olmalı ki, yolun kıyısında park yeri var. Yolun altından da suyun bulunduğu tarafa küçük bir geçit inşa etmişler.

Koşarak suya doğru ilerlerken bir kelebek yolumu kesti. Sarısiyah kanatlarını çırpıp devam etti. Suyun yüksekten döküldüğü yerde genişçe doğal bir havuz var. İki kişi koyu yeşil suda yüzmekle yürümek arası gidip geliyor. Birkaç kare fotoğraf çektikten sonra bağırarak buranın adını söylediler:

- Şellal Babül El Harez...

Şelaleye benzetmekle yanlış yapmamışım.

Az sonra dört-beş Yemenli koşarak bizim yanımıza geldi. Dolmuşa benzer araçları yolun kıyısına henüz park etmişken, onlar so-

luğu don gömlek suda aldılar. Biri yanında sabun da getirmiş. Bir güzel sabunlanarak suya girip çıktı.

Onların da fotoğrafını çekmek için izin istedim, "ayyva" dediler. Ayva, "evet" anlamına geliyor. Araplardan ayva sözünü duydunuz mu ayvayı yemediniz demektir...

Gençlerin suya girdiği bölümün hemen yanında küçük bir havuzcuk daha oluşmuş. Gözüm, suyun içindeki balıklara kaydı. İlk bakışta balina gibi geldiler desem abartma olur, ama yol boyu seyre daldığım dağ denizlerinden sonra aklıma ilk balina geldi.

10-15 metre kadar yukarıda bir şelale daha var. İçerde, dağ aralarında benzer su yolları varmış.

Şellal Babül El Harezden sonra çevremiz biraz daha değişti. Yeşillikler arttı, muz bahçeleri, mango ağaçları görmeye başladık. Vadi diplerinde kaya kümeleri değil, öbek öbek muz bahçeleri belirdi. 2500 metreden adım adım deniz seviyesine inene dek, çevremizdeki irili ufaklı tarım alanlarının görünümü de değişti. Yüksekteki mısır ve arpa tarlalarında bitkilerin boyu küçüktü. Aşağı indikçe boyları büyüdü, tarım ürünleri çeşitlendi.

Biraz yeşil olur da insan olmaz mı? Muz bahçelerinin arasında insanlar, bahçelerin az ötesinde de kulübeler belirdi. Arada, uzun, yemişsiz kamışlar dikkati çekiyordu.

Muz bahçelerini görünce de Osmanlıya ilişkin şu düşünce geçti içimden:

"İnsan bu coğrafyayı kolay kolay bırakmak ister mi?"

Yemen toprakları Seba uygarlığına da beşiklik etmiş. Seba Melikesi Belkıs'ı, Kızıldeniz'in iki yakasındaki Yemen'le Etiyopya paylaşamıyor. O dönemdeki Yemen meyve bahçelerinin verimliliği şu efsaneyle anlatılıyor:

Bir kadın başına geniş sepeti yerleştirir, bahçeye girerdi. Meyve ağaçlarının dalları arasından bahçenin öteki ucuna ulaştığında, sepet meyveyle dolardı!

Efsanedeki kadar çekici olmasa da her yanımızı muz bahçele-

rinin sardığı genişçe bir vadiden ilerlemeye başladık. Muz yaprakları doğa cumhuriyetinin bayrağı gibi hafif rüzgâr eşliğinde sallanıyor. Bir nefeste on beş çeşit yeşil saydım. 3000 metreden sıfıra dek, doğanın verebileceği ne varsa alıyoruz. Bu coğrafyaya belki de şu tanım uygun düşer:

"Afrika'yla Akdeniz'in buluşması."

Bir ara öncekilere hiç benzemeyen kayalıktan geçtik. Kayalar öylesine özenle yerleştirilmiş ve dışa dönük tarafları tıraşlanmış gibi duruyordu ki, heykeltraşın elinden çıksa bu kadar olur. Bu seriyi, hamuru avuçların arasında sıkıp gelişigüzel bırakınca ne tür şekiller çıkarsa, işte öylesine çok yönlü kayalar izledi.

Tepelerden biri, bizim peribacalarının dev aynasına çıkmışı gibiydi. Dağın zirvesindeki kocaman kaya, yıllara meydan okurcasına dimdik duruyor. Altındaki toprak erozyonun etkisiyle olsa gerek incelmiş, kaya da dağın tepesindeki şapka oluvermiş.

Beni Sadr kasabasını geçtik. Bizimle birlikte akan su öteki vadiden gelenle birleşti, büyükçe bir ırmak oldu. Muz bahçeleri biraz daha genişledi. Dayanamayıp yüksekçe bir yerden fotoğraf çekeyim, dedim. Bir kayanın üzerine çıktım. Fotoğrafı çektim, ama inmekte zorlandım. Yuvarlanma tehlikesi geçirince kendi kendime takıldım. "Ulan" dedim, "bu iş hayatın tersi, inmek çıkmaktan zor."

Muz bahçelerinden yatay bir geçişle çöle ulaştık. Sıcaklık da tepede 20-22 dereceyken burada 40 dereceyi buldu. Bir süre şiddetli rüzgârlarda haritası değişen çölde yolculuk ettik.

Yemen deyince aklımıza iki şey geliyor:

Çöl ve kahve...

Kahve ağaçlarıyla yolda tanıştık, şimdi çöldeyiz. Yemen'in daha çok kuzeydoğu kesimi çöl. Buradaki Suudi Arabistan-Yemen sınırı çizilemiyor. Çünkü o bölgede insanın yaşamasına elverişli ortam yok. Çöl de fırtınalarla birlikte sürekli biçim değiştiriyor. Kocaman bir tepe rüzgârın şiddetlenmesiyle birlikte eriyor, eriyor; biraz ileride oluşmuş dağın üzerine kapaklanıp çöküyor. Bugün de

çölde kaybolma olayları yaşanıyormuş. Geçenlerde altı kişilik bir askeri grup, araçlanyla birlikte çölde kalmışlar. Telsizle bulundukları yeri bildirmeye çalışmışlar, ancak başaramamışlar. Susuzluktan aracın teknik bölümlerindeki suyu bile içmişler. Bir süre sonra cesetlerine ulaşılmış.

Kısa süren çöl yolculuğunun ardından, yeniden tarım alanlarıyla örülü, dağların çok uzaklarda kaldığı coğrafyaya ulaştık. Meyve ağaçları, mısır tarlaları... Çöl yolculuğu bizim için kısa sürdü ama Osmanlı askerleri bu yolu bir günde alırmış.

Tam karşı solumuzdaki Osmanlı kalesini, 44 dereceye ulaşan sıcaklığın aleviyle hayal meyal seçmeye çalışırken Bacil'e geldik. Bu kale Osmanlının Hudeyde'den çıktıktan sonraki ilk durağıymış. Yolumuz usul usul da olsa azalıyor.

Bacil'den sonra asıl çöl başladı. Çevremizdeki kum tepeleri sinek kaydı traş gibi pürüzsüz duruyor. 15-20 dakika kadar sonra Marava'ya geldik. Burada yemek yiyeceğiz. Kuyuda yapılan kebabı ünlüymüş. Marava'nın girişinde bizi, su deposu taşıyan eşekler karşıladı. Su deposu alüminyumdan. Güneşte ayna gibi parlıyor. Deponun altına iki tekerlek konmuş, öne uzanan bölüme de eşek bağlanmış, olmuş su arabası... Eşeğin sahibi de deponun üzerine binerek görüntüyü tamamlıyor.

Yemeği, arka tarafı tütün deposu olarak kullanılan bir lokantada yedik. Alüminyum folyoya sarılı etlerden getirdiler. Yanında da bala bulanmış ekmek. Beni etten çok, ballı ekmek çekti. Bayat ekmeği ince ince doğramışlar, balla karıştırmışlar. Geçtiğimiz dağların balı olmalı. Tadına diyecek yoktu.

Lokantanın masa-sandalyelerinin hemen yanında hurma yaprağından örülmüş yataklar vardı. Birine uzandım, hemen yastık getirdiler. Yatak yumuşak değil ama, sanki çok kalınmış gibiydi.

Yola çıktık... Düz yolda Hudeyde'ye ulaşmamız uzun sürmedi. Girişte gat pazarına uğradık. Rehber şoför Reşat, "Bir demet alalım. Kızıldeniz kıyısında çiğneriz" dedi. Pazar yeri ana baba günü.

Daracık, adım atacak yer yok. Pazarın etrafı dilencilerle dolu. Bizim yabancı olduğumuzu hemen anladılar ve peşimize düştüler. Arkamızda dilenciler önde biz, pazara girdik. Gat sahipleri, bizim maydanoz demetlerinin iki katı büyüklüğünde gatları bağlamış, müşteri bekliyor. Her biri gatın yaprağından çok, sapını gösteriyordu. Gatın taze olup olmadığı sapından anlaşılırmış. Yeni kesilmişse diri olurmuş. Beş dolara bir demet gat alıp çıktık.

Az sonra beton binalarla Hudeyde başladı. İki-üç katlı binaların Sana'yla hiç bir ilgisi yok. Kalabalık trafiği yarıp limana ulaştık. Doğal liman git git bitmiyor. Hudeyde'nin önemini limanı görünce daha iyi anladım. Gün batımı öncesi buraya tekrar geleceğiz. Önce eski liman bölgesi ve Hudeyde çarşısı...

Geçen yüzyılda liman olarak kullanılan yer, bugün balıkçı barınağı. Yüzlerce balıkçı ya Kızıldeniz'in zenginliğini getirmiş kıyıda keyif yapıyor ya da ağlarını denize hazırlama telaşında. Barınağın karşısında Osmanlı kalesi var. Denize bakan yüzü büyük ölçüde sağlam kalmış. Ancak yan taraflar dökülüyor. Kale burçlarındaki toplar ise yan yatmış duruyor.

Kara tarafındaki büyük kapıda askerler nöbet tutuyor. Girmek ve fotoğraf çekmek yasak. Dağ başındaki kaleler gibi burası da askeri bölge. Ancak biraz yaklaşıp etrafında dolaşmamıza izin verdiler.

Kalenin karşısındaki sahil şeridinin son derece modern bir görünümü var. Uzun kordonu şadırvana benzer, göze hoş gelen yapılar bütünlüyor. Burada kadınlar Sana'ya oranla biraz daha rahat görünüyorlar. Başı açık kadına rastlamadık, ama yolda yürüyüşleri, Sana'dakinden daha az tedirgin.

Hudeyde çarşısı kalenin hemen arkasındaki yoldan başlayıp, alabildiğine uzanıyor. Burası kentin en eski bölümü. Osmanlı döneminden kalan binalardan resmi daire olarak kullanılanları, bugüne daha sağlam kalmış. Bir polis karakolundan geçtik, İstanbul'un neresine yerleştirilse yakışır. Pazarda nar, üzüm, domates, kavun, ne ararsan var.

Pazar ürünleri için kasalı, küçük araçlarla at-eşek arabaları yarışıyor. Sık sık biri ötekine yol vermek zorunda kalıyor. Eşeklerden birinin tam alnına futbolcu Maradona'nın küçük fotoğrafı yapıştırılmış. Fotoğrafını çekerken sahibi geldi. Araba boş, tüm ürününü satmış. Gevrek gevrek gülüyor. Pazarda kimi erkeklerin saç rengi dikkatimi çekti. Kına rengiydi. Yanılmamışım, saçlarına kına yakıyorlarmış. Demek ki kına yakacak en uygun yer olarak saçlarını gördüler. Simsiyah yüzlerin üstünde kına rengi saçlara bir de beyaz gülüşler eklendi mi, manzara tam oluyor.

Ayaküstü konuştuğumuz pazarcılara Türkiye'den geldiğimi söyledim. Olumlu-olumsuz herhangi bir tepkileri olmadı. Tek merak ettikleri, sattıkları ürünü alıp almayacağımdı.

Hudeyde'nin en çok balı ünlüymüş. Aradık. Ancak bulamadık, günün erken saatlerinde bitmiş.

Arada bir öbek öbek kız öğrenciler geçiyor. Beyaz çarşafın üzerine bir de siyah çarşaf örtmüşler.

Hudeyde'nin semtlerinden birinin adı, Türk Mahallesi. Ancak bugüne sadece adı kalmış. Eski evlerin tümü yıkılmış, yerine yeni beton binalar oturtulmuş.

Gün bitmeden önce bir kez daha sahil şeridine, kalenin bulunduğu tarafa gittik. Buradan kaleyi uzun uzun seyrederken mırıldanmadan edemedim:

- Dili olsa da konuşsa?

Kalenin dili yok, ama Yemen'e Hudeyde liman kapısından giren çıkanların dili var. Onların yazdıklarından, kuşaktan kuşağa aktardıkları anılardan günümüze kalanları, kalenin dilinden aktarsam diyorum...

Evet, yorgun kalem, sende kalem:

Ahha ah, nereden başlasam? Biraz bölük pörçük olacak, arada bağlantılar kopacak, ama okurun bunları birleştirmesini, söylediklerimden çok söylediklerimin anlamı üzerinde durmasını isterim...

Çok gerilere gidecek değilim. Osmanlı'ın 1520'lerden itibaren bu bölgede gemi oynatmaya başlamasıyla, Portekizlilerin pupa yelken dolaşıp Arap Yarımadası'nın içlerine girmeyi denediği günler uzun sürmedi. Osmanlı, Portekizlileri tepeledi. O günden 1918'e dek, resmi olarak Osmanlı'nın kontrolü altında kaldım. Yani, Osmanlı haritası içinde görünüyordum, ama işin seyri sık sik değişirdi.

19. yüzyılda bu bölge olanağanüstü hareketlendi. Hele, Süveyş Kanalı'nın açılması, Kızıldeniz'in, dolayısıyla bu deniz üzerindeki limanların önemini iyice arttırdı. Doğrusu ben de sevindim. Gelip gidenlerin şekli şemali biraz değişir diye düşündüm... Ama en çok gelenler yine Osmanlılar oldu. İstanbul'u, Anadolu'yu iyi bilmem, yüzyıllar boyu gelip gidenlerin anlattıklarıyla burçlarımda bazı fikirler oluştu o kadar. Ancak bu kadar çok asker gönderdiklerine göre, bir şeyler değişmiş olmalı, dedim. Ne bileyim, herhalde nüfus birden patladı, ya da çok yoğun göçler oldu; asker fazlası var, buraya gönderiyorlar diye düşündüm.

O günlerde beni en çok şaşırtan şu oldu:

Osmanlı buraya binlerce askerini gönderirken yabancı gemileri kullanıyordu. Sorup soruşturdum, hepsi kiraymış. Hem böylesine büyük bir işe girişeceksiniz hem de bu işte kullanacağınız en temel araç kiralık olacak!

Hiç el vapuruyla Kızıldeniz'e girilir mi?

Üstelik askerleri buraya getirmek yetmiyor. Onlara erzak taşımak için de her 15 günde bir seferler yapılıyordu. İngiliz Lloyd şirketi her seferden 15 bin Osmanlı lirası alıyordu.

Sonra haberleşmeye ne demeli? Yemen'deki haberleşmeyi sağlayan talgraf hattı da İngiliz şirketi Eastern Telegraph Company'ye aitti.

Bizim buralarda en büyük kavga, kömür deposu için çıkar. İngilizler Osmanlı'dan rica ettiler:

"Bize bir kömür deposu verseniz!"

Abdülhamit, bunda bir sakınca görmedi:

"Tabii, nerede istersiniz?"

İngilizler, densizlik olsun Aden'sizlik olmasın dediler. Böylece tek kurşun atmadan, Hint Okyanusu'nun en önemli yerinde kömür deposuna sahip oldular. Sıra Hudeyde çevresine geldi. Kızıldeniz üzerindeki adalarda ve Hudeyde'nin doğal korunaklı bölgelerinde de İtalyanlar, Almanlar, İngilizler kömür depolarına sahip oldular.

Hatta Almanlar, depoyu Osmanlı'ya yapıyoruz diye işe başladılar. Sonra da vermediler.

Sözün kısası buraya İngilizler sömürmeye, Osmanlılar ölmeye geldiler.

Bir de İngilizlerin oynadıkları oyunları bilseniz... Neler yapmadılar. Örneğin yaşamını yitirmiş bir Osmanlı askerinin karnını yardılar, iki altın koydular, sonra Yemenlilerin bulunduğu bir ortamda ilk kez açıyorlarmış gibi karnını yardılar, "Aaa altın var." Olay şöyle yayıldı:

"Osmanlı askerlerinin karnında altın var, öldürüp deşersek zengin oluruz."

Bunun ne kadar tuttuğunu bilmiyorum, ama en azından propagandası yapıldı. İngilizler bir de Arap kıyafetleri giyip, yerel halkın arasına dalmayı çok iyi beceriyorlardı. İyi Arapça biliyorlardı. Her taraflarını örtünce de yerel halktan farksız görünüyorlardı. Bunu, Osmanlı farkettiğinde iş işten geçmişti. Bir ara yerel halkı etkilemek için üst düzey yöneticilerin bile Osmanlı tipi değil, yerel giyisiler giymesi kararlaştırıldı ama, olmadı. Çünkü suni bir çaba olduğu anlaşılıyordu.

Osmanlı askerlerinin gelişi dün gibi gözümün önünde. Günlerce yolculuktan sonra buraya savaşmaya değil, tedavi olmaya geliyorlar sanırdınız. Biz kale burçları arada söylenmeden edemezdik:

"Bile bile hezimet, hangi akla hizmet!"

Yemen'in dağı başka, çölü başka, bu iklime alışık olmayan üç günde gider. Zaten öyle oldu. Osmanlı askerlerinin ölüm nedenleri

sıralansa, savaşta ölüm altıncı, yedinci sırada gelir. Asıl tehlike suda, havada, yiyecek içecektedir.

Osmanlı 1872'de merkezi Sana olmak üzere Yemen için 7. Ordu'yu kurdu.

Bizim kafiye ruhlu burçlarımızdan birisi, bir gün gemiler dolusu askere bakıp seslendi:

"Tabur tabur geliyorlar, tabut tabut gidecekler!"

Biri araya girdi:

"Keşke tabut tabut gitseler. Doğdukları topraklarda gömülürler. Tabur tabur gelip, kaya çöllerinde, kum çöllerinde kaybolup gidecekler. Mezarları bile olmayacak."

Gerçekten öyle oldu. Sonunda dayanamayıp merak ettim. Bu askerler Anadolu'dan nasıl getiriliyor diye. Bir anı kitabı elime geçti. Mirliva, yani Tuğgeneral Rüştü Paşanın anıları. Bunu, geçen yıllarda hep birlikte okuduk. Değil kale burçları, şu geride duran paslanmış toplar bile hüzünlendi. Anıların bir bölümünü paylaşmak isterim:

"1898'de Karadeniz'den aldığı yeni askerleri hamiyen İstanbul'da Salıpazarı önüne gelen Hudeyde vapuruna bindim. O dönem rütbem kaymakam idi ve yaver idim.

Yenilemeyecek derecede küflü peksimetin yerine Levazım dairesinden hazırlanan iyi peksimet de vapura getirildi.

Uzun müddet iskelelerde beklemiş olan yeni askerlerin vapur içinde de iaşeleri bu küflü peksimete inhisar etmiş olduğu cihetle çoğunun bitkin bir hale geldikleri yüzlerinden anlaşılıyordu. Vapur içinde ağır hastalar olduğunu sağlık memuru haber verdiğinden 14 ağır hastayı Gümüşsuyu hastanesine gönderdim. Vapur hareket etti.

Beyrut'a vardığımızda askerlerin umumi hallerini iyi görmedim. Hastaların miktarı dahi çoğaldığından sorumluluğu üzerime alarak askeri Beyrut'a çıkarmağa ve jurnala ithal ettirerek iki üç gün sıcak yemek yedirmeğe ve hastalarını ayırarak sağlamlarını götürmeğe karar verdim. 50 kadar asker ayırtarak Beyrut Hastanesine bıraktım.

Haziranın yirmisi, uzun müddet bakımsızlığın tesirine uğramış askerlerin zayıf vücutları, Kızıldeniz'in en şiddetli sıcağına karşı gelemedi, güneş vurmasından ve humma-yi habisten vefiyat vukua gelmeye başladı. 26 Haziranda Hudeyde'ye vardık. Kızıldeniz'de 13 asker vefat etti.

Hudeyde Hastanesinde dahi getirdiğimiz askerlerden ve çoğu tifodan 26 asker vefat etti. 11 asker de vaktında kıtalarına iltihak etmeden vefat etti. Buna göre 1500 neferden 50'si kıtalarına iltihak etmeden ölmüştür."

Rüştü Paşa'nın her seferi ayrı bir dram. Yemen'e bir başka asker sevkiyatını da bakın nasıl anlatıyor:

"İskenderun'da tamamlanmamış bir kışla var. Olağanüstü bir himmetle başlamış. Sonra yüzüstü kalmış, mahvoluyor. Bu kışlanın döşemesiz, camsız, üstü örtülü bir koğuşunda Yemen'e sevk olunmak üzere firardan gelmiş, gözaltında yeni askerler ve yine usulünde gelmiş vapur bekleyen yeni askerler gördüm. 1903 Martından 1904 Şubatı sonuna kadar İskenderun'a 8296 yeni asker gelmiş. Bunlardan 1613'ü firar ve 27'si vefat etmiş, kalanı sevk edilmiştir.

Yeni askerler İskenderun'a geldikleri zaman mahut kışlaya gönderiliyor, burada ayrıca vapur bekliyorlar. Askere pişmiş yemek verilmiyor, sözde yevmiye veriliyor. Hükümette para olmadıkça bu da verilmiyor.

Yemen'e sevk edeceğimiz askerleri iskelelere kendi milli kıyafetleriyle götürüyoruz. Altlarına serecek ve üstlerine örtünecek bir şeyler olmadığı halde kışlası bulunmayan mahallerde, ya bir han köşesini veyahut toprak üstünü dinlenecek bir yer olarak gösteriyoruz.

Firar etmeyenleri ve firara takati kalmayanları Yemen'e sevk ediyoruz.

Küflenmiş peksimet meselesi her sevkiyatta meydana gelmektedir. 1905'de İskenderun'da Adana'dan gönderilen 2000 çuval peksimet gördüm. Çuvallar içinde lokanta ve fırınlardan toplanmış ek-

mek kırıntıları ve hatta peynirli pide parçaları bile gördük. Peksimetleri İskenderun'daki doktorlara muayene ettirdim. İnsanın değil, hayvanların bile yemesine müsait olmadığını gösterir rapor verdiler."

Bu koşullarda Hudeyde limanına gelen askerler, burada bir süre mola verip, önce çölü, sonra dağı geçip Sena'ya ulaşıyorlardı.

Buradaki görevini tamamlayıp İstanbul'a dönenlerin sevincini görmelisiniz. Ama bunlar, sözcüğün tam anlamıyla mutlu azınlıktır. Yemen'de görevi tamamlayıp İstanbul'a dönmek üzere Hudeyde'ye gelmek işin daha başı. Burada günlerce, bazen aylarca vapur bekleyenler oluyor. Onların bekleyişlerini, umutlarını görünce hani insanın vapur olası geliyor. Aynı büyüklükte, ama binlerce kişiyi alıp istediklere yerlere tek tek ulaştırmak...

Kaldı ki dönenlerin bir kısmı da, hasta olduğu için doktorların raporuyla ordudan ayırtılanlardır. Bunlar, Hudeyde'de beklerken yer bulabilirlerse hastanelere yatırılırlar. 1898 yılının ilk birkaç ayında tam 322 asker, vapura binemeden Hudeyde'de öldü...

Peki neden?

Osmanlı yüzbinlerce askerini buraya ne pahasına gömdü?

Sadece kişiler değil, binlerce bilgi-belge de bizim elimizden geçti. Osmanlı, Yemen'in kutsal topraklar için çok önemli olduğunu düşünüyordu. Burası elden giderse, Mekke ve Medine'nin güvenliği elden giderdi.

Diyelim ki bu mantık doğru... Osmanlı burada 7. Ordu'yu temelde kime karşı kurdu?

Zeydi imamların düzenlediği isyanlara karşı.

Zeydilik ne?

İslamiyetin bir kolu.

Osmanlı'nın dini ne?

İslam...

Kaldı ki bu topraklar Arabistan Yarımadası'ndan çok Hint Okyanusu'na bakıyor. Yemen'le Hicaz arasında Asir diye adlandırılan

koca bir bölge daha var. Asir bugün Suudi Arabistan topraklarında, ama o zamanlar Yemen Vilayetine aitti. Osmanlı burada da ciddi bir isyanla uğraştı.

Anlatmadan geçemeyeceğim...

Asir bölgesinde İmam Yahya'nın dışında bir İmam daha çıktı; İdris. Bu kişi yerel halkın cehaletini o kadar güzel kullandı ki, bugün sizin Anadolu'ya bile ders olur. Sanırım İdris'i daha çok İtalyanlar kullandı. Osmanlı'ya karşı kışkırtıp Osmanlı'nın gücünü bölmek, kırmak istediler.

Burada İmam olduğunuzu iddia ediyorsanız, peygamber soyundan geldiğinizi kanıtlamanız gerekir. Bunu yerel halka kabul ettirdiniz mi, iş bitti demektir. İmam İdris, bir gece yüzüne fosforlu maddeler sürmüş. Gece onun yüzünün parladığını gören birkaç kişi hemen haberi yaymış:

- İman'ın yüzü gece parlıyor. Gözümle gördüm...

- İmam'ın yüzü nurlanmış...

- İmam'ın yüzü geceyarısı güneş gibiydi...

İdris uyanık adam. Gücünün ne kadar olduğunu görmek için bir gün çevreye haber saldı:

- Uğursuz bir durum var. Yarın öğleye kadar herkes tavuğunun başını kesip sokağa atsın!

Ertesi gün sokaklar tavuk başından geçilmiyordu. İdris artık istediği gibi hareket edebilirdi. Kim olduğunu âleme duyurdu:

- İslam dünyasının halifesi...

Osmanlı padişahları burada en çok bu söze katlanamazdı. Halife onlar olduğuna göre, kimse onlara koşut güce sahip olamaz.

Siz asıl beni değil de Kızıldeniz'i dinlemelisiniz. Günlerce kanalda bekleyenler, gemide yaşamını yitirenler...

Kızıldeniz'de sık rastlanan bir olay, Türkçede deyim olarak kullanılıyor.

Kızıldeniz'in kıyıya yakın yerlerinde şap adaları vardır. Şap, alüminyum ve potasyum sülfattan oluşur ve doğada değişik yerler-

de bulunur. Kızıldeniz'deki irili ufaklı şap adaları suyun yüzünden görünmez. Yüzeyin hemen altındadır. Kaptan yolu iyi bilmiyorsa, büyük olasılıkla şap adalarına oturur. Bu yüzden kılavuz almak gerekir.

Kılavuz almayan ya da kılavuzu iyi olmayan pek çok Osmanlı gemisi şapa oturmuştur. Bundan çok etkilenmiş olmalısınız ki, Türkçede, içinden çıkılması güç durumlar için "şapa oturmak" deyimi kullanılır.

Uzun sözün kısası şu:

Osmanlı bu coğrafyada şapa oturdu.

Bu öyle bir şapa oturma ki, etkisi kuşaklar boyu sürecek... Öykülerle, türkülerle bir kuşaktan ötekine yüzecek...

"ADIN MUSTAFA'YSA ARAPÇA KONUŞMAN GEREKİR!"

Hudeyde turunu tamamladıktan sonra Kızıldeniz kıyısına geldik. Kilometrelerce uzunluğundaki sahil şeridinin sekizinci kilometresinde, kayalı-kumlu bir bölümünde durup deniz kıyısına demir attık.

Kızıldenizde öyle bir gün batımı yaşadım ki...

Reşat biraz gat keyfi yapacağını söyledi. Ben de üzerimi, deniz kıyısında, suyla kanat çırparak yürüyüşe hazır hale getirip Kızıldeniz'e yöneldim...

Yolculuk boyunca dağ tepelerinde, eteklerinde gördüğümüz kayalar tünel kazıp, Kızıldeniz'in kıyısına da gelmişler. Kıyı boyu ince mi ince kum kaplı. Üzerinde yürürken, kalın bir mindere basıyormuş gibi oluyor insan. Kum bahçesinin 3-5 metre kara tarafından kayalar başlıyor. 30-40 santim kadar yükseklikle... Üzerleri kum kaplı. Kayaların dibi yengeçlerin konaklarıyla dolu. Yengeçler, sanırım buraya, kaya-saray adını vermiştir. Küçücük bedenleriyle pır pır pır suya doğru gidiyorlar, pır pır pır kaya diplerine yöneliyorlar.

Çevremizde çok az insan var. Kızıldeniz'de denize girme mevsimi, kasımda başlar Marta kadar devam edermiş. Şimdi aylardan eylül ve deniz mevsimine daha var. Birkaç yüz metre ileriye bir aile geldi. Delikanlılar, genç kızlar, çocuklar... Erkekler pantolon gömlek suyla haşır neşir oldular, kızlar kıyıda onları izliyor. Çevrede kimse olmadığını görünce kızlardan biri siyah çarşafını çıkardı. Hep birlikte hatıra fotoğrafları çekildiler. Ben de kum yastıklar üzerinde gelişigüzel yürüyordum. Onlardan en az 150-200 metre uzakta olmama karşın, delikanlılardan biri yanıma geldi, biraz daha uzakta yürümemi rica etti...

Hafif S'ler çizen kıyı şeritini ters yönde turlamaya başladım.

Küçücük deniz kuşlarının Kızıldeniz'le öyle güzel oynayışları vardı ki, yaşamım boyunca unutamayacağım. Serçeden hallice, beyaz karınlı, gri kanatlı deniz kuşu kıyıya doğru gelen dalgaların üzerine binip kumlara kadar geliyor. Dalga uçları kumun üzerinde ince bir tabaka oluşturana dek, kanatları dalga, kendini bırakıp yolculuk ediyor. Yolculuk ediyor, ama uyumuyor. Tam dalga bitti bitecek o noktada gagasına bir şeyler alıyor, pıırr havalanıyor. Dikkatle izlemeye çalıştım, sanırım denizle birlikte kıyıya kuşun yiyebileceği avlar vuruyor ya da su kıyıya vurunca kumu dalgalandırıp içindeki avları açığa çıkarıyor.

Aynı oyunu kaç kez izlediğimi anımsamıyorum. Minicik kuşlar, koca Kızıldeniz'in dalgaların beşik yapmış hem besleniyor hem oynuyorlar. Biri ötekine nazire yapar gibi tepelerden süzülerek dalga pistinin üzerine yumuşak iniş yapıyor, onu izleyen öteki daha farklı bir inişle kendisini kuş tüyü dalga yastığına bırakıyor, dalgalar bir an korkuyor, köpüklerin altında kalacaklar diye... Yook canım... Köpükler batar bizimkiler batmaz...

Derken bir baktım... Aaaa... Yer kırmızı, deniz kırmızı, gök kırmızı... Arada kırmızıdan ödünç alınmış koyuluklara sitem ede ede gitti güneş...

Hava iyice karardıktan sonra dönüş yolunu tuttuk. Sana Cad-

desi üzerinden Hudeyde'yi terk ettik. Gece reklam panolarının ilginç bir görünümü vardı. Şampuan reklamı için bir kadın kullanılmış, ama sadece saçı görünüyor. Kadının başı arkadan görünüyor. Saçlarını bir güzel taramış, ikiye ayırmış, elleriyle iki ucu tutup çapraz yapmış. Türkiye de de tanınan bu şampuanı çıkaran firma, "Reklamlarda çare tükenmez" ilkesiyle hareket ediyor olmalı.

Coca Cola reklamının altındaki söz de şöyle:

"Ehlen Coca Cola!"

Kadınların başlarını örtmesinin zorunlu olduğu Yemende, kadının yüzü görünmüyorsa saçının görünmesinde sakınca yok demek ki!

Bir yatak reklamı... Kocaman bir yatak, ortasında çocuk mışıl mışıl uyuyor. Altına not düşmüşler:

"Siz de onun kadar rahat uyuyabilirsiniz."

Kenti terk ettikten hemen sonra zifiri karanlığın içinde yolculuk başladı. Viraj dönüşlerinde, akşama doğru yağmur yağdığını anladık. Burada yağmur bulutları seyyarmış. Yağar bitermiş. En çok yarım saat sürermiş.

Sık sık kamyon filolarını geçiyoruz. Hudeyde de limanın ağzı silme kamyon doluydu. Oradan alınan yükler Yemen'in başkentine gidiyor. Araçların kimilerinde tek far vardı. Karşıdan motosiklet gibi bir araç geliyor sanıyorsunuz, yaklaşınca kocaman bir kamyon olduğunu anlıyorsunuz. Tabii işjn ortası yok. Kimi araçların da her tarafı lamba, kedi gözü... Bir kamyon, önünde, tepesinde, yan taraflarında, kasasında yüzü aşkın ışıkla doludizgin karşımızdan geldi...

Tırmanma şeridinde sanki karanlık iki kat arttı. Havanın karanlığına dağ derinliklerinin karanlığı da eklendi. Gündüz meyve bahçelerini gördüğümüz yerler de zifiri karanlık, ama yer yer yol kıyısı satıcıları var. Lüks lambalarıyla mevye kasalarını aydınlatıyorlar.

Kayalıklardaki viraj dönüşlerinde ışıkla taşların buluşması, gündüz manzaraları kadar izlemeye değer görüntüler yaratıyor.

Manaha'ya tırmanmadan önce, dağın dibindeki mola yerinde bir çay içimi durduk. Yolun sol tarafında lokantalar, sağında ise benzin istasyonu var. Onu aşkın kamyon mola vermiş. Lokantalarda kamyon şoförleri, muavinler toplu halde yemek yiyor. Kocaman bir tepsinin etrafına yumulmuşlar. Fotoğraflarını çekmek istedim. Biri atıldı, eliyle olmaz işareti yapıp bağırdı. Öteki ona yüklendi, "Neden olmasın" havasında birşeyler söyledi. Bir süre kendi aralarında tartıştılar. Sonunda kabul ettiler. Bu kez hangi taraftan çektimse öbür taraftaki ayrıca çekmemi istedi.

Lokantalarda çalışanlar aile boyu burada olmalı ki, hemen arkada evler var. Çocuklar da bellerinde cembiye dolaşıyorlar. İki gündür karşılaştıkça gördüğüm cembiyeli oyunların figürlerinden kapabildiğim kadarını gösterip, çocuklarla birlikte oynadık. Çocuklar İngilizce üç sözcüğü sürekli yineliyorlar:

Money, hello, number one...

Karşılıklı adlarımızı söyleyip tanıştıktan sonra, Türkiye'den geldiğimi söyledim. Hemen bağırdılar:

- Türkiye... Number one...

Takıldım:

- Yemen number one...

İnat ettiler:

- Türkiye number one...

Bizim sohbetimizi dinleyen orta yaşlı bir kişi, söze karıştı. Reşat'ın aracılığıyla anlaştık:

- Sen Türkiye'den geldin öyle mi?

"Evet..."

- O zaman Arapça bilirsin.

"Hayır bilmiyorum."

- Türkler Müslüman değil mi?

"Evet."

- O zaman neden Arapça bilmiyorsunuz?

"Bizim kendi dilimiz var, Türkçe var."

- Olur mu öyle şey?

"Neden olmasın, bizim kendi dilimiz var işte..."

- Üstelik senin adın Mustafa... Adın Mustafa'ysa Arapça konuşman gerekir...

Konuyu fazla uzatmadım. Sohbeti Osmanlı'ya getirdim. O da Manaha'da Müfit'in verdiği bilgilerin benzerini söyledi:

"Dedelerimiz Osmanlı'ya çok yardım etmiş. Onlara erzak vermiş, odun vermiş..."

Sohbeti bitirip mola yerinin etrafında kısa tura çıkınca çocuklardan bazıları da arkamdan geldi. Çat pat sohbete devam ettik. Tüm lokantaların ekmeği, mola yerinin bir ucundaki küçük odada yapılıyor. Çocuklarla içeri girdik. Bütün işi bir kadın yapıyor. Hamuru açıyor. Dış yüzeyi oval bezle kaplı, arkası tutamaklı tahta parçasının üzerine yerleştiriyor. Hemen yanında büyükçe bir soba var. Sobanın dış yüzeyi silindir metal. Kadın hamuru hızla oraya çarpıp yapıştırıyor. Hamur piştikçe metalden kopuyor. Pişen ekmek sepete konup, isteyen lokantaya gönderiliyor. Ben izleyip fotoğrafını çektikçe, kadın kimse yokmuş gibi işine devam etti.

Yarım saatlik moladan sonra yeniden yola çıktık! İlginç bir yolculuk başladı. Dağın tepesinde Hacara ve Manaha var. Öyle ki, tam tepemizde takım takım yıldızlar, hemen yanında iki yerleşim yerinin ışıkları. Manaha ve Hacara da yıldızlarla yan yanaydı. Gece karanlığı aştığımız dağın zorluğunu bir başka biçimde ortaya koyuyor.

Aracımız virajları döndükçe ışıkları meyve ağaçlarının arkasında ani gölgeler oluşturuyor. İkili üçlü ağaç kümelerinin gölgeleri bende sürekli ağır aksak yürüyen, yaralı arkadaşlarını aralarına almış ilerlemeye çalışan, atının üzerinde belini eğmiş diri durmak için çabalayan Memetleri çağrıştırdı.

Manaha'nın hemen üzerindeki kalenin etrafında da birkaç ışık

olmalı; yıldızlarla Manaha arasındaki bölmede bir kümecik daha dikkatimi çekti. Görünüm, bende olmadık şeyleri çağrıştırdı.

Tarih yıldızlar kadar uzak, ama ulaşabileceğimiz kadar yakın.

Tepeye tırmandık... Bu kez aşağıdaki ışıklar, yıldızların derinliğini aldı. Sanki biz uçaktayız, döne döne vadinin dibini selamlayıp geçiyoruz...

Gece yarısı Sana'ya girdiğimizde ilk şaşkınlığım, aracımızın metrelerce viraj yapmadan ilerlemesiydi...

TULA VE KAVKABAN: TAŞLARIN VE GÖKYÜZÜNÜN KONUĞUYUZ

Bugün yolumuz Sana'nın kuzeyindeki iki yerleşim yerine: Kavkaban ve Tula.

Sana'dan her ayrılışta olduğu gibi taş pazarına selam vermeden geçmedik. Sabahın erken saati olmasına karşın, damperli kamyonların üzerindeki taşlar, özenle yetiştirilmiş sebze-meyveler gibi sergileniyor. Yine bir bakışta dört-beş ayrı renk dikkati çekiyor.

Kentten ayrılmadan önce yol kıyısı satıcılarını teğet geçtik. Tezgâhta bir çırpıda beş çeşit üzüm saydım. Kırmızı narlar göz alıcılıkta rakip tanımıyor.

Vadi Dar'ın hemen yanından yola devam ettik. 50 kilometrelik yol boyunca yine çoğunlukla kaya, arada bir toprak gördük. Toprak alanlar yeşilinden anlaşılıyor. En küçük toprak parçasını değerlendirmişler. Küçük yerleşim yerleri doğayla tam bir bütünlük içinde kurulmuş. 3-4 kilometre uzaktan karşıdaki kayalığa bakıp öngörüde bulunuyorum:

- Hımm, değişik bir kayalık. Sanki biraz kendisine özenmiş...

Yaklaşınca anlıyorum ki, burası bir yerleşim yeri. Şaşırmamak

elde değil. İnsanlar doğadan aldıkları taşları, özelliğini bozmadan biraz biçimlendirip yine doğanın bir parçası haline getirmişler. Küçük yerleşim yerlerinin hemen önünde ya da yanında daha geniş tarım alanları var. Kayadan çok, toprağın olduğu tepelerin tümü Yemenlilerin "dağ merdivenleri" dedikleri biçimde teraslanmış. Böylece daha geniş tarım alanı elde etmişler.

Dağ merdivenlerini kaya merdivenleri izliyor. Bir tepe, silme kaya... Enine, dikine özenle yerleştirilmiş gibi duran kaya parçaları, aralarında sıkışmış daha küçük kayalar... Küçük kayalar, sanki koca koca insanların arasında kendisine yer açmaya çalışan çocuklar gibi duruyordu.

Bazı tepeler de birkaç ayrı yapıdan oluşuyor. En altta koyu renk kaya-toprak, onun üstünde dikine inen, neredeyse ona baskı yapar gibi duran bir yapı; onun üzerinde taç gibi duran ayrı bir kayalık... Bunlardan birine takıldım:

- Hımm, üç katlı bir tepe... Üstteki diptekini karartmış tepe tepe...

Kavkaban kilometrelerce uzaktan seçilebiliyor. Dev bir masanın üzerine kurulu sanki. Bölgenin deniz seviyesinden yüksekliği 2500 metre dolayında. Kavkaban'ın dibindeki düzlükte Şibam var. Buradan ani bir yükseliş başlıyor ve 400 metre devam ediyor. Bu yükseltinin tepesinde Kavkaban... Masa sözcüğü kesinlikle abartma değil. Tepenin ön yüzü 90 derece dik. Arka yüzü öteki tepelere bağlanıyor. Ulaşım da arkadan dolanarak sağlanabiliyor. 5-6 yıl öncesine kadar buraya motorlu araç çıkamıyormuş. Kayaların arasındaki dar bir geçitten iniş-çıkış sağlanıyormuş. Almanlar yolun yapımını üstlenmişler ve Kavkaban kasabası motor sesiyle tanışmış.

Tırmanmaya başlamadan önce, tepenin dibinde uçurumun kıyısına tutunmuş evlerin fotoğrafını çekeyim, dedim; objektifin derinliğinde küçücük kaldılar.

Arkadan dolanıp tepeye ulaştığımızda, bizi büyükçe bir düzlük ve tarım alanları karşıladı. Bu kadar tırmanıştan sonra neyle karşı-

Ilışabilirsin sırala deseler, tarım alanı aklıma en son gelecek şey olurdu. Hani bir oyun vardır. Karşınızdaki kişiye hep kırmızı dedirtirsiniz. Kan ne renk? Kırmızı... Bayrak ne renk? Kırmızı... Domates ne renk? Kırmızı... Bunlardan sonra sorarsınız:

- Trafikte hangi ışıkta geçilir?

Karşınızdaki çok dikkatli biri değilse, yanıtı hemen yapıştırır:

- Kırmızı.

Ben de, bunca kayayı tırmanırken, tepede ilk neyle karşılacaksın, diye sorsalar yanıtı yapıştırırdım:

- Kayalar...

Kimi kaya diplerinde dağ çiçekleri al-mor parlıyor. İnsanın onlara, "Sizi yaramazlar, ne işiniz var burada" diye seslenesi geliyor.

400 metre tırmanıp tepeye ulaştıktan sonra, yaklaşık 4-5 kilometre az engebeli tarım alanı kıyısında yolculuk ettik. Kavkaban'ın tek girişi olan kocaman bir kapıya geldik. Bu kapı kapandıktan sonra buraya girmek olanaksız. Çünkü bizim geldiğimiz düzlüğü Kavkaban'a, iki tarafı uçurum 10 metre kadar genişliğinde bir doğal geçit bağlıyor. Kapının iki yanı da kalınca duvar. Onun devamında Hacara'dakine benzer dış tarafı kale duvarı gibi örülü evler var.

Osmanlı burayı elde etmek için tam 83 saldırı düzenlemiş. Ancak sonuncusunda başarıya ulaşabilmiş. O dönemde böylesi yolların da olmadığı düşünülürse, Osmanlı bir bakıma, tırmanarak gökyüzündeki bir taş cismini ele geçirmek için uğraşmış.

Geçitten kasabaya girmeden önce durup, genel görünümün fotoğrafını çektim. İki çocuk hemen yanımıza geldi. Turistlere alışıklar. Ceplerinden eski paralar çıkarıp, bize satmak istediler. Geçidin dibinde asfalt yol yapılmadan önce kullanılan dar bir iniş var. Buraya iniş değil, uçuş yeri denir.

Uçuş yerinin başında da kocaman kaya bloğa oyulmuş bir havuz var. Yarıya kadar su dolu. Tepemizde parça parça bulutlar dolaşıyor. Neredeyse yerden daha yakın. Yağmur mevsimlerinde bulutların Kavkaban'da bir süre dinlenip hal hatır sorduğu da olurmuş.

Kocaman kapıdan içeri girdik... Burası değil ortaçağ, daha eski çağları konu eden filmlerin bile ana mekanı olur.

Ben bunları düşünürken, karşımdan bir grup çocuk çıkageldi. Sırtlarındaki çantadan, görünümlerinden öğrenci oldukları anlaşılıyor. Kısa bir şaşkınlık geçirdim. Sanki Kavkaban'a ben girmemiştim de, bir film izliyordum. Filmin bir sahnesinde karşıdan çocuklar geliyor, benim onlara seslenmem olanaksız. Ancak izleyebilirim...

Şaşkınlığım geçtikten sonra, onlara ulaşabileceğimi düşündüğüm sözcükleri art arda sıraladım:

- Merhaba, selam...

Hepsi birden dağıldı. Hem bana bakıp gülüyorlar, hem benden kaçıyorlar. Bir tanesi durdu. Ben de anlayıp anlamayacağına bakmadan, Türkçe derdim neyse söyledim:

"Arkadaş ben sana bir şey yapacak değilim ki. Şu binaların önünde bir fotoğrafını çekeceğim. Bunda ne var?"

Duran çocuk yaklaştı. Sonra sırasıyla ötekiler de geldiler. İki kare çektikten sonra bu kez daha çok istemeye başladılar. Elleriyle işaret ederek şu tarafta da çek, arkada şu da olsun, istekleri geldi. O sırada arkadan 60 yaşlarında bir kişi geliyordu. Selamlaştık. Türkiye'den geldiğimi söyleyince hemen bağırmaya başladı:

- Zelzel, zelzel...

Evet, dedim; zelzele oldu...

Kız çocuklarının başları örtülü. Büyük olasılıkla ablalarından ya da annelerinden arta kalan çarşaflan kullanıyorlar. Küçücük başlarına kocaman çarşaf...

Turist kaçırmaların ardından başlayan yalnızlık, burayı da etkilemiş. Eskiden daha çok turist gelirmiş...

Aşağıdan gökyüzüne asılı gibi görünen Kavkaban'dan önümdeki sonsuzluğa bakarken, ürpermeyle karışık dudaklarımı sıkmakla sevinç naralara atmak arasında gidip geldim.

Erafımızda, çook uzaklarda Kavkaban'ın bulunduğu masa bi-

çimindeki tepeye benzer yükseltiler var. Sanki bunlar bir kaya bulutu, çıkmışlar gökyüzüne öylece dolaşıyorlar... Tepelerin netliği, diplerindeki kirli beyaz pus, bu çağrışımı besliyor.

Üzerinde uçtuğumuz kayalar bulutunun eteklerinde yer yer yeşil bereli, bodur ağaçlar var. Arada nasıl yeşermiş olabilirler? Belki de tepeden yuvarlandılar, ilk buldukları toprağa tutundular. Tutuna tutuna ömür geçiriyorlar...

Birkaç dakikada köyün bir ucundan ötekine gidiliyor. Girişteki küçük geçit dışında hiçbir bağlantının olmayışı, köyün her köşesinden farklı hava yaratıyor. En uçtan geçit kısmına bakınca, sanki büyük bir güç kaya parçasını söke söke topraktan koparmaya girişmiş, iş tam bitmek üzereyken işin ucunu bırakmış...

Köyün bir ucundan öteki ucuna gitmek çok kısa zaman alıyor. Ama insan hangi ucuna ulaşsa, bir an önce öteki ucuna da ulaşmak istiyor. Oraya gidince dönüp geldiği yere yeniden gidesi geliyor.

Nefis bir yemeği çay kaşığıyla yemeye çalışmak gibi tadı doyumsuzlaştıran bir duygu...

Dönüş yolu çıkış kadar hoştu. Tıpkı güzel bir manzaranın ışığın yönüne, gücüne göre biçim değiştirmesi gibi, karşımızdaki dev kayalık yerleşim yeri de her yükseklikte görünüm değiştirdi.

Kavkaban, bugünkü Yemen insanının çağa olan güvensizliğinin canlı örneklerinden biri. Yüzyıllar öncesinin güvenlik yöntemleri bugün de geçerli. Akşam saatlerinde köyün ana kapısının kapatılması... Köyün dış duvarlarının saldırılara karşı korunaklı olması... Evlerin tamamen taştan inşa edilmesi... Köy sakinlerinin en azından geçen yüzyıldan kalan yerel giysi anlayışını sürdürmesi... Yerel yemeklerin özelliklerini aynen koruması...

Yolumuz Tula'ya...

Şibamdan sonra kısa süre düz bir alanda yolculuk yaptık. Sonra derin virajlarla tırmanma şeridi... Viraj aralarındaki topraklar tarım alanı. Eşeğiyle tarlasını sürmeye çalışan bir köylüye selam yerip devam ettik.

Bir ara karşımdaki dağ serisinde on beşe kadar "dağ sehpası" saydım. Bunlar Kavkaban kadar büyük değiller, ama dağların başında öbek öbek yükselen ve tepelerindeki düzlük nedeniyle sehpayı andıran bu görüntüler, neredeyse Arizona'yla dalga geçiyor. Kerataların öyle bir duruşları var ki; ne yapıyorsunuz diye sorsan "gökyüzünü biz ayakta tutuyoruz, bu yüzden sehpa şeklinde görünüyoruz. Aslında bu görüntüye sehpa değil, sütun başlığı demek daha uygun düşer" karşılığını verecekler.

Tula'nın dışarıdan görünüşü, içini hiç mi hiç yansıtmıyor. Kavkaban'a benzer taş-toprak sokaklar, seyri hoş taş binalar, taş havuzlar göreceğimi düşündüm... Tabii biraz da insan...

Üçlü bir davul konseri karşıladı bizi. Düğün varmış. Önce üç ayrı yaş grubundan üç davulcu, arkada gençler, güle oynaya yürüyorlar. Eskiden burada da çok turist olurmuş. Kasabada kaldığımız sürece tek turist bizdik.

30 metre kadar yürüdük... Aman Tanrım! beş-altı katlı taş binaların arasında 2-3 metrelik dar bir sokakta ilerliyoruz. Zemin düzgün taşlarla döşeli. Tepemizde yolun iki yarısındaki iki binayı 3. ya da 4. kattan birleştiren, her tarafı kapalı köprü mü desem, sokak üstü küçük oda mı desem, taş geçit mi desem, böyle bir yerde aklıma en son gelecek bir yapı dikkatimi çekti. Başım yukarıda yapıyı incelerken az kalsın trafik kazası olacaktı, eşeğe çarpacaktım. Bizim Anadolu eşeklerinden biraz daha bodur eşek, üzerinde orta yaşlı bir Tulalı ile birlikte karşımızdan geliyor.

Daha şaşkınlığım geçmeden o daracık sokağa karşıdaki kapıların birinden salıncak girip çıkıyor. Üzerinde de sevimli bir kız çocuğu. İki yanı taş örme ahşap kapıyı sonuna kadar açmışlar, salıncağı kurmuşlar. Küçük kız salıncak üzerinde öyle hızlı gidip geliyor ki, fotoğrafını çekerken zorlandım...

Tuladaki evlerden birini olduğu gibi korumuşlar, müze haline getirmişler. Sokağın ortasında bir yerde... Tahta kapıdan içeri girdik. Tablet satmak isteyenler yolumuzu kesti. Ellerinde kirli beyaz

hışlar üzerine kazınmış İbranice yazılar... Teşekkür edip birinci kata çıkmaya hazırlanırken, bir rehber önümüze düştü. Birinci kat tarım ürünlerine ayrılmış. Hemen yanında hayvanlar için ayrılan ahırlar var. Binanın ana girişinde bir taraf tarım ürünü ambarı, bir taraf ahır. İnekleri selamlayıp taş merdivenden ikinci kata çıktık. Zengince bir Yemenlinin evindeyiz. Bu tür evlerin ikinci katı meclis, gat meclisi. Genişçe bir salon, kenarda yastıklar, yerde minderler. Öğleden sonra taze gatları ortaya serip, gat eşliğinde söyleşi...

Üçüncü kata mahfaj diyorlar. Burada evin gereksinimi olan tarım ürünlerinin işlenmesi, saklanması için her şey var. Bir köşede buzdolabı. Ama bizim bildiğimiz cinsten değil. İmam Yahya'nın sarayındaki gibi, duvara işlenmiş; delikli hava bölmeleri olan, eni yarım, boyu bir metrekare kadarlık, kileri andıran bir bölüm. Hemen yanında un öğütme yeri var. Küçük bir taş değirmen, halen kullanılmakta olduğu her halinden belli. Rehber anlatmaktan çok, göstermeyi yeğliyor. Hemen taşın ortasına bir avuç arpa koydu başladı çevirmeye... Bu katta, duvarın hemen dibindeki delikten en alta kadar inen bir ip dikkatimi çekti. Zilmiş. Bir ucu dış kapının hemen yanındaymış. İp oradan çekilince, yukarıda ses veren aygıt harekete geçiyormuş. Böylece haberleşme sağlanıyormuş.

Binanın tavanındaki kirişlerin kalınlığı yarım metreyi buluyor. Zemin, taş. Topla tüfekle zarar verilecek cinsten değil...

Kat aralarında çok az ışık veren küçük beyaz bölümler var. Camın olmadığı dönemlerde kullanılan bir taşmış bu. Alabastar. Yemen'de taş, akla gelebilecek her şeyde kullanılmış. Arada bizim Memetleri düşününce takılmadan edemedim:

- Demek ki kalpleri de taşlaşıyordu!

Bir üst kata çıktık. Burası artık özel odalar. Kadınların meclisi ayrı, çocuklar için ayrı bölüm, duvarlarında silahların olduğu yatak odası...

Bunun üstü çatı. Çıktık... Aman Tanrım... Taş evlerin, üstümüzdeki kalenin buradan görünüşünü nasıl anlatmalı... Aklıma ilk,

Amazonlar geldi. Çevrede hiç orman olmadığı halde neden Amazonlar? Amazonların başkenti kabul edilen Manaus'ta, ormanda dolaşıyorduk. Ağaçların arasındaki ayrıntılar insanı alıp götürüyordu. Ağacın topraktan yükselişini görmek olanaksız, çünkü toprak görünmüyor. Zemin onlarca tonda yeşillikle kaplı. Ağacı saran bir çiçeğin yaprakları, iki-üç renk çiçek açışı, onun dibinde biraz daha bodur kalmış bir bitkinin boynunu büküşü, bükük boynun ensesinde birdirbir oynayan uçar böcekler...

Bütün bu ayrıntılardan sonra biraz yükseğe çıkıp ormanın genel manzarasına bakıyorsunuz... Göz alabildiğine uzanan yeşil denizi... Bulutlar sevinçli, "Onlarda benim de emeğim var" böbürlenmesinde...

İşte Tuladaki evin ayrıntılarından terasa çıkınca bu anılar gözümün önünde canlandı... Sanki her taş bir ağaç... Aradaki sokak boşlukları ırmak... Böylesine zengin bir görüntü serildi önüme.

1200 yıllık şehir her çağı dolu dolu yaşamış olmanın dinginliği, bilgeliği içinde sessizce yeni yüzyılları selamlamaya hazırlanıyor. Kimi bina uçlarındaki taşlar yıpranmış, dökülmüş, ama duvarların pes etmeye hiç mi hiç niyetleri yok. Ben bu anılar-duygular denizinin üzerinde sırt üstü uzanmış keyfimi sürerken, rehberimiz toprak bir bardakla çıkageldi. İçinde çay varmış. Toprak bardağı iyice kavrayıp bir yudum aldım... Çay, ama tam çay da değil. İçinde küçük yapraklar yüzüyor. Tulalı, yerel giysiler içindeki rehberimiz gülümseyip hafifçe seslendi:

- Çaynana, çaynana...

Meğer çayın içine nane de koymuşlar, olmuş çaynana..

Yönümü taşlar mitingine çevirip, bir yudum daha aldım...

Şu an başka hiçbir yerde olmak istemem.

Hemen yanımızdaki ev iki kat küçük. Çatısı düz, keçi besliyorlar. Üç-dört keçi yan gelmiş yatıyor. Arada kalkıp ot yiyorlar, biraz çevreye bakınıp yeniden yatıyorlar.

Tepemizdeki Osmanlı kalesinin ayrıntıları buradan daha iyi se-

çiliyor. Kocaman kaya kütlesinin üzerine, kayayla bütünleşerek inşa edilmiş bir kale. Kuş uçuşu çok yakın görünüyor. Yan tarafta bir keçi yolu varmış, nefesi olan kişi yarım saatte tırmanabilirmiş. Burası da askeri bölge, tepesinde hayal meyal bir nöbetçi seçiliyor. Giriş yasak. Kalenin üzerine oturduğu kaya sanki yerle bağlantılı değil de, gökten düşüp toprağa saplanmış, öylece kalmış... Kökü toprak değil de, gökyüzü, İkide bir köklerim deyip gökyüzüne doğru hayıflanıyor. Öylesine yerden çok, gökyüzüne ait bir görünümü var ki...

Tipik Yemen evinden sonraki durağımız Tula'nın en eski camisi. Anlatıldığına göre bin yıllık. Alçakgönüllü, ama yüzyıllara tanık olmanın getirdiği bir kurumluluk var. Taşlar el değe değe sanki her kuşaktan birşeyler alıp içine sirdirmiş. İçeri girdik, hemen sağda bir türbe. Reşat, üzerinde yazılanları okudu. Hazreti Ali'nin ailesinden gelen ve bilinen son kişinin mezarıymış. Kütle halinde kalın bir taştan oluşan mezar, 950 yıl önce yapılmış. Üzerine yazılar oyulmuş. El sürmek, dokunup okumak serbest. Caminin etrafından bizimle içeri giren kişiler, hemen mezara yönelik neresinde hangi yazı var, Reşat'a gösterdiler.

Elektrikler çok sık kesiliyor olmalı ki, caminin bir köşesinde tüplü lamba var. Büyük mutfak tüpünün üzerine uzunca bir çubuk yerleştirilmiş. Çubuğun ucuna bizdeki lüks lambalarına benzer bir aydınlatma cihazı takılmış...

Köşedeki rahlelerde Kuran'lar açık duruyor. Yerdeki halılar eskimiş, ama albenisi sürüyor. Ayakkabılarımızı çıkarıp girdiğimiz için caminin her tarafını rahatça dolaştık.

Caminin altında yine her tarafı taşlarla çevrili, merdivensiz yatay inen bir bölme var. İndik, su deposu. Aynı zamanda sığınak olarak da kullanılmaya uygun.

Sonraki durağımız Osmanlının yaptırdığı, bugün kullanılmayan bir medrese. Yol üzerinde kocaman bir taş havuza rastladık. Bu, Yemende gördüğüm en güzel ve en büyük taş havuzdu. Yola

yakın bir yerinden havuza inen dört-beş basamaklı merdiven var. Ben havuza yaklaşırken bir kadın merdivenden indi, kovayı suya daldırdı. Dibine kadar batırıp çekti. Bir hamlede omuzuna alıp geri döndü. Evinin yolunu tuttu. Suyun en yüksek olduğu seviye taştaki izlerden belli. Bugün iki metre kadar daha düşük olmalı. Suyun görünüşü temiz, açık yeşil renkte...

Medresenin önünde de küçük bir havuz var. İçinde çocuklar yüzüyor. Bina arada sırada eğitim için kullanılıyormuş. Kurslar düzenlendiğinde eski işlevine uygun bir hal alıyormuş.

Medreseden sonra Tula'nın sınırındayız. Sınıra geldiğimizi, yolumuzu kesen duvardan anladık. İçi boş, sahibi ölünce cinlerin taşındığı kabul edilen yarı yıkık bir evi geçtik, büyükçe bir kapının önünde durduk. Kapı, dümdüz uzayıp giden duvarı kesiyor. Açtık, önümüzde göz alabildiğine uzanan bir ova, karşıda dağlar. Burası Tula'yı çevreleyen duvarın yedi kapısında biri. Kasabaya gelişimizden beri bize eşlik eden Ahmet, "burası Selam Kapısı" deyip ekledi:

"Bugün böyle bir uygulama yok. Ama eskiden akşam olunca kasabanın bütün kapıları kapatılırmış. Her kapıda da silahlı nöbetçi olurmuş. Bu kapı, önü açık olduğu için tehlikeli yerlerden biriymiş..."

GAT MECLİSİNDE: 'ŞİMDİ HAYALİNDE İSTANBUL'U GÖRECEKSİN!'

Bu kadar taş keyfi yeter. Dön dolaş yorulduk, taş mı yiyeceğiz?

Biraz da keyif yapalım.

Sabahtan beri bizi Tulada dolaştıran Ahmet'in erkek kardeşi cvleniyormuş. Düğün evinde yemek varmış. Bizi oraya davet etti. Hemen, olur, dedim. Bunda aç oluşumdan çok, bir düğün sofrasını görme isteğim vardı.

Dört katlı taş yapının dar kapısından girdik. Dar, dik merdivenlerden yukarı çıktık. Yemek dolu tepsileri yüklenip odalara taşıyanlarla çarpışmamak için, merdivenlerden dikkatli çıkmak gerekiyor.

İkinci, üçüncü katların odaları yer sofrasında yemek yiyen düğün konuklarıyla dolu. Bize üst katta boş bir oda açtılar. Sofra kurmaya hazırlandılar. Hemen itiraz ettim:

- Hayır, biz ayrı odada oturmayalım. Öteki konuklarla birlikte yiyelim...

Kabul etmediler. Israr edince, tamam, deyip bir alttaki katın odalarından birine girdik. Sofradakiler yarım ayağa kalkarak bize yer açtılar. Tipik bir yer sofrası. Diz üstü oturdum. Onlar nasıl yiyor, göz ucuyla kontrol ettim. Tepsiye uzanıyorlar. İki üç parmaklarını daldırıp, alabildiklerini pideye benzer ekmeğin üzerine yatırıyorlar, afiyetle yiyorlar. Ya da ekmeksiz, elleriyle tepsiden aldıkları gibi mideye indiriyorlar.

Belki ortamın doğallığı nedeniyle, hiçbir itici duygu hissetmeden ben de onlar gibi yumuldum... Bir şansım da geleneksel Yemen yemeklerinin tümünün sofrada olması. Hem yedim, hem adını, nasıl yapıldığını sordum.

Ekmekleri hep pide gibi. Buğday ya da dura unundan yapılan pide ekmeğe melüc, arpadan yapılana da cahire diyorlar.

Çoğunlukla ekmeği tek başına ağızlarına almıyorlar. Ya arasına bir şey koyuyorlar ya da sulu tencerelerden birine batırıyorlar. Et suyu, un ve yağ karışımının adı asit. Ekmek, yumurta, süt ve yağ karışımının adı susi. Un, yağ, bal karışımının adı sebaya. Un, yumurta, süt, susamyağı karışımının adı zılabiye. En çok yedikleri ise çağla yeşili rengindeki helbe. Bunun içinde yok yok; kırmızı biber, çemen, karabiber, sirke, kişniş, taze soğan... İçine başka şeyler de konabilirmiş.

Buna benzer, ekmeğe bandırıp yenenlerden birisi de şufut. İçindekileri saya saya bitiremediler:

Ayran, döğülmüş badem, sirke, kişniş, karanfil, tarçın, karabiber, kürrat, sağter, lühuh, nar...

Et yemeklerininse tadına diyecek yoktu. Dağlardaki doğal beslenmenin, doğal lezzeti... Kavurmanın buradaki adı kaliye, koyun kızartmasımnki haniz...

İçinde bal olanlardan en son yedim. Ayağa kalkmakta zorluk çekmeyeceğim bir doygunluğa ulaşınca izin istedim.

Onlar devam etti. İndik. Kapının yanında kocaman bir kazan var. Herkes elini oraya daldırıp temizliyor. Suyun rengi koyulaşmış.

Almayalım, dedik. Ahmet hemen su dolu başka bir tencere getirdi. Oradan elimizi yıkayıp, damadın arkadaşlarıyla birlikte katıldığı gat meclisine gittik.

Giderken yine öylesine güzel taş yapıların arasından geçtik ki, birini anlatmadan geçemeyeceğim. Dört katlı bir yapı. Aslında dışarıdan, kaç kat olduğu belli olmuyor, ama gire çıka az çok kestirebiliyorum. Son derece düzgün kesilmiş taşlarla yükselen duvar, pencereye yaklaşınca biçim değiştiriyor. Pencerenin çevresindeki taşlar daha ince ve çapraz döşenmiş. Böylece çok uzaktan bile seçilebilen hoş bir işleme olmuş. Kimi taşlar biraz öne, kimileri biraz geriye yerleştirilerek derinlik de oluşturulmuş. Dört katta yedi çeşit pencere saydım. Öyle şey mi olur, pencere penceredir; tencere mi bu emayesi olsun çeliği olsun demeyin. Birinci kattaki pencere dar ve dik. Tek kanatlı. Basit bir dikdörtgen. İkinci kattaki en albenilisi. Bu katta üç pencere var üçü de değişik. Pencereler iki bölümden oluşuyor. Altta kare biçimde iki kanatlı, temel pencere işlevini gören bölüm. Üstte ise Sana'daki hemen her evde görmeye alışık olduğumuz kameryeler var. Üçünün kameryesi de değişik. Kameryeler bizdeki vitraya benzer bir süsleme. Birinci penceredeki küçük yuvarlak, renkli cam noktalardan oluşuyor. İkincisinde oval camlardan kocaman bir "A" yazmışlar. Üçüncüsüne iki tane çok köşeli yıldız işlenmiş. Üç pencerede de kameryelerin altında raf gibi bir bölüm var.

Üçüncü katta iki çeşit pencere var. Biri kare, öteki yuvarlak. 4-5 metre uzaklıktaki iki kare pencerenin üzerine küçük küçük tam on iki pencere yapmışlar.

Dördüncü kat, ortası boş, kuleyi andıran iki küçük bölümden oluşuyor. Her birinin yarısını kaplayan büyüklükteki pencereler dört kanatlı, üstteki kamerye de gösterişsiz.

Ahmet'in anlattığına göre, pencere değişiklikleri salt zevk ürünü değil. Tümünün ayrı işlevi ve anlamı var. Binanın güneşle ilişkisine göre her kattaki pencerenin işlevi değişiyor.

Bu kadar pencere yeter. Gat meclisine geç kalmayalım. Yoksa keyif penceresi ışıksız kalacak...

Ayakkabılar çıkarılarak girilen iki bölmeli uzun bir salondayız. Duvar dipleri tümüyle dolu, önde bir sıra daha oluşmuş. Tam karşıda beyaz sırmalı giysiler içinde damat var.

Sarı kuşağının üzerinde daha açık sarıyla işlenmiş desenler göze çarpıyor. Cembiyesi de özel işlemeli. Cembiye gözüme ilk kez bir silah değil de beden süsü gibi göründü. Gerçek işlevinde, üzerindeki her çentik, cembiye sahibinin kestiği kelleyi gösteriyor. Damadın cembiyesinin üzeri çentik dolu, ama sadece süs için... Başında sarıdan kahverengiye uzanan dört-beş ayrı renkle örülü kavuk var. Kavuğun etrafını da yeşil örgülerle ayrıca süslemişler. Olmuş süslü bir damat.

Damadın giysileri bu kadar süslü, ama sol yanağı ceviz büyüklüğünde şiş. Çünkü gat çiğniyor. Sadece damadın değil, salondaki herkesin sol yanağı şiş. Gat meclisindeyiz dedik ya...

Damadın oturduğu yer de ayrıca döşenmiş. Arkasına üç sıra yastık konulmuş. Her biri 15-20 santim yüksekliğinde. En altta koyu karmaşık desen, ortada palmiye ağaçlarıyla süslü kırmızı yastık, en üstte düz sarı... Damadın her iki tarafında da dizini dayayacağı yastığımsı bölmeler var. Bu düzen salon duvarını çepeçevre sarıyor.

Görünüme bakıp, "Hımm, damat zengin birine benziyor" dedim. Yanılmışım. Ahmet düzeltti:

"Burası şeyhin evi. Daha doğrusu evlerinden biri. Şeyh düğün zamanında ve kimi önemli günlerde, evinin gat meclisi salonunu açar."

Duvar diplerini anlattık, şimdi salonun ortasına gelelim. Açık yeşil naylon torbaların içi, koyu yeşil gat bitkisiyle dolu. Torbalar silindir gibi dar uzun. Her birinin içine bir demet gat sığıyor. İnsanların önündeki yarı açık torbalarda ise çiğnenmekte olan gat demetleri var. İki-üç kişi, önüne koca bir demet alıyor. Gat bitkisinin filiz yapraklarını tek tek koparıp, ağzına atıyor. Torbaları sigara paketleri ve nargileler tamamlıyor. Onların yanında ise pet şişelerde su...

Dizi dizi... İki-üç kişiye bir adet düşecek şekilde de tükürük hokkaları var. Bunlar aynı zamanda küllük olarak da kullanılıyor. Pet şişeler, gat demetleri, tükürük hokkaları, sigara paketleri, nargile, gerisinde sol yanağı şiş gatzadeler...

Başta damat olmak üzere tüm gatzadelerin keyfi yerinde. Tatlı tatlı gülüyorlar. Bizi de buyur ettiler. Gatın getirdiği keyifle olsa gerek pek istiflerini bozmadılar. Orta sıralardan bir iki kişi hafif toparlanıp yer açtı. Oturduk. Kafaya koydum, ben de hissedinceye kadar gat çiğneyeceğim. Ama önce gatı biraz daha ayrıntılı tanıtalım.

Bilimsel adı celastrus edulis. Celastrales takımı 55 cinsi olan bir familya. Türkiye'de iyi bilinen cinsleri, papazkülahı ve iğağacı. Bizim gatın, yani celastrales edulisin anayurdu Doğu Afrika. Yemen'e de buradan geldiği sanılıyor. Yaz-kış sürgün veren çalımsı bir ağaç. Meyvesi yok, yaprak sürgünleri var. Yemenliye de bu yetiyor aslında. En geçerli olanı, en taze sürgünler. Yaprakların görünümü söğütle badem yaprağı arası. 30-40 santim uzunluğundaki dallar kesiliyor. Bunun yan dalcıklarının ucundaki yapraklar tek tek koparılıp, demet demet ağza tıkılıyor.

Bilinen özelliği şu:

Uyarıcı ve keyif veren madde.

Türkiye dahil pek çok ülke, gatı narkotik madde olarak değerlendiriyor. Böyle değerlendiren her ülkeye olduğu gibi Türkiye'ye de sokulması yasak. Dış ülkelerdeki Yemenliler özel izinle gat getirtiyorlarmış. Başta Suudi Arabistan olmak üzere komşu ülkelerde ise külliyen yasak. Cezasının en az 20 yıl hapis olacağını söylüyorlar.

Öğleden sonra başlayan gat meclisi ortalama 5-6 saat sürüyor. Anlatıldığına göre, uzun bir gat keyfinin ardından insan öylesine gevşer, haz duyarmış ki; cinsel doyuma bile ulaşırmış...

Gatın Yemenlinin yaşamındaki önemini anlatmak için bir iki yerde şu örneği verdiler:

"Kuzey Yemen'le Güney Yemen arasındaki iç savaşta, öğleden sonra gat saatlerinde çatışma olmazdı. Bu kurala her iki taraf da uyardı."

Peki, dişi olmayanlar ne yapacak, gat çiğnemeyecek mi?

Olur mu... Onlar da bir yöntem geliştirmişler. Gatı havana benzer bir yerde dövüp öyle ağızlarına atıyorlarmış...

Dalı ağacından kopardıktan sonra hemen kumaşa sarmak gerekiyor ki, tazeliği bozulmasın. Bir önemli koşul da kesinlikle yıkamamak.

Çiğnerken yutmak yok. Sadece özsuyunu mideye indirmek gerekiyor. Arada birkaç yudum su ve derin nefes sigara, gatın yardım ve yatakçıları.

Yemen evlerinin mefreç adı verilen bir bölümü var. Bu, büyükçe binaların ön kısmında, ayrıca inşa edilen bir salon. Zengin ve keyfine düşkün olanlar salonun içine küçük bir fıskiyeli havuz inşa ediyorlar. Gat meclisi işte burada toplanıyor.

Gat'ın yan malzemelerinden biri de kışır. Kışır, Yemen kahvesinin kabuğu. İyice kavruluyor. Cemene denilen cezve-çaydanlık arası bir şeyin içinde suyla kaynatılıyor. Gat arası yudum yudum içiliyor. Yemenliler su yerine kışır içiyorlar. Kışır çok kaynadığı için, içinde hiç mikrop da bulunmuyor.

Buraya kadar gelip gat keyfinin tadına bakmamak olmazdı...

Bir dal aldım. Ucundaki yaprakları tek tek koparıp ağzıma attım. İnsan tadına ilk kez bakacağı bir yemeği tedirgin çiğner ya, dişlerimin arasında biraz gezdirdim. Tadı ilk, daha dalında yeni yeni büyümekte olan yeşil meyveleri andırıyor. Biraz çağla hoşluğu, biraz nar ekşiliği, biraz az olgunlaşmış şeftali tadı gibi bir şey...

Aldığım ilk demeti bir türlü sol yanağıma yerleştiremedim. Yerleştirirken yutuveriyorum. Herkes bana bakıp gülüyor. Gat'ın sol yanağa yerleştirilmesinin nedenini de şöyle açıkladılar:

"Sol taraf kalbe daha yakındır. Bu tarafta gatın etkisi daha çabuk kendini gösterir."

Bir iki denemeden sonra alıştım. Usul usul sol yanağım şişmeye başladı. Yaprakları dişimin ötesinde tutuyorum, suyunu mideye indiriyorum. Arada yaprak kaçıyor, ama çaktırmamaya çalışıyorum. Kaşım oynasa gülmeye başlıyorlar. Ben gatla uğraşırken ses düzeni kuruldu. Mikrofon, bu meclislerin söyleyicisi olduğu anlaşılan bir gence verildi. Delikanlı sol yanağındaki gat deposunu biraz daha destekleyip söylemeye başladı. Bizim ilahilere benzer ağdalı bir söyleyiş. Arada Allah, Muhammed nakaratları var. O bölümleri hep birlikte söylüyorlar.

Herkesin gözü kulağı müzikte, hemen karşımdaki Yemenli arada gat demetinin iyi filizlerini seçip bana veriyor. Yarım saat kadar sonra usul usul değişiklikler hissetmeye başladım.

Hafiften bir uçma keyfi... Biraz daha gat, birkaç yudum su...

Bir saatin ardından hafif bir gevşeme, ama uyuşukluk değil... Hoş bir bedensel dirilik, ama hareketli olma hissi değil... Bir gülümseme duygusu, ama biriyle diyalog için değil... Kendimle hoş bir barışıklık, ama içe kapanıklık değil...

İki kişi birden gatın en güzel filizlerini vermeye başladı. Başlangıçta ben alırım, siz kendi çiğnemenize bakın gibilerden davranı yordum. Ama artık geçti o devir, uzatılanı alıyorum. Gülümseyip sol yanağıma gönderiyorum. Onlar anlasa da anlamasa da arada Türkçe sözlerle karşılık veriyorum:

"Sol yanağım, benim yan ağım... Hooop gat yan ağlarda..."

Dediklerimi çok iyi anlamış gibi gülüyorlar. Ben de Yemen'de hep bu tür espriler yapılırmış gibi bilmiş bilmiş sırıtıyorum...

Hem tümüyle kendi içimde yolculuklara çıkar gibiyim, hem çevremde olup bitenle iç içeyim...

Az sonra ilahiler bitti. Gata devam. Ben de yarı içimden yarı mırıldanarak Yemen dolaylarından gatlı türküler söylüyorum. Tabii bizim türkülerimizden esinlenerek, sözlerini o an yazarak. Anadolu'nun sözleri "dağlar seni delik delik delerim" diye başlayan türküsü, oldu gat havası:

Gat ben seeni gatır gatır çiğneeerim çiğneeerim,
Ben keyfimi on gatıra yükleeeerim aman aman
Dumanlı dağlaaaar..
Gat bir uçak beeen de bir piiilot bir piiilot
Çiğnedikçe bulutları neylerim aman aman
Dumanlı dağlaaar...

Türkülerle haşır neşir gat yolculuğu sürerken, tam karşımdaki yaşı hayli ilerlemiş amcanın bakışları dikkatimi çekti. Bir demet gat filizi daha verdi, ardından ekledi:

"Şimdi hayalinde İstanbul'u göreceksin!"

Sözleri, Reşat çevirdi. Bir an dondum kaldım. Hemen sordum, acaba İstanbul'u gördü mü?

Hayır görmemiş...

1200 yıllık dağ köyündeki gat meclisinde bir Yemenlinin, gat keyfini bana böyle anlatacağını hiç düşünemezdim. Sözlerini ister istemez mırıldanmışım:

Şimdi hayalinde İstanbul'u göreceksin...

Tıpkı birkaç saat önce, içini dolaştığımız evin çatısında hissettiğim gibi, şu an olmak istediğim bir başka yer yok. Ama düşleyeceğim pek çok yer var, İstanbul'u da onların arasına katmadan olur mu?

Zeki Ehiloğlu gat için, gat keyfi için şunları söylüyor:

"Gat, nar ağacının filiz yapraklarına benzer. Tadı; pek hafif şekerli, daha doğrusu hafif pekmezli gibidir... Kış, yaz her gün çarşıya yüklerle gelir ve hemen satılır. Vaktinde gatını alamayan Yemenli'nin hali sigarasız kalan tiryaki gibidir. Şu fark var ki; tütün tiryakisi sigaranın üç beş günlük veya bir aylığını toptan alabilir. Gat tiryakisi, ihtiyacını aynı gün arayıp bulmak zorundadır. Zira taze yaprak ertesi güne kalırsa kurur.

Yemenliler arasında sigara içenler çok azdır. Şehirli nargileye, bedeviler çubuğa düşkündür. Bedevi, sapı bir metre kadar uzayan

kocaman lüleli çubuğunu ateşlemek için tezek de kullanır. Yemen'de yetiştirilen işlenmemiş sert cebel tütünü ile tezek ateşinin kokusu birleşir. Bedevi merkep üstünde çubuğu tüttürürken yedeğindeki deve boynunu uzata uzata koklar. Deve de aynı çubuğun tiryakisi olur. Çubuk yanmazsa yürümez.

Gat'ın tam zevkini çıkarmak isteyenler bir mefreçte havuza karşı veya kapalı bir odada toplanırlar. Duvar kenarına serilmiş yer minderlerine sıralanırlar. Birbirine yakın, sıkışık oturmayı tercih ederler. Gat demetleri çözülür. Ortaya müteaddit marpuçlu bir veya birkaç nargile gelir. Nargileler madeni işlemelidir. Sarı madenden yuvarlak bir tepsi üzerine konur. Herkesin önüne birer küçük tükürük hokkası getirilir. Perdeler sımsıkı kapanır. Bir yanda mangal üzerinde kışır cemenesi kaynamaktadır, fincanlar hazırlanmıştır. Ağızda çiğnenen gat, dudak kenarlarından yeşil salyalar halinde sızınca kışır fincanları doldurulur. Bir tarafta gat, avurda doğru kenara çekilerek çiğnenirken diğer taraftan yudum yudum kışır içilir ve her kışır yudumundan sonra bir nargile çekilir.

Bir müddet sonra vücut gevşer, ter basar. Çiğnenen gatın ağızda yarattığı salya fazlalaşınca hazır duran tükrük hokkalarına boşaltılır. İptida hareketli konuşmalar, sohbetlerle başlayan bu âlem, vücutta rehavet arttıkça tedricen sakinleşir. Konuşmalar kesilir. Nargile tokurtuları artar. Sonunda gözler süzülür, damarlar kanlanır. Gevşeyen vücut yarı baygın bir hal alır. Müfekkire kendi yerini hayale terk eder..."

Biz kendi gat âlemimize dönelim...

Arada nargilelerin kömürleri değiştiriliyor, sigara paketleri oradan oraya atılıyor. Yeni gelenler damadı selamlayıp yerini alıyor.

Salona girişin hemen dibinde şişmanca, gelene ev sahibi gibi selam veren, altın dişli 50 yaşlarında bir kişi dikkatimi çekti. Evin sahibi oymuş, yani Tula'nın şeyhlerindenmiş. Bizi sık selamlamasının, her gat filizi alışta, hareketleriyle biraz daha alın der gibi davranmasının nedenini de anlamış oldum.

Keyfimiz iyi, ama gitme vakti geldi.

Kalkıp izin istedik. Herkes oturduğu yerden gülümseyerek çakırkeyf bizi uğurladı. Ayakkabılarımızı kapının girişine bırakmıştık. Gelen geçen basmış, üzerinden araç geçmiş gibi olmuş. Olabildiğince düzeltip giydik.

Yola koyulduk...

Aracımıza başka sokaklardan dolaşarak gittik. Her sokak iki yanını dolduran taş evlerle bir başka güzel. Sabah gelişimize oranla daha kalabalık. Kadınlar, çocuklar gelip geçiyor. Çoban kız çocuklarının görünümü bir başka. Önlerinde keçiler, başlarında neredeyse bedenleri büyüklüğünde kocaman bir bohça, hiçbir yakınma tavrı olmaksızın usul usul evlerine gidiyorlar.

Sana'ya dönerken azalan gün ışığıyla uzayan gölgeler, sanki etrafımızdaki coğrafyayı değiştirmişti...

Reşat yanına bir miktar daha gat almış, devam ediyor. Bana da verdi, "yeter" dedim. Yüksek dağ perdeleri güneşi bizden alırken perdenin üstünden sızan ışıklara tutunup, salonda mırıldandığım türküyü yüksek sesle söylemeye koyuldum:

Gat ben senii gatır gatır çiğneerim çiğneeerim...

TÜRKLER MEZARLIĞINDA MISIR VE ÇİN ANITI

Bir kentin kimliğine ilişkin sorulara en iyi yanıtlar, anıtlardır.

Kentin görünen bir yerindeki anıt, biraz da görselliği varsa hemen o kentle bütünleşir. Kartpostallara girer, turistlerin fotoğraf makinelerindeki ilk karelere yerleşir.

Bana "Sana'nın sembolü nedir" diye sorsalar, şu yanıtı veririm:

"Eski kentin binalarıdır."

Ama, "Sana'ya hakim anıt nedir" sorusunun yanıtı coğrafi. Çünkü, kenti en iyi gören tepenin tepesinde iki anıt var:

İmam Yahya döneminin yıkılış sürecinde Mısır'ın destek olarak gönderdiği askerlerden, yaşamını yitirenler anısına dikilen anıt...

Sana-Hudeyde yolunun inşası sırasında yaşamını yitiren Çinli mühendis ve yol elemanları anısına dikilen anıt...

Sana-Hudeyde yolunun başındaki iki anıtın bulunduğu yerden, kentin hemen her tarafı görünüyor.

Önce Çin anıtı... Ortada tipik bir Çin mimarisi. Etrafı açık,

üzeri kıvrımlı, çokgen bir kule. Kıvrımların ucunda Çin resimleri var. Aklıma ilk Pekin'deki Yasak Şehir'le yazlık saray geldi. Her ikisinde de en çok dikkati çeken süslerin başında, ahşap üzerine yapılmış resimler vardı. Çin coğrafyasının bütün zenginliklerini yansıtan renkler, çizgiler.

Sana'daki Çin anıtında da benzerlerinden küçük bir demet yapılmış. Etrafında 48 mezar saydım.

Çin anıtının hemen altında Mısır'ınki var. Bu, daha görkemli. Etrafındaki düzenleme de daha geniş. Bu yüzden olsa gerek, çevresindeki boş alanda araçlar park edilmiş; çoluk çocuk pek çok aile gezinti yeri olarak burayı seçmiş. Tatil günlerinde piknik yeri olarak kullanılıyormuş. Gerçekten manzara son derece güzel, havada da tatlı bir esinti var. Tam karşımızda Sana'nın merkezi caddelerinden Zübeyir uzanıyor. Eski kent bölümü hayal meyal seçiliyor. Oradaki binaların güzelliğini buradan seçmek zor, ama ayrıcalığı hemen ortaya çıkıyor.

Anıtın görünümü Mısır'ı çağrıştırıyor. Uzun dikdörtgen bir sütunla, tepesindeki simetrik işleme Kahire'deki, İskenderiye'deki eski yapıları ve bunlardan esinlenerek inşa edilmiş devlet binalarını andırıyor. Anıtın hemen yanında uzun bir duvar yazısı var. Reşat'ın çevirdiğine göre başta şu yazılı:

"Siz hiç zannetmeyin ki, Allah katında savaşanlar ölmüştür. Onlar Allah'ın katında her zaman yaşıyorlar."

Altındaki tarih 1385. Yani, 1969.

İmamlar döneminin ortadan kaldırıldığı 1960'lı yıllardaki iç savaş sırasında, dönemin Mısır Devlet Başkanı Nasır yardım önerisinde bulunuyor. Yemen, gönderin, diyor. Yaklaşık 30 bin asker Yemen'de görev yapıyor.

Mısır'ın bugünkü Yemen açısından da önemi büyük. 01 numaralı diplomatik plaka onun. Tüm Orta Asya cumhuriyetlerinde 01 numaralı plaka Türkiye'nin. Yemen açısından da Mısır'ın böyle bir yeri var.

Mısır'ın yeri sadece Yemen açısından değil ABD açısından da tartışılmaz öncelikli.

Yemen'e geldiğimiz gün İngiliz Büyükelçiliği'nde düzenlenen kokteylde söyleştiğim ABD'li bir profesör, Kahire'deki El Ezher Üniversitesi'ni öve öve bitiremedi. Dünyanın en iyi üniversitelerinden birisi olduğunu söyledi. İyi Arapça biliyormuş, El Ezher'de öğrenmiş. Burada aldığım bilgiler, Mısır'ın ABD katındaki önemini daha iyi ortaya koyuyor. Arap ülkelerinde görev yapacak olan bir ABD'li diplomat, bunu en az bir yıl önceden öğrenirmiş. El Ezher Üniversitesi'ne gönderilir, ortalama bir yıl Arapça dersi alırmış. Arapçaya hakim olduktan sonra da görev yerine gidermiş.

Mısır anıtından nerelere geldik.

Yemen'de yaşamını yitiren Türkler için böyle bir anıt yok. Belki de bütün Yemen Türkler anıtı.

Rehber-şoför Reşat'ın oğlu, ortaokul öğrencisi Şerifle sohbet ederken sordum:

- Derslerde Türklerle ilgili bir şey okuyor musunuz?

"Okuyoruz..."

- Neler okuyorsunuz?

"Yemen'in tarihiyle ilgili bölümde Osmanlılarla ilgili bilgiler var."

- Bu derslerden aklında kalan ne var?

"Öğretmenimiz söyledi. Yemen coğrafyasının 20. yüzyıl başındaki adı, Makbarat al Etrek, yani Türkler Mezarlığı..."

ADEN YOLUNDA DAĞ MERDİVENLERİ

Bugün Yemen'in dibine ineceğiz...

Yola çıkarken yeni bir coğrafyayla tanışmaya hazırlanmanın heyecanıyla geziyi uyakladım:

Şimdi yönümüz Aden'e

Kuzeyi sevdin, güneyi de dene...

Eylülün ortasındayız, Sana'da sıcaklık 22 derece. Aden'de 40 dereceyle tanışacağız. Kenti batı yönünden terk ettikten hemen sonra Reşat, "Burası Hazyen bölgesi. İmam Yahya'ya burada pusu kurulmuş. Yahya da zamanında Türk askerlerine burada pusu kurmuş" dedi.

Yemen anılarından olayı anımsadım. Osmanlı, Hudeyde'den sonra en çok bu yönü kullanmış. Sana'ya giriş bölgesinde sık sık pusuya uğramış.

Çevrede bizim Anadolu bozkırındaki tümülüslere benzer tümsekler dikkati çekiyor. Buradaki adı "rus"muş. İlk Osmanlı kalesi bizi 25. kilometrede karşıladı. Yine yalnız, yine çevredeki yüksekliklerin en yükseğinde bir yerde.

Reşat'ın oğlu Şerif de bizimle birlikte. Radar gibi etrafı tarıyor, benim de dikkatimi çeken şeylerin hemen Arapçasını söylüyor.

Derken Hudeyde yolundakine benzer bir güzergâh başladı. Ama orası kadar kıvrımlı değil. Adım adım yükseliyoruz. Karşılaştığımız ilk yerleşim yeri Hızar oldu. Küçük bir köy. Bundan önce 3-4 evlik küçük kümeler geçmiştik. Köyde neredeyse her evin çatısı sarının tonlarındaki kabaklarla süslenmiş. Hasat zamanı bitmiş. Herkes tarladan kabağını getirmiş; evinin üstüne, önüne yığmış. Bazı yerlerde kabak harmanları arasından geçtik. Evlerinin önüne yığmışlar.

Bunlar bereketin habercisi. Güneye indikçe artacak.

Hudeyde yolunda olduğu gibi bu tarafta da kilometreyi gösteren tabela olmadığı için, Sana çıkışında aracın göstergesine baktım. Buna göre aldığımız yolu anlıyorum. 40 kilometre oldu olmadı, ikinci kontrol noktasından geçtik. Sana'nın bütün giriş çıkışları ve ana yollar böyleymiş. Kontrol noktaları, çevrenin kaçmaya uygun olmayacağı yerlerde kurulmuş. Bu nokta, genişliği 10 metreyi bulmayan bir vadinin girişindeydi.

45. kilometrede bir kaleyi daha selamladık. Onu geçtikten hemen sonra birkaç kıvrımlık daha yükseldik. Yolumuzun en üst noktasına geldik:

Vislah Geçidi, 2755 metre.

Geçidin manzarası en güzel bölümünde durduk. Yanımıza aldığımız termostan birer çay içtik. Manzara anlatılmaya değer...

Hemen altımızda eğikçe mısır tarlası. Mısır gövdeleri dağın eğimine inat dikçe duruyor. Onun altında başka bir tepenin eteği var. Etek hafif eğimle 100-150 metre kadar uzanıyor, devamı uçurum. O eğimde sıra sıra gat ağaçları var. Her sıranın arası geniş. Bu aralarda da ayrı yeşillikler esiyor. Uçurumun altında genişliği 500 metre kadar, uzunluğu göz alabildiğine giden vadi-ova var. Ortasında ırmak yatağı, iki yakasında yeşil gerdanlıklar. Ovanın ortasındaki küçük bir yerleşim yeri, genel görünümü kirletmiyor. Solda da

uçurum ötesinde bir başka tepenin ucunda, kayalara tutkalla yapıştırılmış evlerle örülü küçük bir köy daha dikkati çekiyor. Ufkumuz ise dağ dalgalarıyla derinleşiyor. Beyaz bir karanlığın ötesinde kayboluyor.

Yola çıktık. Az sonra uçurumun ucundaki köyün içindeyiz. Adı Al Mahir. Taşla örülü evler, dışa öylesine kapalı ki, neredeyse kale. Ovaya indik. Tepeden seyre doyamadığımız kadar varmış. Yemyeşil bir zenginlik. Adana girişi mi desem, Denizli-Aydın yolu mu desem, Samsun-Çarşamba mı desem... Öncelik mısırda. Derken patates çuvallarıyla tanıştık. Evlerin şekli değişti. Taşın yerini toprak yapılar aldı. Dıştan içe doğru küçülen toprak kaleler. Tek katlı, küçük pencereli. 15-20 kilometre dümdüz ve neredeyse hiç virajsız ova ortasında yolculuk ettik. Devamında Damar'a vardık. Damar deyince akla ilk, insan bedeni geliyor. İnsan bedenini toprak olarak düşününce de bu coğrafyaya damar adını vermek en doğru tanım.

Damar'da Arap atlarının en iyisi yetişirmiş. Arada atlar gördük. Ama bunlar, sözü edilen cinsler değilmiş. Yol kıyısında havuç satıcıları da belirdi. Havuçları beşer onar salkım yapmışlar, geçene sallıyorlar.

Reşat "Damarlılar için yaman insanlar derler" dedi, devam etti: "Bir Damarlı eşittir iki Sanalı."

İnsan doğanın bu kadar coştuğu bir yerde yaşarsa, tabii ki kıraç alanı ikiye katlar.

Bu bölgede biber, patlıcan gibi sebzeler dikildikten sonra iki-üç yıl canlı kalabilirmiş. Mevsimin durumuna göre ürün verir, sonra yapraklarını döker, ardından yeniden filizlenir, ürüne dururmuş...

Yol kıyısında ikili üçlü karabiber ağaçları salkım saçak sallanıyor. Ötelerde kadınlar tarlayla bütün, eğilip kalkıyor. Siyah çarşaf içindeler. Kimi, siyah çarşaf üstüne kocaman hasır şapka geçirmiş.

Dördüncü kontrol noktasından sonra bereketli bir köyün içinden daha geçtik. Adı, Seniben.

Usul usul tırmanırken, sol tarafımızdaki tepenin yarısını kaplayan kocaman bir kale ufkumuzu kapattı. Öncekilerden çok büyük, büyük ölçüde de sağlam kalmış. Oradan Damar'ın görünüşünü hayal etmeye çalışıyorum, muhteşem olsa gerek. Belki de Osmanlı, arkamızdaki bereket ovasıyla bağlantılı olarak buradaki kaleyi bu kadar büyük kurdu.

İç savaş sırasında bombalanmış elektrik dağıtım şebekesinin kalıntıları yanından geçerken Şerif uyardı:

- Karşıda 5. kontrol noktası var!

Yola çıkalı 100 kilometreyi geçti. Küçük gül ağaçlarına benzer bir örtü başladı. Önce bir şeye benzetemedim. Meğer gatmış. Bu bölgede gat ağacının bodur olanı yetişiyormuş. Her türünün ayrı adı var. Behle, ansi, ledai bu adlardan bazıları.

Tarlaların içinde Anadolu'daki bostan tarlalarında görülen çardaklara benzer, bir kişinin ancak barınabileceği yapılar var. Yerden 3-4 metre yükseklikte. Her biri erafındaki tarlaya hakim. Bir çırpıda 20-25 tane bu tür yapı saydım. Hafif dalgalı vadilerin içinden gat tarlalarını seyrederek geçtik. Bunu 15-20 kadar araç ve etrafına onlarca kişinin üşüştüğü gat pazarı izledi. Burası geçtiğimiz gat tarlalarından toplanan filizlerin toptan pazarlandığı yermiş. Sabah 09.00'da açılırmış. En çok iki saat sürermiş. Çünkü gatın en geç saat 12.00'de tüketici pazarında olması gerekiyormuş. Gatın bir sektör olduğu, yollarda daha iyi anlaşılıyor.

Yemen'in kuzeyi ve doğusundaki çöle inat, kilometrelerce yeşilin arasından gidiyoruz.

Toprak kısa bir mola vermiş olsa gerek, neredeyse tümü kayalık bir dağı teğet geçtik. Tepesi de öylesine taçlı kayalarla dolu ki, doğal bir kale görünümünde. Hudeyde yolunda olduğu gibi bu kaya burçlarını da çok uzaktan kaleye benzetmiştim.

Tatlı bir meyille indik, Yarim'deyiz. Altıncı kontrol noktası, 125. kilometre. Yarim, geniş bir vadinin ortasında. Vadinin deva-

mında irili ufaklı dört-beş kadar tepe var. Burada Osmanlının Yemen'den ayrılmasından sonra Anadolu'ya dönmeyenler de varmış. Yerleşim yeri olarak hiç de fena değil. Yarim de vadinin ortasındaki küçük tepelere benzer bir tepenin üzerine kurulu. Osmanlı kalesi içinde kalmış. Kent merkezindeki kavşağın ortasında bir havuz, havuzun ortasında yükselen sütunların üzerinde iki metre boyunda yan yatmış mısır figürleri var. Yan yana daire çizen soyulmuş mısır koçanlarının ortasında bir sütun daha yükseliyor. Bunun üzerine de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in yerel giysiler içinde fotoğrafını yerleştirmişler.

Ali Abdullah Salih'in Sana merkezindeki fotoğrafları kravatlı, lakım elbiseli. Kırsal kesimdeki fotoğrafları ise o yörenin giysilerine uygun. Bölgeye göre giysi.

Yarim'den sonra Kitab bölgesine geldik. Burada gerçekten tarımın kitabı yazılır. Yılda üç ürün alınıyormuş. Mevsim farkı yok, ancak gece-gündüz farkı var. Bölgenin soğuk yerlerinden birisi. Sıcaklık 20 derece kadar. Yılın her ayı ekim yapılabiliyor. Yemen'deki farklı yükseltiler, dağların arasındaki kuytuluklar, ovaların açıldığı derinlikler, ülkeyi her türlü iklimin yaşanabileceği bir coğrafya haline getirmiş.

Kitab bölgesinin patates tarlaları, ağaç kümeleri, iki adam boyu mısırları bende ilk, Gökova'yı anımsattı. Hiç boş alan yok.

Sumara Dağları'nın eteğinden tuttuk tırmanıyoruz. Ani bir yükselti başladı. Dik kayalar, Z çizen virajlar. İnsan ne çabuk alışıyor. Ardımızda kalan Damar, Seniben, Yarim, Kitab sanki günlerdir yeşil kuşaklarda yolculuk ediyoruz hissini damarlarımıza şıringalamıştı. Onun verdiği keyifle doğaya dalmıştık. Şimdi başka bir renk. Kaya diplerindeki kaktüs uçlarında kızaran meyveleri görünce, Şerif Arapça-Türkçe bağırdı:

- Belez Türki, Türk inciri...

Sağımızda kartala benzer dört-beş dağ kuşu belirdi. Süzülerek alçalıp dans ederek yükseliyorlar. Yol kıyısında çocuklar yaş bakla

içi satıyor. Altımızda dere yatağı, karşımızda sıra sıra dağlar. Bir çırpıda yedi dağ sırası saydım.

Dağ etekleri burada da taraçalanmış. Şerif hemen yine atıldı, bunların Türkçe-Arapça adlarını söyledi:

- Müderrecat... Dağ merdivenleri...

Biraz daha tırmandık. Karşımızdaki dağların düzensiz dizilişi, tepelerin neredeyse kareden huniye onlarca şekil çizişi, alttaki vadide yeşil renk ırmakları... Sanki Arizona Vadisi ile Adana Ovası birleşmiş.

Ufuktaki yedinci dağ sırasından sonra dağlar dalgası devam ediyor, ama beyaz duman ufku karartıyor. Yine o vazgeçilmez nakarat:

Havada bulut yok, bu ne dumandır.

Dağ aralarındaki köylerin tümünün genel görünümü insanda zamansal çağrışım yapmıyor. Bu köylerden birinin fotoğrafını çekip altına şu yazılsa aykırı kaçmaz:

İşte, 18. yüzyıldan bir görünüm!

Saklambaç oynadığımız manzaralardan birinin tipik fotoğrafı şöyle:

Sıra sıra dağ merdivenleri, ötesinde birbiriyle dayanışma halinde taş ev kümeleri, yol kıyısında taze mercimek satan çocuklar, tepede kayalarla bütünleşip dağın bir parçası haline gelmiş Osmanlı kalesi...

Biraz daha yüksekteyiz. Yeni yağmur yağmış... Islak kayalar güneşle parlıyor. Kimi kıvrımlar lamba gibi.

Taze soğan yüklü bir kamyoneti sollarken kokusu bir anda havamızı değiştirdi. Sonraki mısır sapı yüklü kamyonetse görülmeye değerdi. Kasadaki sapların üzerine yolcular tutunmuş. İpe sıkıca sarılmışlar; saçları rüzgâr lülesi, güle oynaya yolculuk ediyorlar. Onlar rahat. İşi asıl zor olanlar kamyonetin motorunun üzerindekiler. Başları ön cama yakın. Sileceklerin dibinden tutunmuşlar. Atın yelesine binmiş, bir başkasıyla yarışır gibi doludizgin gidiyorlar.

Kamyonetin içindeki yolcular da şoföre haksızlık etmemişler, ona ait koltuğun yarısını ona bırakmışlar, öteki yarısından itibaren kapıya kadar dik tuğla gibi istiflenmişler.

Elimde olmadan el sallayıp selamladım. Aracın önünden, üstünden tek tek eller kalktı. Bir an ürktüm. Selam verelim derken kendilerini yolda bulmasınlar, dedim. Ama o kadar ustaca yerlerine yapışmışlar ki, belki de biri aşağıdan çekse, ayakkabı elinde kalacak!

Mısırların iki insan boyunu aştığı dağ merdivenlerinin kıyısından iniyoruz. Belki bunlara dağ merdiveni değil, merdiven ovaları demek daha uygun olacak. Derken İbb göründü. Yemenliler İbb'e ön adsız seslenmezlermiş:

Yeşil İbb.

Gerçekten öyle. Sanki Karadeniz'deyiz.

Gözüm yeni yeşil düzlüklere alıştı, tam gaz giderken birden rampa, altımızda bir köy. Adı Cible. Köyün hemen ötesinde 350 odalı kocaman bir şato var. Kraliçe Arva'nın şatosu diye geçiyor. Amerikalılar bu köyün içine, şatonun hemen altına, Yemenlilere iyilik olsun diye hastane yapıp, buraya görevliler getirmişler.

Tırmanışın sonunda Sanayi Geçidi'ndeyiz. Yükseklik 2337 metre.

Geçit sonrasındaki iki tepenin üzerinde de kale vardı. Buranın kontrolü çok önemli olmalı. Önümüz vadi, Sabır Dağı tam karşımızda. Çevresindeki bütün dağlar ona olan saygısından olsa gerek biraz kenara çekilmişler. O da büyüklüğünün hakkını vermiş; başı bulutlarda, ayağı mısır koçanlarında.

Yol kıyısındaki çocuk satıcıların ellerinde bu kez bizim armuda benzer, cevafa adını verdikleri meyve vardı. Naylon torbalan ağzına kadar su dolu kocaman bir kovayı kaldırır gibi özenle havada tutuyorlardı.

Taiz, Sabır Dağı'nın eteğinde. Buraya dönüşte uğrayacağız. Taiz'e 10 kilometre kadar kala sola dönüp Aden yolunu tuttuk. Dö-

nüşün hemen köşesinde sıra sıra satıcılar var. Ne canımız isterse onu alırız deyip, durduk. Salkım salkım üzümlere yöneldik. Bir salkımı kaldırdık, tarttı:

1,5 kilo.

Bir çocuk... El arabasının yarısı uzaktan seçemediğim bir yiyecekle dolu. Yaklaştım, balık yavruları kurusu. Boyu 3-4 santimi geçmeyen balıklar kurutulmuş, olmuş size çerez.

Yolda üzüm salkımından salkımlar koparırken 11. kontrol noktasını geçtik. Barzan ve Al Jasıya köyleri, ikisinin arasındaki iki tarafı ağaçlı dere, alışveriş yaptığımız yerdeki bereketin yansımalarıyla dolu...

Ağzımda üzümün tadı, gözlerim yeşil giyinmiş giderken, aaa coğrafya birden değişti... Sağ tarafta kumluk, solda en az yüzde 95'i kayalık bir tepe... Geçicidir diye düşündüm. Ne gezer. Değişiklik daha da belirginleşti. Nasıl anlatmalı? Tam bir kayalar çölündeyiz. Solladığımız kamyonetin kasasındaki eşek, insan, keçi ortaklığı bile beni çekmedi. Gözüm çevremde birden değişen coğrafyada. Kimi kayalar hafif kızıla çalıyor. Hani burada insanlığın Mars gezegenine inişinin filmi çekilse yeridir.

Bir süre şöyle bir coğrafyada yolculuk ettik:

500 metre kadar genişliğinde bir vadi. Yolun iki tarafı da kum. Arada çok soluk renkli çöl bitkileri. İki ucun devamında kaya tepeleri yükseliyor. Tepeler silme kaya. Siyahla grinin tonları...

Vadinin daraldığı bir yer... Yarı yıkılmış, kapısı bacası dökük birkaç kulübemsi bina... Burası eskiden Kuzey Yemen'le Güney Yemen'in sınırıymış. Şimdi yol kıyısı satıcılarının deposu olmuş. Satıcılar biraz daha inatçı, yolun ortasında duruyorlar! Dikkatli geçmek gerekiyor.

Sıcaklık 40 dereceyi buldu. Birkaç saatte 18 derece birden değişti. Kaya çöllerinin ortasında giderken, tepeler birden fikir değiştirip geri dönmüş gibi kayboluverdi. Enine boyuna uzanan çölün görünümünü, etrafındaki tel örgüleri lime lime dağılmış, düzensiz

tek katlı yıkık yanık yapılarla dolu bir alan bozdu. Askeri bir bölge olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Güney Yemen döneminde Sovyet üssüymüş. İç savaş sırasındaki hedeflerden biri de bu bölge olmuş. Binaların yıkılmamış bölümlerinde seri kurşun izleri var.

Güney Yemende evler daha küçük, köyler daha fakir. Sovyet üssünden hemen sonra coğrafya değişti. Çöl gitti, kocaman mango ağaçlarının koyu yeşilliği geldi. Gözlerim anında yeşil duşunu alıp çölün tozunu silerken, Aden'in iç savaştan kalan kurşun izlerinin hâlâ kapanmadığı dış semtlerine girdik. Dış semtlerin devamında eski Sovyet tipi insan silosu yapılar dizisi çevremizi kapladı. Birden Kiev'in, Varşova'nın girişini anımsadım. Ruslar, 1970'li yıllardan 80'lerin sonuna dek kent mimarisinde de varlıklarını hissettirmişler.

Kentin merkezine yaklaşırken ortasında kocaman bir gemi maketinin olduğu kavşaktan sağa döndük. Gemi belki de Aden'i anlatan en anlamlı sembol. Yüzyıllar boyu Aden deyince okyanus aşan gemilerin kömür deposu, uğrak yeri, transit geçiş bölgesi anlaşılmış. Batıdan Hindistan'a gidişin başlıca kapılarından birinin Aden olduğunu söylemek abartma olmaz. Beynimdeki Aden bilgileri gerine gerine güne başlarken, Arap Yarımadası'nın en dibine inmiş olmanın da getirdiği keyifle kente bir selam yolladım:

Hint Okyanusu düşünülür mü Aden'siz,

Kim bunu akıl eden densiz!

El Mansur ve Şeyh Osman mahallelerinden geçiyoruz. Sıcaklıkta da 40 derece sınırını geçiyoruz. Az sonra deniz havasını alıp kendimizden geçiyoruz. Ana karayı denizdeki krater bölgesine bağlayan beton yolun kıyısında flamingolar suyla trompet çalarken, deniz havasını içime çekip, bir keyif selamı daha vermeden geçemedim:

Kaya dağların ardından deniz,

Aç kapını Aden, bugün sendeniz...

Beton yolun ardından siyah bir coğrafyaya geldik. Aden'i hari-

tadan bakanlar bilirler, denize doğru boynu uzun bir keçi başını andıran uzantı vardır. Bu uzantının büyük bölümü simsiyah kraterdir. Bir anlamda Aden'i Aden yapan bu bölgedir. İç kısmı doğal bir liman, sıkıştırılmış tepeler de doğal bir kale. Geçen yüzyılların stratejilerini düşününce, bundan iyisi Şam'da kayısı.

HİNT OKYANUSU'NUN KADINSIZ SAHİLLERİ

Keçi başını gövdeye bağlayan boyundayız. Büyük limanın içinde limancıklar var. Boyundan ileri gitmeden önceki limancığa girdik. Karşıda kaya yığma bir tepe. Zirvesinde kale. Genellikle tepenin üzerindeki kale haşmetli olur, dev bir kartal yuvası gibi dağla bulutlar arasında gider gelir. Burada kaya örgünün ucundaki kale o kadar silik duruyor ki, hani atın burnuna sinek konmuş gibi!

Tepenin dibinde küçük bir balıkçı pazarı var. Pazar küçük, ama okyanusun zenginliğini göstermeye yetiyor. Küçük köpek balıkları, yengeçler, ince uzun her biri dört-beş kiloyu bulan balıklar... Hemen yanında da bunların tuzlanıp kurutulmuşu var. Üstü başı balık kokan kısa pantolonlu satıcı, kuruttuğu balıkları tek tek gösterip satmayı denedi. Ben fotoğraflarını nasıl çekerim diye bakıyordum, ama yanlış anladı.

Liman sonrası uca doğru giderken yol boyu küçük kiliselere, kolonyal tipte binalara rastladık. İngilizlerden kalanlar. Kolonyal tipteki binaların dünyanın her yerinde ortak bir dili var. Avrupa mimarisinin tipik örneğini sömürge bölgesine taşıyorlar. Üç-dört katlı, yol kıyısı boyunca uzanan, ilkin, pencere kenarındaki işlemeleri

dikkati çeken böyle bir binayı görünce aklıma Orta Amerika'ya yaptığım gezi geldi. Guatamala ve Nikaragua'da böylesi binalar görmüştüm. Yöre insanlarının bütün sefaleti devam ediyordu, ama bu tür evler görkeminden fazla bir şey yitirmemişti.

Karşısında, meyvesiz, yeşili bol ağaçlarla dolu bir parkın bulunduğu bu bina ve eklentilerinin hemen yanında da yine kolonyal dönemde önemli bir yönetim binası olduğu anlaşılan başka bir yapı dikkati çekiyordu. Burası sanki Aden değil, İngiltere'den gemiyle olduğu gibi getirilip monte edilen küçük bir kara parçası... Arkamızda kalan kaya tepe üstü kale ise Osmanlı kokuyordu. Aslında bu görünüm bile Osmanlı ile İngiliz'in bu coğrafyalara gelişini öykülendirmeye yetiyordu:

Biri, dağ başlarına kale dikmiş; öteki, deniz kıyılarına yönetim binalarını kurmuş!

Buradan boynun başa en yakın olduğu yerdeki Maalla semtine geçtik. Rus tipi soğuk binalar. Yönümüz karadan çok denize doğru. Deniz, dalgalı yatak üzerine düzgün serilmiş bir çarşaf gibi. Arada hoop hop oynuyor.

Kara tarafında siyah tepeler ve eteklerinde düzensiz surlar var. Keçi başı görünümlü uzantının karşısında Aden'in yeni kurulan semtleri. Okyanusa açılan tarafa döndük, küçük bir koya geldik. Burası Aden'in en güzel sahil yerlerinden birisi. Adından belli; Altın Sahil... Şerif hemen Arapçasını söyledi:

"Seahil al Dehebi"

Kısa bir yürüyüşten sonra sahilin hemen yanındaki Diplomat Restoran'a girdik. Dışarıda hava 44 derece. Güneşte durulacak gibi değil. 15 yaşın altındaki çocuklar denize giriyor. Kadınlar kimi koylarda giriyorlarmış, ama genel olarak denize girmeleri yasak. Burası Sana'dan biraz daha farklı. Başı açık kadınlara rastlanıyor. Denize girmek yasak olsa da kıyısında dolaşmaları serbest.

Benzer havayı restoranda da gördük. Servisi başı açık, modern giyimli bir kadın yapıyordu. Deniz ürünleri yedik...

Karşımızdaki Aden Körfezi deniz ürünleri bakımından dünyanın en zengin yerlerinden. Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Umman Denizi arasında insanlarından çok daha yoğun bir hava akımı var. Bu hava akımının getirdiği muson yağmurları denizin yapısını da mevsimlere göre değiştiriyor. Değişen yapı, deniz dibindeki her katmanda farklı akıntılara dönüşüyor. Sular yükseldiğinde de en üst katmanda pek çok balık türünün yaşadığı besinlerle dolu bir ortam oluşuyor.

Biraz açılınca insanı köpek balıkları karşılarmış. Devamında balinalar...

Biz Diplomat Restoran'da kalalım...

Tam karşımızda, biraz zengin Arapların bütün davranışlarını sergileyen bir kişi oturuyor. Önünde iki boş bira şişesi var. Daha önce de içmiş olmalı. Bakarken ederken tanıştık. Bir süre sohbet ettik. Adı Ali Ahmet. Yedi bira içmiş. Sınırı buymuş. Sadece Altın Sahil'e bakıp bira içmek için Aden'e gelmiş. Ayda bir gelirmiş. Zaten doktorlar, bütün Sanalılara yılda en az üç-dört kez deniz kıyısına gidip dönmeyi önerirmiş. Sana çok yüksekte kurulu olduğu için bu, sağlık açısından gerekliymiş.

Ali Ahmet'inki daha çok bira keyfi ve ruh sağlığı açısından önemli. Sana'da gizli bira satan yerler varmış. Kutusu 800 riyal. "Burada 200 riyal. Üstelik deniz keyfi yanında bedava" diyor.

Konu cumhurbaşkanlığı seçimine geldi. Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'i beğeniyor. Ona göre, Abdullah Salih çok zeki. Her şey bir yana, iki Yemen'i birleştirdi ya, o yeter. Kuzey-Güney Yemen birleşmesi bir Sanalıda nasıl etki yapar?

Ali Ahmet şöyle diyor:

"Televizyonda iki Yemen'in birleşmiş haritasını görüyorum, başlıyorum ağlamaya..."

Ali Ahmet'e göre Yemen çok fakir olsa da, Ali Abdullah Salih'i değiştirmez. Çünkü Yemenli açlıkla devlet yönetimini tam ola-

rak birleştirmiyor. Ali Ahmet'in bir öngörüsü daha var. Bizde de anlatılan bir fıkrayı Yemen yaşamına uyarlamış:

"Ali Abdullah Salih yıllardır başımızda. Sarayları var, yakınlarının durumu iyi. Şimdi yeni birini seçersek, ne yapacağı belli olmaz. Bizi yer bitirir..."

Ben bu anlatımın bizdeki örneğini, Osmanlı dönemine ait bir fıkra olarak şöyle dinlemiştim:

"Vilayetlerden birinde halk, valinin fazla vergi toplamasından, bunun büyük bölümünü kendi küpüne koymasından yakınıyormuş. Merkeze elçiler göndermişler, valinin bir an önce alınmasını, vergi verecek güçlerinin kalmadığını söylemişler. Durum valinin kulağına gitmiş. Kentin ileri gelenlerini çağırmış. Hemen yandaki içi altın dolu küpünü göstermiş, seslenmiş:

- Bakın benim küp dolmak üzere. Benden sonraki boş küple gelecek, haberiniz ola!"

Diplomat Restoran sonrasında Aden'de bir tur daha attık. Liman kenti olmanın tipik özellikleri; başta Hindistan olmak üzere değişik ülkelerden gelen deniz çalışanları kahvelerde, pazar yerinde hemen dikkati çekiyor.

Yeni kurulan binalar küçük, biçimsiz, kişiliksiz. Zoraki büyümüş bir kentin eklentileri gibi duruyor. Her yeni virajda ya İngiliz etkisi ya da Rus etkisi hemen dikkati çekerken; burada onlardan çok daha uzun süre kalmış, en azından çok sık gelip geçmiş olan Osmanlıdan dikkati çeken kalıntı yok. Osmanlı buralardan birkaç yüzyılcık gelip geçmiş!

Biz Aden'e Osmanlıyla nokta koyalım. Asaf Tanrıkut'un Yemen Notları'nda, Aden'de İngilizlere karşı cephe açılması konu ediliyor. Bir kömür deposu kurma izni alıp Aden'e yerleşen İngilizler, burada Osmanlı'yı tanımamaya başlıyorlar. Kuzeyden Aden'e inerken en stratejik yer ise Lihac. Lihac, Aden'e 35 kilometre. Lihac'la Aden arasındaki Şeyhosman Köyü ise Aden'in içme suyunu

karşılıyor. Osmanlı askerleri Lihac'a doğru ilerlerken, topçu alayının katibi Necati Bey "Lihac Marşı"nı besteliyor:

Cihad ilan oldu haydi ileri
Dönmez evlad-ı vatan hiç geri
Görsün İngilizler arslan erleri
Yaşasın Osmanlının şanlı askerleri
Tevfik Allahtan haydi evlatlar
Hep bizimdir bu feyizli topraklar
Aden'e doğru yürür arslanlar
Yaşasın Türkler ile Araplar.

TAİZ'DE EŞREFİYE MAHALLESİ'İNİN TÜRK SAKİNLERİ: 'NÜFUS CÜZDANI ALABİLİR MİYİZ?'

Aden'den Taiz'e gelişte, dağlarla bulutların dansını unutamayacağım. Aden'e gidişin aksine dönüşte gökyüzü kapalıydı. Sanki bulutlar zincirlerinden boşanmış, tam gaz Güney Yemen'de buluşmuş.

Başta Sabır Dağı olmak üzere Taiz'i kuşatan dağlar serisinin dorukları da bulutlara karışmış, gökyüzüyle yeryüzünün buluşması onlarca sahneyi içeriyor. Kimin buluta kimin dağında belli değil!

Ufukta hafiften de duman olunca iş iyice karışıyor. Bulut dağları mı desem, dağ bulutları mı?

Kimi yerlerde de sis dağların dibine çökmüştü. Altta beyaz bir örtü, üzerinde yükselen dağ, sonra bulutlar. Sanki dağ altı-üstü beyaz bir çerçeve içindeydi. Bu manzarayı bir ressam görse, önce fırçayı atardı, sonra tepesi atardı...

Bir ara karşımızdaki yükseltilerin dağ mı yoksa bulut mu olduğuna karar veremedim. Reşat'a sordum, o da kestiremedi. Gökyü-

züne uzanan dik görüntüleri saymaya çalıştım, on dörde ulaştım. Bunların dağ zirvesi olduğunu biraz yaklaşınca anladık.

Karşımızdaki böylesine yoğun karaltıya karşın tepemizdeki bulutlar süt beyaz. Arada açık griler var. Güneş açık grilerin arasında, hemen yandaki süt beyazlara ışığını yansıtıyor. Böylece gökyüzünde sahne ışıklarını andıran bir ortam belirdi. Önümüz alacakaranlık denecek kadar koyulaştı, tepemizde buluttan ampuller!

Heceriye bölgesindeyiz. Hecer taş demek. Zaten Yemen'de pek çok yerin adında hecer var. Çünkü her yerde taş var. Adını anımsamadığın bölge için, koy bir hecer, tanımı becer!

Yol kıyısı satıcılarının elinde bu kez kertenkele var. Çocuklar canlı tutup, kuyruğundan sallaya sallaya satmaya çalışıyorlarmış. Taşlık alanın önde gelen hayvanı kertenkele. Buradaki çocukların başlıca oyunu da kertenkele avcılığı.

Yemen coğrafyasının çeşitliliğinden konu ederken, Şerif okulda öğrendikleri bir konuyu aktardı:

"Öğretmenlerimiz Yemen'in dünyanın en önemli ülkesi olduğunu söylediler. Yemen Kızıldeniz'in güney girişindeki Babel Mendel Boğazı'nı kapatırsa, kimse geçemezmiş... Buraya hakim olan dünyaya hakim olurmuş, şimdi buranın hakimi Yemen..."

Akşamüzeri Taiz'e girdik. Hafif yağmurlu, ama bulutlar seyyar görünüyor. Az sonra gidecekler. Kent girişinde, on-on beş aracın yan yana müşteri beklediği taş pazarını gördük. Taş pazarı, bizdeki sebze-meyve pazarı kadar olağan bir kent parçası.

Dar bir vadideyiz. Taiz, vadinin iki yamacına kurulu taş evlerden oluşuyor. Karşıdaki taş evlerin hoş bir görüntüsü var. Sanki onlarca taş ev el ele tutuşmuş, dağ yamacında tutunmacılık oyunu oynuyor. Kimi bölümlerde de yukarı doğru yürüyorlarmış gibi...

Önce Taiz'i tepeden çok iyi gören Al Dabua'ya çıktık. Kent ayaklarımızın altında, üçe bölünüyor. Vadinin dibinde çok az düz alan var. Sağdaki dağın eteği yeni binalarla dolu. Soldaki tepede,

Kahire Kalesi ile başlayıp minarelerle devam eden bölüm, eski kent. İki büyük cadde hemen dikkati çekiyor:

26 Eylül Caddesi ve Cemal Abdul Nasır Caddesi.

26 Eylül iki Yemen'in birleştiği tarih. Bu yüzden neredeyse bütün büyük kentlerde bu adı taşıyan yerler var. Nasır da Yemen'in İmamlar döneminden kurtulmasında katkısı olan Mısırlı lider. İmam Yahya'dan sonra iktidarı devralan İmam Ahmet, 1948'de Taiz'i başkent yapmış. 1962'de bu dönemin sona ermesiyle başkent yeniden Sana olmuş.

Taiz'in havasının temizliği, ikliminin yumuşaklığı önemli bir tercih nedeni. Arap ülkelerinden pek çok zengin kişinin burada konutu var. Kahire Kalesi'nin üzerindeki şato gibi ev ise Birleşik Arap Emirlikleri şeyhinin.

Kenti seyrettiğimiz tepenin devamından Sabır Dağı'na çıkılıyor. Bulunduğumuz yerde ise güzel bir kahve var. Dışarıdaki masalara oturanlar, manzara keyfiyle karışık çaylarını yudumluyor. Kahvenin arka tarafındaki geniş bir balkonu andıran bölümde de gat meclisi var. Altı-yedi kişi kurulmuşlar, görünüşlerine bakılırsa biraz birbirleriyle biraz bulutlarla sohbet ediyorlar. Meclisin bütün organları var. Gat poşetleri, tükürük hokkaları, nargile takımları... L biçiminde oturmuş gatzadelerin en ucundaki gencin ilk, sol yanağı dikkati çekiyor. Alacakaranlıkta sol yanak düşük güçte bir ampul gibi şişkin ve parlak. Benim de bir iki nefes nargile içmem koşuluyla fotoğraflarının çekilmesine izin verdiler.

Ne yapalım, fotoğraf gelecek yerden ciğere buhar esirgenmez!

Kahire Kalesi'nin hemen önünde dikkati çeken iki cami var. Biri Eşrefiye Camisi öteki Mutabiya. Eşrefiye Camisi'nin olduğu yerde, Osmanlı buradan çekilirken dönmeyip kalan Türkler varmış. Mutabiya Camisi de Türkler tarafından yapılmış.

Yolumuz caminin adıyla anılan Eşrefiye Mahallesi'ne. Eski Taiz'in önemli yapılarından Bab Musa'yı yani Musa Kapısı'nı geçtik, sol tarafında açıkta kanalizasyon olan Tahrir Caddesi'ne geldik.

Yol kıyısında yine bir gat meclisi dikkatimi çekti. Torununu öpen bir büyükbaba, sırtını ağaca dayamış çevresiyle bütün bağlantılarını koparmış bir sakallı, transistorlu radyosunda dalgaları bir türlü beğenmeyen yalınayak bir genç... Ortak özellikleri gat keyfi sürüyor olmaları.

Eşrefiye Camisime ulaştık. Caminin önündeki gençlere derdimizi anlattık. Kendi aralarında elleriyle de işaret ederek birkaç bina üzerinde konuştular. Sonunda doktor Hayri Bey'in evinde karar kıldılar. İçlerinden birini aracımıza aldık, yola koyulduk. Bir-iki dar sokak geçtik, arabanın altını vura çıka dört katlı, etrafındakilere oranla son derece gösterişli bir evin önünde durduk. Bizi getiren genç eve çıktı. Haber verip dönmesini çoktan aşacak uzun bir süre bekledik. Geri geldi. Doktor Hayri amacımızın ne olduğunu, nereden geldiğimizi soruyormuş. Biz gence anlattık. O çıktı yukarı, yeniden anlattı. Gelsinler, demiş. Binanın girişine ulaşmak için en az on basamak çıkmak gerekiyor. İkinci katta ayakkabılarımızı çıkarıp üçüncü kata alındık.

Etrafı yer minderleriyle kaplı genişçe bir salon. Bunlara yer minderi değil, yer koltuğu demek gerekiyor. Yere oturdunuz, iki yanınızda dirseklerinizi dayayacağınız kalın kumaşlarla kaplı yükseltiler var. Üç-dört çocuk meraklı gözlerle bize bakıp gitti. Sonra biri kolonya getirdi. Bolca aldık. Ardından Hayri Bey geldi. Sohbeti başka bir odada yapacağımızı söyledi. Aynı katta, yarım daire çizip daha küçük odaya geçtik. Burada bizim bildiğimiz cinsten koltuklar var. Hayri Bey konuğu kimse, ona göre odalar düzenlemiş.

Sohbet başladı başlayacak kahveler ve meyveli gazozlar geldi...

Duvarlarda aile büyüklerinin fotoğrafları, bir köşede gümüşlük...

Yemen'de karşılaştığımız her Türk kökenli gibi Dr. Hayri'nin de anlattığı öykü hayli ilginç...

Dede Ali Rıza İsmail, 1918'deki çekilme öncesi Yemen yöneti-

minde muhasebe müdürlüğü yapıyor. Maliye işleri dededen soruluyor. Çekilmeyle birlikte İstanbul'a dönüyor. Ama Taiz'deki iki evini de satmıyor. İstanbul'da bir süre kalıyor, tekrar Yemen'e dönüyor. İmam Yahya, Yemen maliyesinin düzenlenmesinde ona görev veriyor. Yahya ölüyor, İmam Ahmet döneminde de aynı işi yapıyor. Dede iyice yaşlanınca İmam Ahmet çağırıp soruyor:

- Senin yerine oğullarından birini buraya alalım, hangisi uygun?

Ali Rıza İsmail, "Büyük oğlum Muhammed'i alın," diyor. Yani Hayri Bey'in babasını.

Dede yıllar önce, baba Muhammed de on yıl önce ölmüş. Oğul Hayri'ye bütün belgeleri bırakmışlar. Bir koşu getirdi. Pasaportlar, nüfus cüzdanları... Tarsus nüfusuna kayıtlı.

Hayri Bey bu belgeleri gösterdikten sonra sordu:

- Şimdi ben başvuruda bulunsam, Türkiye Cumhuriyeti kimliği alabilir miyim?

Kesin bir yanıt veremeyeceğimi, Büyükelçiliğe başvurmaları gerektiğini söyledim.

Sohbet bugüne geldi. Hayri Bey yaşamından memnun. "Artık Yemenliyiz" dedi, arkasını biraz buruk getirdi:

"Malımız mülkümüz yerinde. Yemen yurttaşıyız. Burayı da benimsedik. Ama Türkiye Cumhuriyeti deyince içimiz cızz etmiyor değil. (Elini kalbinin üzerine götürerek) Hani şurada bir şey var..."

Yemen'de İmam yönetiminin sona ermesinden sonra Türkiye'ye gelip gitmeler daha sık olmuş. "Beş yıl önce akrabaları görmeye gittik" dedi, devam etti:

"Bizi tanıyınca bir hoş oldular. Sarıldılar. Amcam kızı Leyla'yla tanıştık. Çok sevindiler. Ben Osmanlı döneminden olduğumu bütün belgeleriyle kanıtlarım, daha başka belgeler de var..."

Hayri Bey diş hekimi, ama mahallede herkes onu doktor bellemiş. Doktor aşağı doktor yukarı... Hayri Bey'in öyküsü bitmedi.

Oğullarını yurtdışında okutmuş, iyi yetişmelerini sağlamış. Taiz'e dönmüşler. Şimdi büyük oğlu Doktor Semir Hayri Muhammed Ali, Yemen Parlamentosu üyesi. Taiz'de sevilen bir kişiymiş. Bugünlerde Taiz'deymiş, ama ona ulaşmamız olanaksızmış. Kim bilir hangi mahallede sorun dinliyormuş...

Yemen'de soyadı yasası olmadığı için çocuğun adının arkasına babasının ve dedesinin adı getiriliyor.

Hayri Bey parlamentoda Türk kökenli oğlu dışında bir kişinin daha bulunduğunu söyledi.

Sohbetin ortasındaki bir konuyu anımsatıp, bana da bir görev verdi:

"Yemen'de oturup Türkiye Cumhuriyeti kimliği olanların çocukları, torunları acaba Türkiye Cumhuriyeti kimliği alabilirler mi?"

Hayri Bey'in geleceğe ilişkin bir planı var. Taiz'de tanınmış bir diş doktoruymuş. Bir hastane kurmayı planlıyormuş. Tabii burası için doktor ve teknik eleman gerekli.

"Acaba" dedi, "Türkiye'den doktor getirsem, bunun planlarını yapıyorum..."

Oturduğumuz koltuk takımıyla pencere arasındaki rahlede İngilizce-Arapça Kuran açık olarak duruyordu.

Hayri Bey yüzyılın başından bu yana zaman zaman olumsuzluklar yaşadıklarını söyledi. Bunları aşmanın sırlarından birini de şöyle açıkladı:

"Taiz'in ileri gelenleri, şeyhler kızlarını bizim ailelerin erkeklerine veriyorlardı. Bu evlenmeler sonucunda Yemen yönetiminin önde gelen kişileriyle yakınlıklarımız oldu. Yönetim anlayışı zaman zaman değişiyordu. Örneğin mallarımızı almaya girişiyorlardı. Böyle zamanlarda evlilik ilişkilerinin çok faydası oldu."

Hayri Bey'e göre, Osmanlının 1918'de çekilme kararı almasının ardından, Yemenden ayrılmayan Anadolu kökenlilerin bugünkü devamı olanların nüfusu 500 bini geçer.

İş fotoğraf faslına gelince, yeniden yer koltuklarının olduğu büyük salona geçtik. Aile büyüklerinin fotoğrafları bir bir getirildi. Sehpanın önüne tek tek dizdik, önde siyah beyaz çerçeveli fotoğraflar, arkada Hayri Bey...

Ayrılmadan önce Hayri Bey üzerime, kendi fısfıslı parfümünden bolca sıktı. Ağır kokulu parfüm yol boyu bizimleydi.

Taiz'den Musa Kapısı'nı geçip ayrıldık. Kubbeli yapılar, süsleıneli çeşmeler, yapıların ikinci katlarındaki pencereler insanın aklına ilk, İstanbul'un eski semtlerini getiriyordu.

Dönüşteki gece yolculuğumuzda, akşam yemeği molasını Ibb'de yedik. Kendimizi İbb'in yerel yemeklerine emanet ettik:

Sütlü çay, bakla ezmesi, fasulye ezmesi.

KANCALARDAKİ OSMANLI ARŞİVLERİ

Yemen'in tarihini 1990'ların ortasına dek hep yabancılar yazmış. Yemenliler onları Arapçaya çevirmiş. İçine biraz da ulusalcılık eklenmiş, olmuş ülke tarihi.

90'ların başına dek bir arşiv merkezine bile sahip olmayan Yemenliler kolları sıvamışlar, "En azından elimizdeki bilgileri, belgeleri bir merkezde toplayalım. Türkiye'den de yardım isteriz. Bizimle ilgili bilgileri, belgeleri bir araya getiririz" diye düşünmüşler.

Arşiv merkezi için üst düzey bürokratlara ayrılan binanın alt katı düşünülmüş. Sana'nın merkezinde dört katlı, dış kapısı çok iyi korunan bir yapı. Yemen Arşivler Genel Müdürü Dr. Kadı Ali Ahmet Abu el Rical bu binanın üst katlarında oturuyor. Arşivler ise bodrum katında.

Genel Müdüre kısaca Kadı Ali diyorlar. Odasına çıktık. Başında sarığı, yakasız beyaz yerel gömleği, belinde cembiyesi... Buraya kadar yerel özellikleri. Devamı şöyle; yerel giysinin üzerine lacivert bir takım elbisenin üstünü anımsatan modern kesimli bir ceket, ceketin yaka cebinde gözlük kılıfı...

Devlet dairelerinde çalışanların yerel giysilerini giymesi de

gelenektenmiş. Yeri geldiğinde takım elbise giyip kravat da takıyorlar, ama böyle çalışmak onlar için en rahatı olsa gerek.

Kadı Ali bizi Türkçe sözlerle karşıladı:

"Hoş geldiniz, safa getirdiniz..."

Eşinin ailesi Türk kökenliymiş. Türkçe buradan geliyormuş. Eskiden daha iyi konuşuyormuş, ama zamanla unutmuş.

Türkiye ile Yemen arasında arşivler konusunda bir anlaşma imzalanmış. Buna göre; Türkiye Osmanlı arşivlerindeki Yemen'le ilgili bölümlerden, Yemen yönetiminin yararlanmasını sağlayacak. Osmanlıca öğrenmek ve arşivler konusunda bilgi sahibi olmak üzere Yemen hükümeti elemanlar görevlendirip İstanbul'a gönderecek.

İmzalanan anlaşma, öngörülen biçimde devam ediyor.

Sana Üniversitesi'nden ilk araştırmacı Fuad Ali Şamin İstanbul'a gitmiş. Kadı Ali, bizi onunla tanıştırdıktan sonra genel bir özet yaptı:

"Türk kardeşlerimiz Yemen'in idaresinde, yönetiminde, hesap işlerinde yardımcı oldular. Bunları bize öğrettiler. Ancak bizim Osmanlı dönemine ilişkin bilgilerimiz, belgelerimiz çok eksik. Bunları gidermek istiyoruz."

Kadı Ali, Osmanlı dönemine ilişkin belge eksikliğinin başlıca nedenini şöyle açıkladı:

"Yemen'in kuruluşunun ilk yıllarında kağıt bulunamamış. Osmanlı belgelerinin arka yüzü kullanılmış. Bu yüzden ne kadar bilgi-belge varsa kesilmiş, değerlendirilemez hale gelmiş."

Konu Yemen'de kalan Türklere gelince, Kadı Ali değişik bir yerden girdi:

"Evet, o dönemde pek çok Türk buralarda öldü; hayatta kalanların da çoğu ya burada düzen kurduğu için ya da uzun yolu göze alamadığı için Yemen'de kaldı. Ancak bunun tersi de var. Osmanlı buradan çekilirken, kimi Yemenliler, 'Bizi de götürün' demişler. Bunun üzerine Yemen'den de İstanbul'a göç olmuş. Şimdi bizim de Türkiye'ye gidip dönmeyenimiz var."

Kadı Ali, adındaki çağnşımdan mıdır bilinmez, İstanbul'a yerleşen Yemenlilerin bazılarının Kadıköy'de oturmayı tercih ettiğini söyledi.

Kadı Ali'nin Yemenden İstanbul'a gelen ailelerle ilgili verdiği bilgileri ayrıntısıyla not etmeye çalışırken, o, eşinin annesinin Türk olduğunu yineledi.

Arşivler Genel Müdürlüğü'nün daha düzenli çalışabileceği bir binaya taşınması hedefleniyormuş. Bu başarıldığında, Türkiye için ayrı bir bölüm oluşturulacakmış. Kadı Ali, Türkiye'den daha çok gazetecinin gelmesini istiyor. Bu isteğinin başlıca nedenini de şöyle açıklıyor:

"Daha çok gidip gelmemiz lazım. Türkiye'de Yemen ve Yemenliler çok değişik tanıtılıyor. Kötü tanıtımlar oluyor. Gidip geldikçe bunları atarız."

Arşivler mükemmel olduğu gün rahat edecekleri konulardan birini de şöyle açıklıyor:

"Yemen'le ilgili olur olmaz suçlamalarda bulunuyorlar. Bizde yeterli bilgi, belge olmadığı için çoğu zaman karşı çıkış yapamıyoruz. Biz de sağlam bilgilere sahip olursak, suçlandığımızda 'O öyle değil, işte belgesi' diyeceğiz."

Bir dizi açıklamadan sonra yabancısı olmadığımız bir sorundan yakındı:

"İşler hızlı yürümüyor!"

Kadı Ali, bodrum kattaki arşivler konusunda Fuad Ali Şamin'in yardımcı olacağını söyledi. "İnşallah Türkiye'de görüşmek üzere" deyip vedalaştık.

Fuad Ali Şamin'le bodrum katına indik. Dış kapıdaki görevli, Fuad Ali'nin yanında elimde fotoğraf makinesiyle beni görünce Arapça bir şeyler söyledi. Fuad'la anlaştılar, demir kapıdan girdik.

Önem verdikleri bir arşiv malzemesi olmalı ki, Osmanlıca basılı ilk gazete olan Sana'nın ciltlerini çıkardılar. Birinci sayfalar genellikle dönemin yöneticilerinin sözleriyle dolu. Gazetenin bir say-

fası Osmanlıca, bir sayfası Arapça basılmış. Sana gazeteleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden kopyalanarak getirilmiş.

Kimi arşiv malzemeleri ise son derece ilginç bir yöntemle saklanıyor. Anadolu'daki yoğurt keselerine benzer bir torbanın içine doldurulan kağıtlar çengele asılmış. Kesedeki belgeler şanslı. Hiç değilse ağzı kapalı bir torbanın içindeler. Kimi kağıtlar da yay biçimindeki bir çengele tek tek geçirilip sallandırılmış. Sonradan gelen belgelerin yersiz yurtsuz kalmaması için, onlar da öncekilerin üzerine bindirilmiş.

Bunların dışında tabii ki özenle ciltlenmiş, raflarda saklanan belgeler de vardı. Bunlar çoğunlukla kocaman Osmanlı defterlerinin arka yüzünün kullanılmasıyla oluşturulan kayıtlardı.

Bir arşiv görevlisinin üzerinde çalışma yaptığı yevmiye defterlerinden birini inceledik. 1917'de Sana'da görev yapan kimi meslek gruplarının alacağı maaş sıralanmış.

Kayıtlara göre, 1917'de baytar olarak görev yapanların listesi şöyle:

Ali Süleyman-Konya, Ahmet Hasan-Trabzon, Şükrü Muhammed-Antakya, Hasan İsmail-Muğla, Selim Halil-Bursa, İsmail Ali Muhalmmed el Mesuri-Sana, Ali Müdaez-Sana, Saleh Aşmedi-Sana, Hasan Muhammed-Halep, Ali Mustafa-Denizli.

Liste uzayıp gidiyordu. Anadolu kökenli olanların maaşı 9 riyal, ötekilerinki 5 riyaldi. Nedenini sordum, "Onlar bu işte ustaymış," dediler.

Ekmek pişirmede çalışanların listesi ise şöyle:

Turgut Muhammed-Lazkiye, Ramazan Ali-Kayseri, Ahmet Mahmut-Burdur, Mustafa Arif-Karahisar, Muhammed Emir-Isparta, Halil Recep-Rize, Mahmut Bayram-Sinop, Mahmut Hasan-Sinop, Rıza Abdullah-İnebolu, Cuma Muhammed-Antalya, Musa Ömer-Isparta, İbrahim Muhammed-Edirne, Recep Mustafa-Cidde.

Ekmek yapımında da ustaya 9, öteki çalışanlara 7, Sanalılara da 5 riyal veriliyormuş.

Yevmiye defterindekilerin memleketleri, Osmanlının Yemen'e nerelerden adam gönderdiğini de ortaya koyuyor.

İç içe giren odaların tümünü dolaştık. Belgelerin kıymetlendirildiği, bakımdan geçirildiği yerde de yerel giysiler içinde görevliler çalışıyor. Duvardaki yüksek raflarda bazı Türkçe kitaplar dikkatimi çekti. Çoğu Yemen'le ilgili değil, ama Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerini anlatıyor. Yemen'le ilgili dikkatimi çeken kitaplar da şunlardı:

İhsan Süreyya Sırma'nın Osmanlı Döneminde Yemen İsyanları, Doç.Dr. Hulusi Yavuz'un Kabe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti.

Fuad Ali Şamin İstanbul'da uzun süre kalıp, Osmanlı arşivlerinde araştırma yapmış. 1905-1917 arasındaki Osmanlı-Yemen ilişkileri konusunda master yapmış. Yemen'in öteki şehirlerindeki Osmanlı dönemi belgeleri de burada toplanıyormuş. Şamin de Türkiye'de Yemenlilerin kötü tanınmasından yakınıyor. "Bir Osmanlı askeri ölmüşse, on yazılmış. Burada kalıp dönmeyenlerin tümü öldürüldü kabul edilmiş" diyor.

Fuad Ali, Yemen'de kalıp Anadolu'ya dönmeyenlerle ilgili olarak da ayrı bir çalışma yapmayı planlıyor.

Sohbetin sonunda sordum:

- Arşivdeki bilgilerle ilgili ilk izlenimin nedir?

Biraz düşündü, karşılık verdi:

"Hep savaş var..."

Sana da aynı gün bir meslektaşımla tanıştım. İngilizce-Arapça yayımlanan Yemen Times Gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni ve sahibi Valid Al-Sakkaf.

Valid'le aynı yaş kuşağındanız. Gazete babasından miras kalmış. Baba, Prof. Abdulaziz Al-Sakkaf, Yemen'in en tanınmış gazetecilerinden. Hükümet çevrelerinde de etkiliymiş. Ancak geçirdiği bir trafik kazası sonucu yaşamını yitirmiş. Şeybani Restorandan çıkmış, karşıya geçerken bir araç çarpmış. Aracın sürücüsü

14-15 yaşlarında bir çocukmuş. Aile çevresi bunun kaza değil, cinayet olduğunu öne sürmüşler ancak bunu kanıtlayacak delil bulunamamış.

Valid, Türkiyede eğitim görmüş. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni bitirmiş. Türkiye'yi çok seviyor. Ankara'nın kimi semtlerini saydı. Çoğunun adını unutmuş, ama anımsatınca "Haaa, evet" diyor.

Valid babasının ölümü üzerine hemen gazetenin başına geçmiş. Sayfa sayısını artırmış. Herkes, adı Abdulaziz Al-Sakkaf'la özdeşleşen gazetenin artık yaşamasının zor olduğunu düşünürken, satışı artırmış.

Valid Yemen'de demokrasinin daha hızlı gelişmesinden yana. Ancak gerçekçi. Kısa sürede bunu başarmanın zor olduğunu, bir yandan da Arap Yarımadası'nı ister istemez bir bütün olarak düşünmek gerektiğini söylüyor.

Türkiye'de eğitim gördükten sonra bir amacı daha varmış Valid'in:

Bir Türk kızıyla evlenmek...

Türkçeyi güçlükle konuşanların klasik kekelemesiyle, "nas-ib de-gil-miiş" dedi.

Ayrılırken takıldım:

Ankara kızlarına selam söyleyeyim mi?

RAUFA HASAN'IN YARIM KALAN DÜŞÜ

Birkaç gün Sana'da dolaştıktan sonra, "Yemen'de kadın" deyince insanın gözünün önüne şu geliyor:

Baştan aşağı siyaha sarılı, yürüyen bir canlı.

Durum, özellikle Sana'da böyle. Anlatıldığına göre; iki Yemen'in birleşmesinden sonra başını örtmeyen Güney Yemenliler, bu davranışlarını Kuzey'in başkenti Sana'da da sürdürmek istemişler. Ancak böyle dolaşan kadınların üzerine birkaç kez asit ve benzeri kimyasal maddeler atılmış. Bu aşamadan sonra kimse, başı açık dışarı çıkmaya cesaret edememiş.

Sokaktaki kadınların tümünün çarşaflı olmasına karşın, kent merkezindeki mağazalarda satılan kadın giysileri bu görünümle örtüşmüyor. Kolsuz gömleklerden eteklere kadar öteki ülkelerde satılan pek çok giysi buradaki mağaza vitrinlerini de süslüyor. Yemenli kadınlar, bunları sadece kadınların bulunduğu kapalı mekanlarda giymek için alıyorlarmış. Bu tür kapalı ortamlarda başlar açık olduğu gibi, giysiler de yabancı bir kadını şaşırtacak ölçüde açık oluyormuş. Böylesi meclislerde kadınlar da gat çiğnerlermiş.

Bugün Sana sokaklarında kadınların büyük çoğunluğu, yalnız-

ca gözleri görünecek biçimde örtünüyor. Yüzü görünecek şekilde örtünen kadınlara "liberal" gözüyle bakıyorlar. Onlar biraz ileri gitmiş olanlar! Bazı kadınların da gözleri dahil bütün yüzü kapalı...

Reşat'ın yorumu ise şu:

"Yemen'de kadınların başını açabilmesi için önce erkeklerin beynini açması gerekiyor."

Yemen'de kadın-erkek ayrımı yasalar önünde de var. Örneğin kadın ve erkek zina halinde yakalanırsa, erkeğe kırbaç cezası var, kadına ise hapis. Kadın hapisten ancak ailesinin cezaevine gelip, onu teslim almasıyla kurtulabiliyor.

Okuma yazma oranları da dengesizliği daha net ortaya koyuyor. Erkeklerde yüzde 63, kadınlarda yüzde 23.

Bu gidişe dur demek isteyen kadınlar da var. Bunu görmek açısından şanslı bir dönemde Yemen'deyim.

12-14 Eylül 1999'da, Sana'da uluslararası bir toplantı vardı:

"İslam Ülkelerinde Kadının Eğitimi ve Toplumsal Konumu."

Konferansı, Sana Üniversitesi bünyesinde kurulu Kadın Merkezi düzenledi. Bu merkezin başında da Yemen'e gelişimin ilk gününde ayaküstü tanıştığım Dr. Raufa Hasan var. Raufa Hasan'la Üniversite kampusunde sohbet ettik. Kampusa gelen kız öğrencilerin tümümün başı kapalı. Üniversiteli olmanın da getirdiği iklimle bazılarının başı daha farklı örtülmüş. Örneğin, kara çarşaf yerine renkli başörtüleri gibi... Yakın geçmişe kadar üniversitede kızlarla erkekler ayrı sınıflarda eğitim görüyorlarmış. Şimdi karma olmuş. Bunu önemli bir ilerleme olarak görüyorlar.

Kadın Merkezi'nin girişinde, 1990'lı yıllarda siyasi alanda öne çıkmış dünya kadınlarının fotoğrafı var. Tansu Çiller'e de yer verilmiş. Çiller, bir mitingde önde kalabalık, arkada partinin erkek yöneticileri; bir elinde mikrofon öteki eli ileri uzanmış konuşuyor...

Raufa, ilk gün gördüğüm giysiler içindeydi. Anlaşılan bunu biraz üniforma bellemiş. Kenarları fırfırlı kepi andıran örtüsü, sanki örtü değil de hoş bir aksesuarmış gibi duruyordu. Raufa'nın ha-

lası "büyük dönüş"te Yemen'de kalan bir Türk subayla evlenmiş. Sonrasını şöyle anlattı:

"Halamın kocası Hamit Rüştü amca, çocukları ve köpekleri çok severdi. Uzun giysisinin iki cebinde çocuklar için şeker, köpekler için özel yiyecek taşırdı. Sokağın başında o göründüğünde çocuklar hemen koşarlardı. Bazen cebinde bozuk para da bulundurur, bu daha sevindirici olurdu. Yıllar sonra hastalandı, yürüyemez hale geldi. Odasının pencere kısmına yüksek bir yatak yaptırdı. Oradan günün belli saatlerinde çocuklara şeker atmaya devam etti. Yatağı yüksek olduğu için çocuklar onu görmüyordu, ama o çaktırmadan hafifçe doğrulup çocuklara bakıyordu... On yıl kadar önce kaybettik..."

Raufa, Yemen'deki kadın hareketinin yakın gelecekte daha da yayılacağına inanıyor. Parlamentodaki iki kadın milletvekilinin daha da artacağını düşünüyor. Kadın milletvekilleri sadece okyanus kıyısından, Aden'den gelmişler. Hedef, dağlık kesimlerin de Meclis'te temsilcisinin olması.

Raufa'nın umutla sözünü ettiği gelişmelerden birisi, karma eğitime geçilmiş olması. Ona göre, bu durum kadının toplumdaki yerinin daha da sağlamlaşmasında önemli etken olacak.

Uluslararası konferansa 26 ülkenin temsilcisi katıldı. İslam dünyasında kadının yeri, farklı açılardan tartışıldı. Son gün Fas'tan gelen temsilci yaptığı konuşmada, Kuran'ın da yorumlanabileceğini söyledi. Bunun üzerinde Yemen'deki İslamcı gruplar harekete geçti. Konferans merkezinde şu anlatıldı:

"Bir militan Fas temsilcisini telefonla aradı,'Sizi öldürmek için kendimi feda edebilirim' dedi. Bu tehdit tedirginlik yarattı."

Ama Raufa'ya göre, böyle bir konferansın toplanması bile büyük başarıydı. Raufa, Afrika'nın kuzeyindeki ülkeleri tek tek dolaşmayı, zamanla Türkiye'ye de gelmeyi ve İslam dünyasındaki kadının durumuyla ilgili bir kitap hazırlamayı düşünüyor.

Raufa'nın bu planlarını yaşama geçirip geçiremeyeceğini me-

rak ediyordum. Gezi dönüşü, dolaylı da olsa aldığım haberler tatsızdı. Aşırı dinci akımlar Raufa'yı hedef seçmişlerdi.

Raufa, ne olursa olsun yoluna devam etmek istiyordu. Ancak birkaç ay sonra aldığım haber şu oldu:

Tehditler dayanılmaz hale gelince Raufa yurtdışına çıkmanın çarelerini aradı. Hollanda Büyükelçiliğime başvurdu. Kendisine bir burs ayarlandı ve apar topar Amsterdam'a gitti. Başında bulunduğu Kadın Merkezimin yönetimini de muhafazakâr bir kişiye verdiler.

Pek çok bakımdan üzüldüm.

Yemen halkı açısından üzüldüm...

Heyecanını yakından gördüğüm Raufa için üzüldüm...

Umudu ona bağlamış, çevresindeki insanlar açısından üzüldüm...

Türkiye açısından üzüldüm. Gördüğüm o ki; İslam dünyası, çağdaş demokrasiyle ucundan kıyısından tanışmadan, Türkiye'nin de tam rahata kavuşması olanaksız...

GİDİP DÖNMEYENLERİN TORUNU MUHAMMED NURİ: 'YEMEN'E TEKRAR GELMELİ, TERBİYE VERİP GİTMELİ'

Yemen türküsündeki, "Giden gelmiyor, acep nedendir" nakaratındaki o ince soruya verilen ilk yanıt şu:

"Yemen dağlarında, çöllerinde, İmam Yahya ile çatışmada şehit olup, toprağa düştüler..."

Ama türküdeki soruya verilecek başlıca yanıt bu değil. Türk mahallesindeki Türk kökenli ailelerin yanı sıra Sana'nın öteki semtlerinde de "yaşamını yitirmeyen, ama Yemenden dönmeyen" Türklerin çocukları, torunları var.

Onlardan birinin evine gidiyoruz... Saba kavşağının hemen arkasında 3-B sokakta... Adı Muhammed Nuri.

İki kişinin güçlükle sığacağı dış kapıdan girdik, bir kişinin sağa-sola sürtmeden geçmesi zor merdivenden ikinci kata çıktık. Çıkarken kadınlar telaşla öteki odaya geçtiler. Biz, konuk odasındayız. Girişte hemen sol duvarı, kumaşa basılmış kocaman bir İstanbul resmi süslüyor. Aynı resmi, daha sonra Sana'nın çarşı bölgelerinde satılırken gördüm.

Görüntü bir İstanbul klasiği. Arkada Boğaz, önde Sultanahmet... Az bulutlu, güneşli bir gökyüzü...

Duvar köşelerinde aile büyüklerinin, aile üyelerinin fotoğrafları var. Dipteki kocaman döşek konuk için. Yandaki daha küçük minderlere kendisi ve iki oğlu ayrı ayrı oturdular.

Önce fotoğraflar, Türkiye damgalı mektuplar, Osmanlıca yazılı belgeler geldi. Sohbete başlamadan önce iki oğlundan biri, hemen koştu dışarıdan soğuk kola getirdi. Ben onu içerken kendisi naylon torba içindeki gatını çıkardı. Usul usul çiğnemeye koyuldu... Muhammed Nuri'nin anlattıkları tarih kokan, insan kokan güzel bir öykü konusu...

Dede Muhammed Haşim yüzbaşı olarak Yemen'e geliyor. Görev süresi uzuyor. Yemen'de evleniyor. 1918'de çekilme başlayınca İmam Yahya, Muhammed Haşim'i bırakmıyor, "Silahtan iyi anlıyorsun, istediğin koşulları sağlarız, burada kal" diyor. İmam Yahya'nın bu istemi aslında emir niteliği taşıyor. Yemenden ayrılmasına izin verilmiyor. Türkiye'den kendisine gelen mektuplar da yine Yahya'nın emriyle, ona ulaştırılmıyor. "O öldü, burada böyle biri yaşamıyor artık" notu düşülüp mektuplar geri postalanıyor.

İmam Yahya, onu İsmet Paşadan bile gizliyor.

Mektuplardan biri bir şekilde eline ulaşıyor. İstem kısa:

"Memleketine dön."

Sonunda dede, İmam yönetimine isteğini kabul ettirmiş. "Ama" demişler, "16 yaşındaki oğlun için bir şey diyemeyiz. O, silah bakımından da anlıyor. İşimize yarar. Yolda başınıza ne geleceği belli olmaz, onu bırakın."

Dede "Buna da şükür" deyip yollara düşmüş. Yemen'de kalan oğul büyüyüp evlenmiş, ama onda da Türkiye'ye dönme sevdası giderek alevlenmiş. Türkiye'den gelen mektuplardan birinde dönüş yöntemi de anlatılmış:

"Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne gir, seni oradan alıp Türkiye'ye getirteceğiz."

Bunun üzerine hazırlık yapan baba, evini satma girişiminde bulununca İmam Ahmet yönetimi kendisini çağırıp, "Hiç hazırlık yapma, seni buradan çıkarmayız" demiş.

1962'de İmam yönetimi gidip cumhuriyetçiler iktidara gelince, ortam biraz rahatlamış. Baba yaşlanmış, büyük oğul Muhammed Nuri serpilip gelişmiş. 1976'da baba ölünce, Muhammed Nuri soluğu Türkiye'de almış. Doğru Adapazarı'ndaki akrabalarının yanına. Onları bulmuş, acı haberi iletmiş. "Sen geldin ya, sen de ondan bize mirassın, artık gitme" demişler. "Nüfus cüzdanım yok" demiş. "Çıkartırız" demişler. Ama o dinlememiş. "Yemen'de evlendim. Karım, çocuklarım var. Onlarla birlikte döneriz belki" deyip Sana'ya geri dönmüş.

Sohbet ağdalana ağdalana bugüne geldi...

Muhammed Nuri, "Yaş 50'yi geçince, nedense Türkiye'ye dönme duygum daha bir yoğunlaştı. Ne yapıp edip gitmek istiyorum' diyor. Bunun için önce nüfus cüzdanının olması gerekiyor. Eldeki belgeleri benim önüme de serdi. Hangisi ne işe yarar bilmiyorum, ama benden yardım istiyor:

"Şimdi sen Türkiye'ye gittiğinde bu işin kolayı nedir öğrensen. Benim bu belgeleri yanında görürsen. Türkiye'ye dönmeyi istediğimi söylesen... Bak, biz atadan Türk'üz. Akrabalarım Türkiye'de..."

Muhammed Nuri'nin iki oğlu, Sadettin ve Hayati de bizi dikkatle dinliyor. Sordum:

- Onlar da dönmek istiyor mu?

"Elbette" deyip devam etti:

"Onlar evlendiler. Gelin için bir şartım vardı, Türk kökenli bir ailenin kızını bulacağız, dedim. Buldum, o kızlarla evlendiler. Bak, görüyorsun biz Türk'üz..."

Bir demet gat daha aldı ağzına. Sohbet derinleştikçe, ağzından dökülenler hüzünle karışık umut sözlerine dönüştü...

Muhammed Nuri artık Yemen'in hiçbir şeyini sevmez olmuş.

Ne söylesek, "Burada iyi değildir" diyor. İmam döneminin daha kötü olduğunu, cumhuriyet döneminde biraz daha rahatladıklarını söylüyor, ama bir inancını da açığa vurmadan edemiyor:

"Biz kanaat getirdik, Türkiye bizi buradan alıp götürecek. Ne zaman götürecek bilemem, ama bir gün mutlaka bizi alıp götürecek..."

Nakaratlarından biri de şu:

"Bu Arap âlemi var ya, bize biraz gıcıktır..."

Sohbetin bir yerinde, herhangi bir yanıt alma kaygısı olmaksızın gelişigüzel sordum:

- Peki ne olacak bu işlerin sonu?

"Vallahi" dedi, "buralara tekrar gelip, bir terbiye verip gitmek lazım..."

Sanada yaşayan Türk kökenli başka köklü aileler de varmış. Muhammed Nuri bir çırpıda birkaç isim saydı. Kimi bulabilirsek onunla sohbet ederiz deyip, kendisinden yardım istedim.

Yan odadan büyük boy bir defter getirdi. Oğlu da telefonu babasının yanına koydu. Cebinden bir kilit çıkarıp, telefonun zincirini açtı. Şansımız yoktu. Evler ya yanıt vermiyordu ya da evin erkeği yoktu. O olmayınca da gidip sohbet etmek olanaksızdı.

Söz, Yemende Türklerin mezarının bile olmayışına geldi. He şeye muhalefet eden Muhammed Nuri buna da karşı çıktı:

"Sana'nın merkezindeki mezarlıkta, Osmanlının çekilmesinden sonra Yemen'de kalanların mezarları var."

Ben elbette işin bu yönünü kastetmemiştim, ama Muhammed Nuri'nin sözünü ettiği mezarlığı da merak ettim. "Haydi" dedik, birlikte çıktık. Muhammed Nuri yanına bir demet gat almayı ihmal etmedi. Eski Sana'yı geçtik, yeni modern binaların yapıldığı bölümün hemen arkasındaki mezarlığa geldik. Mezarlık daha da büyükmüş, ancak yanından geçtiğimiz yeni yönetim binaları için küçültülmüş. Burada yatanların çoğunun Yemen'de yakını yokmuş, bu yüzden mezarlığı küçültmek de sorun olmamış.

Mezarlığın az ötesindeki yüksek yapı, Merkez Bankası. Ölüm ve yaşamı esir alan para yan yana!

Muhammed Nuri önde, biz arkada mezarlar arasında dolaşırken o, Türk kökenlilerinkini tek tek gösteriyor. İlk bakışta fazla fark yokmuş gibi görünüyor. Türk kökenlilerin mezarı düzgün dikdörtgenmiş, başındaki yükselti de aynı şekilde dört köşe.

Birçok Arap ülkesinde olmamasına karşın, Yemende mezar geleneği var. Sana dışına çıktığımız yerlerde de köylerin hemen dışında mezarlıklar görmüştük.

Yemende ölen Türkler için mezarlık yapılsa, kim bilir ne kadar toprak gerekirdi. Bölümü mezarla değil, destanla noktalayalım. Anadoluda Yemen'in salt türküleri değil destanları da okunuyor. Daha doğru deyimle türküsüz destan, destansız türkü yok...

Söz, "Halk Kültürü" dergisinin 1984 yılındaki dördüncü sayısında yayımlanan Doğan Kaya'nın kaleme aldığı, "Mihrali Bey Destanı"nın...

Karapapak-Terekeme Türklerinden olan Mihrali, Tiflis Vilayeti'nin Borçalı Sancağına bağlı Darvas Köyü'nde doğup büyümüştür.

Daha küçük yaşlarda ata binmeye, silah kuşanmaya başlayan Mihrali, kısa boylu, etine dolgun, kara yağız ve sevimli biridir. Genç yaşlardaki gözüpekliği, cesareti, mertliği ve çevikliği dillerde söylenir olmuştur.

Mihrali, 17 yaşındayken babası Abdullah Ağa'yı kaybeder. Ruslar, Mihrali ve kardeşlerinin uğraşmalarına karşın Abdullah Ağa'nın Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermezler. Karapapakların inançlarına, adetlerine ters düşen bir yöntemle kendi mezarlıklarına gömerler.

Civar köylerde bulunan Karapapaklar, Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler Darvas Köyü'ne gelip başsağlığı dilerler.

Mihrali, o gece rüyasında babasını görür. Babası hiddetlidir. "Utanmıyor musun? Beni o mezarlığa nasıl gömdürdün? Eğer naaşımı kafirlerin içinde korsan, hakkım sana haram olsun" der.

Mihrali yatağından fırlar. Kılıcını beline bağlar, hançerlerini kuşağının arasına sokar, yanına kazma-kürek alır çıkar. Doğruca mezara gider.

Babasını çıkarır, omuzlar, koşar adım mezarlıktan ayrılır. "Dur, eller yukarı" sözüyle hareketsiz kalır. Nöbetçiler naaşı yere bırakmasını söyler. Mihrali bırakır, ama bırakmasıyla beraber nöbetçilerin üzerine sıçrar. Onları öldürür.

Babasını tekrar omuzlayıp, Müslüman mezarlığına getirir, defneder. Sabah evine gelir. Olup biteni ağabeyi İsa'ya ve annesine anlatır. Kaçıp dağa çıkmaya karar verir. Keçeli Köyü'nde babasının dostu Ahmet Ağa'nın evinde konuk olur.

Mihrali'nin yaptığını ertesi gün herkes duyar. Tiflis Valisi'nin emri üzerine köy aranır. Keçeli Köyü'ne gittiği öğrenilir. Ahmet Ağa'nın evi kuşatılır. Mihrali evin içinde atına biner, şahlanıp yel gibi ahırdan çıkar.

Mihrali ata binmede çok ustadır. Yörede, at son hızla giderken üzerinde ayakta duracak, gerektiğinde amuda kalkıp bu haldeyken hedefe vuracak kadar usta olduğu anlatılır.

Mihrali İran'a geçer. Olay, Çar 2. Aleksandr'ın kulağına kadar gider. O sırada dağlarda Türk eşkıyalar vardır. Tümümün yakalanmasını emreder.

Mihrali'yi Keçeli Köyü'nden Hacı Veli Ruslara ihbar eder, İran'a gittiğini söyler. Çar, İran'a name yazıp Mihrali'nin yakalanıp teslim edilmesini ister.

Mihrali burada da İran atlılarının elinden, atlardan birinin üzerine ikinci kattan atlayıp kaçarak kurtulur. Osmanlı topraklarına geçer. Çar, bu kez Osmanlıya name yazar. Mihrali peşine düşen Osmanlı atlılarından ikisini öldürür. Yeniden Rusya topraklarına döner. Bu dönüşünde uzun süredir kafasına koyduğu Keçeli Köyü'nden Bahar'ı kaçırır. Yanında bir kadın olduğu için hareket etmesi daha zordur. Birinde onu takip eden eşkıyalar başından yaralar. Bahar'ın

parmaklan kopar. Mihrali, Bahar'ı güvendiği kişiye bırakıp Osmanlı topraklarına geçer. Bir ihbar üzerine yaralı yakalanır.

Gözlerini açtığında kolları zincire bağlanmış olarak Kars hapishanesindedir. Burada Aşık Ahmet adındaki bir Türk yanına yaklaşır. Mihrali, Ahmet'ten içeriye kazma-kürek benzeri delici malzemelerin sokulmasına yardımcı olmasını ister. O da eşinin karnında, sırtında bunları içeri sokar. Mahkûmlarla bir olur tünel kazar.

Türlü engellerden sonra, ayakları zincirli dışarı çıkmayı başarır. Topuklarından birini keser, zinciri çıkarır. Keçeyle yaralarını sarar, kaçmayı başarır.

Maraşlı Köyü'ne gelir, gelişigüzel bir evin kapısını çalar. İçerdekiler onu tanır, ama o içerdekileri tanımaz. Ev, daha önce öldürdüğü Musa Çavuş'undur. Musa Çavuş'un oğlu ve kardeşleri ona kötülük etmez, aksine, "Sen bizim için Musa Çavuş'sun. Birlikteyiz" derler. Beraber olmaya karar verirler.

Bu sırada 93 Harbi (1877-78) patlak verir. Osmanlılar hem kuzeybatıda hem doğuda Ruslarla savaşır. Mihrali 120 kişilik çetesiyle Ruslara yapmadığını bırakmaz. Ruslar, kendisiyle başa çıkamayınca orduya hizmet karşılığında affeder.

Mihrali'nin gönlü ise Osmanlıdan yanadır. Affedilirse, Osmanlının safında yer alacağını bildirir. Öneri kabul edilir. Mihrali Çıldır'a gelir. Kendisine binbaşılık rütbesi verilir. Mihrali cephede destanlar yaratır. Kendi kuvvetlerinden on kat güçlü kuvvetlerin içine dalar, yener... Önüne çıkan düşmanı alt edip, 14 bakkaliye arabasını alır, Kars kalesine döner. Aç asker buna sevinir. Kaleye dönerken de düşman kuşatmasını yarmak durumunda kalır.

Haberi alan Anadolu Harp Ordusu Başkumandanı Ahmet Muhtar Paşa, Mihrali'yi kutlar. Fakat o sırada Kars kalesini koruyan askerlere kuru gıda yetmez. Muhtar Paşa sonunda çekilme kararı alır. Bunu duyan Mihrali hemen Ahmet Muhtar Paşa'ya çıkar, kararından vazgeçmesini, Kars'ı bırakmamasını söyler.

Mihrali, güvendiği adamlarıyla düşman arazisine girer, hara-

dan 50 at, ahırdan binin üzerinde koyun alır gelir. Sonuçta Kars kuşatmadan kurtulur. Mihrali, Ahmet Muhtar Paşa'nın verdiği her görevi yapar. Düşmanı alır, kaçıyormuş gibi yapıp pusuya düşürür, Gümrü-Tiflis yolu üzerindeki düşman haberleşmelerini keser...

Ahmet Muhtar Paşa, Mihrali'nin bu kahramanlıklarını Padişah II. Abdülhamit'e bildirir. Mihrali'ye iki mecidiye nişanı verilir.

Mihrali, Paşa'dan izin alır, Rus sınırları içine girer. Köyü Darvas'a gelir, ailesini, akrabalarını, öteki Karapapakları toplayıp Osmanlıya göç eder.

Kısa süre sonra Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'a çağrılır. Mihrali de Sivas'a gelir. Bugünkü Acıyurt mezrasında mesken tutar. Mihrali Sivas'ta 40. Hamidiye Süvari Alayı'nı kurar. Ahmet Muhtar Paşa'dan sonra Erzurum Valiliği'ne getirilen Kurt İsmail Paşa, Bağdat'daki amansız bir eşkıya grubuna karşı Mihrali'den yardım ister, Mihrali olayı çözer. Ünü iyice yayılır...

Bu sırada Yemen isyanı baş gösterir. Dönemin Valisi Mihrali'den de kurtulmak ister. Bu isyanı ancak Mihrali'nin bastıracağını söyler. Padişah kararı Mihrali'ye bırakır. O da, "hayır" demeyi kaçmak diye algılar. Hazırlıklarını tamamlar, Adana'ya doğru yola çıkar. Oradan Yemen'e...

Kafkaslar'da, Anadolu'da onca acıya dayanan Mihrali, Yemen'in sıcağına dayanamaz. Onu düşman değil, hastalık yener, ölür. Atlarının çoğu telef olur. Yüzlerce kişiden üç-beşi geri döner; Yüzbaşı Ahmet, Yetim İsmail, Mahmut Çavuş, Gökçe Çavuş...

Mihrali Bey için iki elin parmaklarını aşan ağıtlar var. Birinden dörtlükler aktaralım:

Nasıl methedelim Mihrali Bey 'i
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi
Düşman mı oldular kahraman sana
Evyah Mihrali Bey gitti gelmedi

Sürmeler çekilir kirpiğe kaşa
Mihrali bey o Yemen'e ulaşa
Günler sıcak olur çıkamaz başa
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Kahraman Mihrali Bey bir yiğit kişi
Ne yazı bellidir ne soğuk kışı
Topladı orduyu otuz bin kişi
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Yemen dedikleri gayet sıcaktır
Konak Mihrali Bey yalan ocaktır
Ahbabın yarenin dostların çoktur
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Ummazdım ki ol Yemen de kalasın
Sıcağından böyle bir hoş olasın
Kars'ın kumandanı Acem balası
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Erdi m'ola Mihrali Bey Yemen'e oy oy
Kurdu m'ola çadırları çimene çimene
Oğul köz küştüğü yeri yakar kime ne kime

Ben gidiyom Rüştü Beyim sana bir nişan
Susuzluktan alayları perişan
Hiç iflah olur mu Yemen'e düşen

CEVDET SUNAY'IN YEMEN'DEKİ AKRABALARI: 'ARTIK DÖNMEYİZ'

Eski Sana iki merkezden oluşuyor:

Türk mahallesi, sur içi...

Her ikisi de Sana merkezinin parçası. Yakın geçmişe dek, büyükelçilikler Türk mahallesindeki konutları tercih edermiş. Bu da beraberinde Türk mahallesinin iyi korunmasını getirmiş. Ancak elçilikler zamanla yeni semtlere taşınınca, Türk mahallesinin payına "alışveriş" merkezi olmak düşmüş.

Türk mahallesine giden ana caddelerden birinin adı Bir el Azep. Yani Bekâr Kuyusu. Anlatılan o ki, bu tarafta Osmanlı döneminde çok bekâr asker otururmuş. Yolun gidiş yönüne göre solundaki uzun bina, halen polis merkezi olarak kullanılıyor. Sağ tarafta insana eski İstanbul'daymış hissi veren binalar var.

Bir el Azep'in polis binasıyla birlikte sola kıvrıldığı yerden ters yöne sapıp, gelişigüzel Türk mahallesinin ilk sokağına girdik...

Sokak küçük bir alanla başlıyor. Sokağa bakan evlerin her biri anlatmaya değer. Özellikle pencereleri... İnsan bir bakışta dört-beş çeşit pencere sayıyor. Günlük yaşam da dışarıya kapalı olduğu için,

eve güneşin doğrudan girmesini sağlayan pencere ayrı, evin içinden dışarıya bakacak pencere ayrı, dış kapıya kimin geldiğini görmeyi sağlayacak pencere ayrı...

Sağımızdaki ilk evin önündeyiz...

Ağzında hiç dişi olmayan, yerel giysili 80 yaşlarında bir kişi kapının önünde oturuyor. Mahallenin en eski sakinlerinden, Hoca ailesinin hayatta kalan en yaşlı üyelerinden Abdullah Hoca'yla tanışıyoruz.

Güleryüzlü, zorlanarak da olsa konuşmayı seven bir kişi. Tanışmadan sonra bizi içeri buyur etti. Yemen'de böylesi durumların olağan hareketliliği... Kadınlar hemen başka bir odaya... Kapılar açıldı-kapandı, konuk odasına buyur edildik...

Abdullah Hoca tarihsel bir giriş yaptı:

"Osmanlının Yemen'e iki büyük seferi var. Biri 16. yüzyılda Portekizlilerin bölgeye geldiği dönemde. Öteki de 18. yüzyılın sonunda... Bizim ailenin Yemen'deki tarihi 200 yıl öncesine dayanıyor."

Abdullah Hoca, Türkçeyle Arapçayı birbirine karıştırıp geçmişlerini anlatıyor:

"Benim baba, büyükbaba, onun babası hep burada doğdu. Burası bizim memleket. Malımız mülkümüz hep burada. Türkiye'de akrabalarımız var. Birinci Cihan Harbi'nden sonra bazıları gitti. Sonradan bizi de çağırdılar, ama gitmedik."

Abdullah Hoca, "Neden dönmediniz" soruma şu karşılığı verdi:

"Bütün düzeni burada kurduk. Bu mahallenin büyük kısmı bizimdi. Parlamento binası yaptıkları yer de bizimdi. Biz sattık. Türkiye'deki arkabalarımız da aile büyükleri ölünce bizi çağırdılar, 'Gelin, mirasta sizin de payınız var. Biz de ölürsek, ne olur ne biter belli olmaz' dediler. Bizim buradaki varlığımız bize yeter, oradakiler sizin olsun dedik."

Yemen'de Türk kökenlilerle yaptığımız her görüşmede olduğu gibi sohbetin 10-15. dakikasında, sıra sıra çerçeveli fotoğraflar gel-

di. Baba, büyükbaba, onun babası... Türkiye'deki akrabaların fotoğrafları...

Abdullah Hoca'nın bütün ömrü Sana'daki Türk mahallesinde geçmiş. Son yıllarda yürümekte de zorlandığından kapı önüne gidiş-geliş onun için uzunca bir tur. O, yatağın içine gömüldü; yatıyor. Biz, karşısında bağdaş kurduk, sohbeti sürdürmeye çalışıyoruz.

Abdullah Hoca'nın Türkçesi çok az, Reşat aracılığıyla anlaşıyoruz. Türk mahallesi turuna İslam Dünyası'nda Kadın sempozyumuna katılan, ABD'de eğitimini sürdürmekte olan Hülya Hanım da geldi. Sohbete zaman zaman o da katılıyor. Türkçesi kıt Abdullah Hoca bir ara doğruldu, benimle sohbeti bırakıp Hülya Hanım'a yöneldi, dişsiz ağzıyla, hoş gülümsemesiyle aynen şöyle seslendi:

"Su sıcaaak, oda sıcaaaak, gidelim çabucak..."

Hülya Hanım'ın bir gözü odada, etrafı izliyor; bir yandan da Abdullah Hoca'yı dinliyormuş gibi yapıyor. Abdullah Hoca biraz daha doğruldu, gülümsemesi biraz daha belirginleşti, devam etti:

"Su sıcaaak, oda sıcaaak, gidelim çabucak..."

Hülya Hanım'a sordum:

- Ne dediğini anladınız mı?

Eliyle Hoca'yı gösterip yorumladı:

"Sıcak sıcak konuşuyor işte..."

Hoca ailesi Türkiye'nin 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da akrabasıymış. O konulara girmek istedik, ama Abdullah Hoca'nın hafızası gidip geliyor, sorularımıza başka yanıtlar veriyor. Oda sıcak, su sıcak dediğine göre aklına gençlik günleri düşmüş olmalı...

Hoca'nın torunlarıyla birlikte evin bahçesini dolaşmak üzere izin istedik...

Abdullah Hoca'nın torunları bahçelerinin çok güzel olduğunu söylediler. Çıktık, dış kapının ters yönündeki kapıdan bahçeye geçtik... İlk bakışta nar, elma, kayısı ağaçlarını gördüm... Kıyıda asmalar. Hemen yan binadan Abdullah Hoca'nın kardeşi geldi, Abdülmelik.

O, tarihleri, uzak-yakın akrabaları daha iyi anımsıyor. Sunay'la akrabalığı daha net anlattı. Babası, Cevdet Sunay'ın babasıyla amca çocuklarıymış. Bir çırpıda Kafkaslardan Gazze'ye, oradan Çanakkale'ye sülalesinin katıldığı savaşları anlattı. Yemen'in kuruluşunda, Türklerin büyük payının olduğunu söyleyip devam etti:

"İmam Yahya, Osmanlılarla anlaşma yapıp bağımsız devlet kurduktan sonra, baktı elinde yetişmiş adam yok. Yemen'den ayrılmak üzere olan Türklerin çoğuna iyi işler teklif etti.. Özellikle askeri işlerde, bir de Ulaştırma Bakanlığı'nda çok Türk çalıştı. Yemen'in ilk Dışişleri Bakanı Ragıp Paşa bu kişilerin başında gelir. Ragıp Paşa çok esaslı Dışişleri Bakanlığı yaptı. İki kızı vardı, biri İmam Yahya'nın oğluyla evlendi..."

Abdülmelik Bey konudan konuya atlarken sıra Cevdet Sunay'a geldi. Cumhurbaşkanlığı döneminde kendilerine çağrı yapmış, "Dönün, size yardımcı olacağım" demiş. "Burada düzenimizi kurduk, Türkiye'ye gidip yeniden düzen kurmayı göze alamadık. Sağ olasın dedik, kaldık" diyor.

Abdülmelik Bey, babası Muhammed Tahir bin İsmail'in 40 yılı aşkın süre Ulaştırma Bakanlığı'nda önemli işler yaptığını söyleyip ekledi:

"Burayı biz adam ettik..."

TÜRK MAHALLESİNE ÂŞIK, KIBRIS RUM KESİMİ DOĞUMLU, TARSUS KÖKENLİ İTALYAN

Sana'ya gelişimin ilk günü tanıştığım Marco ile bir akşam üzeri bürosunda görüşmek üzere sözleştik.

Marco Livadiotti, Türk mahallesinin sakinlerinden. Abdullah Hoca'nın evinin az ötesindeki bir paşa konağını büro yapmış. Başta turizm olmak üzere, bununla bağlantılı olabilecek her işi yapıyor. Bürosu gerçekten kocaman bir konak. Girişte Osmanlı tipi fıskiyeli, bakımlı bir bölüm var. Binanın sonradan iyi bir onarım gördüğü belli. Bunların tümünü Marco yapmış.

Binanın yüksek tavanlı birinci katında dar, uzun bir kanepe var. Zamanında paşayla görüşmeye gelenler burada bekletilirmiş. Bunu da aynen korumuş. Çalışma bölümleri ikinci katta.

Marco, Birleşmiş Milletler'i andıran bir geçmişe sahip. Büyükanne-büyükbaba ve anne-babanın kökenleri şöyle:

İtalya, Yunanistan, Beyrut, Kıbrıs Rum kesimi, Tarsus.

Marco turizm şirketiyle Yemen'le batı arasında köprüler kuruyor. Marco'ya göre Türk mahallesi, Sana'nın vazgeçilmez önceliklerinden olması gereken bir yer. Eski Sana, Birleşmiş Milletler'ce

koruma altına alındı. Bu kapsama Türk mahallesinin de alınmamasına bozuluyor. "Bu ikisi bütün. Tarih boyunca birbirlerini beslemişler, birlikte yaşamışlar. Şimdi ayırıyorlar, bu haksızlık" diyor.

Marco'ya göre 1918'deki dönüşte, Sana'dan ayrılmaya karar veren Türklerin oranı yüzde 20'yi geçmez. Çoğu, burada yaşamayı seçti. İki nedenle:

- Arap çölünü geçmeyi göze alamadığı için.

- Sana'da kurulu düzeni bulunduğu için.

Kalan Türkleri de üç sınıfa ayırıyor:

1- Osmanlı burada ordu kurduğu için ticaret işine giren zengin tacirler.

2- Parası olmadığı için dönmeyi göze alamayan, fakir meslek sahibi kişiler.

3- Askerler.

Marco, Türkiye'nin buradaki kültür varlıklarına katkısının olması gerektiği görüşünde, yeri gelince taşı gediğine koyuyor:

"Sanıyorum Türkiye'nin bir Kültür Bakanlığı vardır!"

Makamdaki sohbetten sonra, "Haydi biraz Eski Sana'yı dolaşalım" dedi. Arayıp da bulamadığım şey. Ben önersem zaman ayırır mı diye düşünürken, ilk adım ondan geldi.

Eski Sana'yı ve Türk mahallesini Marco ile dolaşmak ayrıca zevkliydi. Tüm ara sokakları biliyor, yer döşemelerinden duvardaki taşlara dek hemen her şeyin geçmişi ve özellikleriyle ilgili.

Geniş avlulu taş binaların her biri anı-tarih yüklü:

"Bu bina yakın geçmişe kadar Fransız Büyükelçiliği'ydi..."

- Bu binada Osmanlının yargı mensupları oturmuş. Onlardan bazıları kalmış, burada oturmaya devam etmişler, şimdi boş...

"Şurası tam kültür merkezi olacak yer. Osmanlı döneminde medrese olarak kullanmışlar..."

Osmanlının Sana'ya gelince ilk inşa ettiği yapılardan olan Bekiriye Camisi, karşısında İsmet Paşa'nın da bir süre görev yaptığı Osmanlı karargâhı aynen duruyor. Buralara daha sonra tekrar geleceğim...

Türk mahallesiyle Birleşmiş Milletler'in özel korumaya aldığı Eski Sana'nın gerçekten birbirini tamamladığı, bölgeyi bilen bir kişinin rehberliğinde daha net anlaşılıyor. Dolaştığımız yerlerin devamında Sana'nın kapılarla biçimlendirilmiş eski bölümüne geldik. Bab el-Yemen'den yani Yemen Kapısı'ndan girdik. Çevremizdeki insanlar farklı yönlerden gelip farklı yönlere akan, arada karışan sular gibi, sokaklar dolup boşalıyor.

Eski Yemen içinde 630 yılında yapılan cami görülmeye değer. Cami, Hazreti Muhammed'in sağlığında inşa edilmiş. Büyük Cami olarak anılıyor. Camiye Müslüman olmayan kişileri almıyorlar. Kemerli tek katlı taş yapı, bugüne yıllara meydan okuyarak gelmiş; okumaya da devam edeceğe benziyor. Caminin, avlusunun, aptes alınan bölümlerin çevredeki halen kullanılmakta olan binalara göre çok daha iyi korunduğu ilk bakışta anlaşılıyor. Taşlar daha parlak duruyor. Marco, hemen yanındaki bir yapıyı gösterip, bunun da camiden 500 yıl sonra yapıldığını söylüyor. İnsan ikisini yan yana düşünüp hangisinin daha eski yapıldığını kestirmeye girişse, kesinlikle caminin daha sonra yapıldığını düşünür.

Camiyi geçtik... Yüksekçe bir yapı. Ne olduğunu ilk bakışta anlamak güç. Yandan bir merdivenle tepesine ulaşılıyor. Kentlerin ana caddelerini kemerleyen takları andırıyor. Sözü uzatmayalım, kuyuymuş. Eski Sana'da birkaç değişik yapıda kuyu gördük. Bu en eski olanlardan biriymiş. Su, develerle çekilir, dağıtılırmış. Kimi kuyuların da etrafını, İstanbul'daki büyük Osmanlı çeşmelerine benzer yapıyla çevirmişler. Kuyudan çıkan su, yan yatırılmış varile konuyor. Varilin yan tarafından iki delik açılıp, musluk yapılmış. Musluğun yanında, ucu zincirli metal bardak var, suyu doldurup içiyorsunuz. Ancak iş o kadar kolay değil. Musluğun önünde demir parmaklık var. Kocaman kaplarla gelip su doldurmak çok zor, hatta olanaksız.

Baklava dilimi demir parmaklığın iki tarafında ahşap kapak bulunuyor. Gerektiğinde kuyu çeşmesi tamamen kapatılabiliyor.

Kuyuyu çevreleyen kemerli yapının tepesinde de, birbirine dönük iki ay yıldız var.

Kuyu çeşmenin en az yüzyıllık geçmişi var.

Eski Sana'nın önemli bir bölümü çarşı olarak kullanılıyor. Camiler, kuyular, çarşı parçalarının arasında. Marco, birkaç çeşit boya görmekten, tahta mı metal mi belli olmayan bir kapının önünde durdu; eliyle içeriyi işaret etti. Aklımdan ilk, değişik bir iş yapan insanı görmek geçti... Girdim, aaa bir deve... Durun, "yok deve" demeyin; deve boynunu olabildiğince dik uzatıp başını yukarı kaldırsa tavana değecek. Burası bir değirmen. Susam öğütüyorlar. Odanın ortasında etrafı taşla çevrili bir bölüm var. Bunun üzerine bir metre yüksekliğinde, yarım metre çapında, dev bir havana benzer taş oturtulmuş. Susamı içine koyuyorlar... Dev havanın içinde kocaman kalınca kütük var. Kütük tepesinden bir zincirle deveye bağlı... Devenin gözleri tamamen kapatılmış; arkadaş, dünya misali dönüyor da dönüyor...

Binanın içi mağarayı andırıyor. Tavanla yan duvarlar, girintili çıkıntılı eğimle birbirine geçiyor.

Çarşının kokusunu nasıl anlatmalı? İnsan kalabalığına biraz metal kokusu, biraz baharat türlerinin neredeyse tümü, birkaç damla Anadolu'da hacı yağı diye anılan ağır kokular, seyrek de olsa hayvan pisliği, dışarıya açık vitrinimsi yerlerde pişen et, kocaman çuvalların içinde satılan pide-ekmekler... Bütün bunların kokusundan bir harman yapın, alın size Sana sokakları...

Yerlerde seyrek de olsa yeşil tükürükler görünce şaşırmamak gerekiyor. Gat çiğneyen bir Yemenlinin, hokkasızlıktan mecburen yaptığı...

Dükkânların büyüklüğünü anlatırken üçe ayırmak gerekiyor; kapalı bölüm, yarı açık bölüm, açık bölüm...

Üç bölüme ayırdığımız böyle bir dükkânın toplam büyüklüğü, 5-6 metrekare kadar. Çoğunda kapı yok. Kocaman, tahta kapaklı pencereyi açıyorsunuz, iki adım atıp dükkânın içine giriyorsunuz.

Çevredeki raflara satacağınız ürünleri yerleştiriyorsunuz... Girişin hemen üzerinde yarım metrelik bir tahta uzantı var. Onun da her tarafına satacağınız ürünlerle donatıyorsunuz. Burası da ikinci bölüm. Bir ayağınız içeride bir ayağınız dışarıda oturuyorsunuz. Hemen önünüzde, nereden baksan bir metreyi bulacak boşluğa da ön tezgâh yerleştirip kuruluyorsunuz.

Bu dükkânlardan birinin önünden geçerken, sol yanağında davulu aşan gat şişkini bir esnafı görünce, elim hemen fotoğraf makinesine gitti. Eliyle işaret edip, çekmeme izin vermedi. Bu kadar şişkin sol yanağı, bir kez düğünde görmüştüm. Hani gereksinim olduğunda adam, sol yanağından parça aldırıp mide yaptırsa, kalan parçayla bir de safra kesesi diker!

Bu coğrafyada hemen hiç mekan düzenlenmesi yapmadan, yüzyıllar, hatta bin yıl öncesini anlatan film çekilebilir. Yapılara zaman, çok farklı biçimde yansımış. Yan yana duran iki binadan, "Bin yıl öncesine aittir" diye düşündüğünüz geçen yüzyıla ait çıkıyor. "Herhalde yüzyılın başında eski yapılardan öykünerek inşa edilmiştir" dediğinizi, 1500 yıl önceye tarihliyorlar.

Çarşı çıkışında, yüzyılın başında çoğunlukla Türklerin oturduğu bir sokağa girdik. Binaların çoğu sağlam, ya da sonradan tamir görmüş. Marco, bir ayrıntıya dikkat çekti. İki ya da üç katlı binaların birinci katlarındaki yapı anlayışıyla ikinci, üçüncü katlar arasında fark var. Birinci katlar genellikle birkaç yüzyıllıkmış. Üst katlar, değişik nedenlerle yıkıldığında birinci katı bozmadan üzerine yeni katlar inşa ediyorlarmış.

Ayrılırken Marco, Türklerin buralardaki kültür varlıklarına özel ilgi göstermesi gerektiğini yineledi. Tabii ben ona,"Önce Türkiye'dekileri adam gibi koruyalım da, buradakilerle de ayrıca ilgileniriz" diyemedim.

SANA, AKIP GİDEN ZAMANA ÇIKIŞIYOR: SANA NE?

Yemen'de iki öğleden sonrasını, başkent Sana'yı dolaşmaya ayırdım...

Sana'ya önce kuş uçuşu bakalım, sonra ara sokaklara dalalım...

Tac Talha Oteli, Eski Sana'nın güneybatısında. Sekiz katlı, taşla inşa edilmiş bir otel. Rehber-şoför Reşat, kenti en iyi izleyebileceğimiz yerin Tac Talha Oteli'nin çatısı olduğunu söyledi.

Resepsiyondan girdik... Aslında buraya resepsiyon değil de, taşepsiyon demek uygun düşer. İri, siyah taşlarla örülü duvarlarla çevrili resepsiyon, yeraltındaki önemli bir yapının girişini andırıyor. Girişteki leri selamlayıp derdimizi anlattık. Ağır ağır yukarı çıktık. Her yarım katta bir kat var. İki kıvrımla sekiz-on taş basamağı çıkıyorsunuz, sol tarafta bir kat. Yine iki kıvrımlı sekiz-on taş basamağı çıkıyorsunuz bu kez sağınızda bir kat. Her katta dört oda var.

Her oda, ortadaki dikdörtgen hole bakıyor. İki tarafta odalar,

bir tarafta da dört odanın tuvaleti, banyosu. Odalarda yer yatakları var. Duvar diplerini kenar yastıkları süslüyor. Bu otelin birinci katında organ nakli uzmanı bulundurmak gerekli, insan üst katların birinden yuvarlanmaya başlasa, kollar önce iner, iç organlardan sabırsız olan alıp başını gider, en arkadakinin işe yarar tarafı kalmaz...

Pencereler, kalın taş yapı yanlış anlamasın diye olsa gerek, içeriden gösterişsiz duruyor...

En üst katın hemen üstünden, dar bir kapıdan çatıya çıktık... Auuuvvv... Karşımda yüzlerce, binlerce binanın üst katları... Bir ekin tarlası gibi. Her başak kendinden emin, dimdik duruyor. Zaman tümünü eşitlemiş sanki. Belki en eski görünen en yeni yapı; en boyalı, süslü bina, yüzyıllara meydan okuyor...

İnsan burada, birbiriyle ilgisiz onlarca hayal kurabilir. Hayallari altüst eden tek şey, çatılardaki çanak antenler. Bütün zıtlıklara çanak tutuyorlar. Onları çıkarıp atın, fotoğraf makinesinin deklanşörüne gelişigüzel basın. Kentin hangi yüzyıldaki fotoğrafının çekildiğini saptamak hiç de kolay olmaz.

Evleri gösterişli kılan temel unsur, pencereler. Her birinin çevresi kireçle beyaza boyanmış, üstündeki kemerler ayrıca işlenmiş. Fırınlanmış tuğladan, kerpiçten, taştan inşa edilmiş binaların çatı kısımları da beyaza boyanarak, çapraz yatay değişik biçimlerde tuğlalar döşenerek süslenmiş. İlk bakışta evlerin tümü birbirine benziyor gibi. Ama biraz ayrıntıya inince ötekinin aynısı tek ve yok. Hani tek renk ırklar vardır. Sapsarı ya da simsiyah... Bu ırkın insanlarının tümünün birbirine benzediğini düşünürsünüz. Ama aralarında biraz kalınca ya da ayrıntıya inince, farklılıklar dikkatinizi çeker. Tıpkı bunun gibi, Sana evleri de tek ustanın elinden çıkmış kardeş yapıları andırıyor. Ama insan kendisini serbest bırakıp yapıların arasına dalınca, her duvar ustasının, her pencere işlemecisinin, kocaman imzalar attığını duyumsuyor.

Hemen dibimdeki bina... Tıpkı Tula'daki gibi ilk, pencerelerin-

den seçiliyor. Grup grup pencereler... Her grubun şekli, ötekinden farklı. İncecik, uzun pencerenin tepesindeki kemerin üzerine küçük bir beyaz kare yerleştirilmiş. En üst katın sağ başındaki, pencere ağası... Pencere ağası da mı olurmuş demeyin... Kare şeklinde, üç kanatlı pencerenin üstünde blok beyazlık, onun üstünde yarım ay kameriye, onun da etrafına beyaz bilezik. İşte size pencere ağası.

Pencere ağasını izlerken, birden görüntü değişti, parlaklaştı, beyazın beyazı oluştu... Aa, güneş açmış. Parçalı bulutlu hava; bugün Sana'ya, bulutla güneşi düzensiz paylaştırıyor. Işıkla birlikte altımızdaki bütün ekin örtüsü, affedersiniz bina örtüsü parlaklaştı. Işık suyuna bulanıp çıkan binalar artık az önceki hallerinden çok farklıydılar. Ee, ışığı alabilmek kadar, yansıtabilmek de önemli.

Hemen yanda başka bir bina... Tamamen tuğlanın tonlarıyla biçimlenmiş. Pencere kenarları daha açık renkle döşenmiş, pencere üstlerinde de tuğlayı diklemesine koymuşlar. Aynı yapı malzemesini bir yan bir dik koyunca, al sana, bir başka renk Sana...

Sol ilerideki binanın pencereleri nasıl da kocaman. Bu kadar büyük pencere mi olur? Aaa, pencere değilmiş. Balkona üç dik tuğla direk çıkmışlar, üst kısmı kemerlemişler, çevresini boyamışlar. Uzaktan pencere gibi görünen balkona biraz daha dikkatli baktım, kenarlarda baklava dilimli ahşap kapaklar var. Ee, balkon olur da, onu çevreleyecek kapak olmaz mı?

Yakındaki binalarda seçebildiğim bu ayrıntılar, uzaklara doğru dalgalı hale geliyorlar. Karmaşık görünmeseler de, tıpkı bir ormanın öteleri gibi, gizli bir güzellik olarak gözün ötelerine gidiyorlar.

Güneş bir kez daha Sana'yı ışıkla yıkadı. Bu kez görüntü bende bambaşka çağrışımlar yarattı. Nasıl anlatmalı? Kocaman yüzlü insanlar... Sanki iki-üç ağızları var... Pencereler ağza dönüşmüş, karşıda esprili konuşan bir kişiye bakar gibi gülümsüyorlar. Karşıdaki kişi henüz bir espri yapmamış, ama her an yapacak gibi beyaz dişler gıcırdıyor, gülmeye hazırlar... Öyle bir görüntü...

Tam karşımızda, Nukum Dağı nöbet tutuyor. Sana'nın doğa

bekçisi, hiçbir yere dayanmadan dimdik ayakta duruyor. Tepesindeki kale, küçücük görünüyor. Nukum Dağı'nın, "İnsan ne yaparsa yapsın, doğanın bir parçası olduğunu kabul etmeli" der gibi bir havası var.

Gözüm, dağ ile binalar arasında salıncak oynarken, kaçıncı sallanışta bilmiyorum, ama birinde kocaman bir çanak antene çarptı. Antenin hemen altındaki düzensiz gerili iplerde kırmızıdan sarıya, kahverengiden beyaza çamaşırlar asılı.

Binalardan birinin arasında kalınca metal bir parça gördüm. Hiç yakışmıyor, uymuyor, buraya ait görünmüyor. Hani güzel gülen bir insanın dişinin arasına yemek parçacıkları sıkışır, parça küçüktür, ama gülüşü torpiller ya, işte öyle duruyor...

Tac Talha Oteli'nin hemen yanındaki binanın balkonu, karşıdaki anlattıklarıma hiç benzemiyordu. Balkon değil, pencerenin önünden aşağıya kocaman dantel örgü sallamışlar... Balkon duvarının yüksekliği bir metreyi buluyor, ama balkon burada bitmiyor. Bu yüksekliğin üzerine kesintisiz pencere biçimli kemerler bindirilmiş. Kemerlerin üst kısmı, yine işlemeli. Balkona çıkan kişi, dışarıdan neredeyse hiç görünmeyecek, daha doğrusu seçilemeyecek... Diyelim ki evin kadını çıktı, dışarıdan kimse onu tanıyamayacak...

Kimi evlerin de çatı katları bu şekilde, balkonlaştırılmış. Oraya çıkınca da dışarıdan görünmeyeceksin...

Çatıda ne kadar zaman geçirdik anımsamıyorum. Güneş tekrar çıktığında, gölgeler epeyce uzadığına göre; demek ki, Sana zamana meydan okurken, zaman da bize meydan okuyor.

40, belki de 50 kare fotoğraf çektikten sonra kendi kendime şunu söyledim:

- Tamam arkadaş, Yemen'in fotoğrafını çektin!

Az sonra Yemen Kapısı'ın görünce, "Hayır, çekmedim" diyeceğimi nereden bilebilirdim.

Çatıdan aşağı inerken, seyrine doyamadığım pencereler, sanki burada tanıştığım canlı birer varlıktılar. Bütün bedenim taş merdi-

verilerin üzerinde pamuklaşırken kendi kendime tanıştımcılık oynadım:

- Balbay arkadaş Sana'da en çok hangi kesimle tanıştın?

"Pencerelerle..."

- Yapma yaa, o da ne demek?

"Ne demesi var mı? Onlarcasıyla tanıştım. Çok renkli kişilikleri vardı. Duvarlar onlara dardı. Çat pat anlaştık. Ama aynı dili konuşsaydık, kim bilir neler anlatırlardı..."

Sana'nın renkleri arasında eskiden Yahudiler de varmış. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından, neredeyse tümü İsrail'e göçmüş. Bugün, eski Yahudi mahallesi kalmış, yadigâr. Bu mahalle, Sana surlarının hemen kıyısında. Yemen Yahudileri de Sana evlerinin farklı geleneğine uygun mimariler geliştirmişler. Çoğu iki katlı evlerin orta bölümünde bir boşluk var. Kenarlar oda, ortada Anadolu'da sofa dediğimiz bölüme benzer boşluk. Bunun üzerinde de iki-üç metrelik açıklık bulunuyor. Yağmura çamura aldırılmaz, bu bölüm hiç kapatılmazmış. Yemen Yahudileri bir gün gökten peygamberin ineceğine inanırlarmış. O gün, peygamberin damdan inebilmesi için bir açıklık gerekirmiş...

Eski Sana'nın en gözde girişi, Yemen Kapısı'nın karşısında durdum. Dünya şehirlerinden aklıma ilk gelen yerleri fener yapıp, kapının duvarlarına tuttum. Aklıma değişik coğrafyalar geldi.

Biraz Çin... Pekin'deki "gökyüzü kapısı" anlamına gelen Tiananmen Alanı'nın tam karşısındaki "yasak şehre" girişin minyatürü... İstanbul Üniversitesi'nin büyük kapısından küçük bir yansıma... Avrupa'daki büyük kentlerin eski alanlarının girişi; aklıma bunlar arasında Varşova geldi...

Dünyada dolaşmayı bırakıp, Yemen Kapısı'na gelelim... Ortada beş-altı kişinin yan yana rahatça geçebileceği kadar genişlikte bir kapı. Kapının iki tarafında, ilk bakışta ahşaptan yapılmış izlenimi de veren, taş-tuğla karışımı üçer metre genişliğinde blok... Kırmızı tuğlalarla siyaha çalan taşlar duvar-pano görünümünde...

Bu bölümün dışında iki tarafta, iki simetrik kuleyi andıran yapı... Bu yapının üzerinde çok küçük delikler var. Eski dönemler dikkate alındığında, bu delikler gözleme ya da ateş etmeye yarıyor olmalı...

15-20 metre genişliğindeki bu kapı blokunun devamında surlar başlıyor. Biraz geriden bakıldığında, görünüm için sur-kapı demek de olası. Sur-kapının en üstünde ise hoş işlemeler var. Küçük basamaklı üçgenler yan yana... Hemen altından da, esmer bir genç kızın boynundaki beyaz kolye kadar şık duran çizgiler...

Bu görüntünün altındaki insanlara gelince... Sur-kapının içinden gelip geçen, önünden çevreye yayılan, 20-50 yaş grubundaki insanların görünümü için söylenebilecek ilk şey şu:

Yüzlerce yıllık sur-kapıdan daha eski duruyorlar!

Beynimde bu tanım canlanınca ürktüm. Nasıl olur? Ama haklıyım. Yellendirdikleri entariyle, çıplak ayaklarıyla, sanki tarihin arka odasından girmiş, ön kapıdan çıkıyorlar.

Kapıdan içeri girdim... İnsanlara mı yoğunlaşmalı, yapılara mı, yoksa dükkânlarda alınıp-satılanlara mı?

Üçü, renkli bir kokteyl oluşturuyor. Binalar için şöyle bir tanım yapılabilir:

Her bina, inşa edildikten sonra diyelim ki, 60 yaşında dondurulmuş. Yaşlanması durdurulmuş. Ama öyle ki, 40 yıl önce yapılan bina da 60 yaşında, 500 yıl önce yapılan da...

Satılanlar arasında birinciliği cembiye alıyor. Cembiye öyle bir ürün haline gelmiş ki; hem her Yemenli satın almak zorunda hem de yabancıların en çok dikkatini çeken hediyelik eşya. Satıcılar da duruma göre tavır geliştiriyorlar. Yabancıysanız, 100 dolarlık ürünlerden başlıyorlar. Ederi o kadar olmasa bile, turist fiyatı böyle. Cembiyenin artık kesici yönü değil, göz alıcı yönü öne çıkarılmış. Kınını gösteriyorlar, üzerindeki işlemeleri evire çevire anlatıyorlar.

Dükkânların birinden içeri girelim... Duvarları anlatılmaya değer... Siyah zemin üzerine onlarca cembiye dizilmiş... Bir sıranın

duruş biçimi, dalgalara karşı denizi yara yara giden, viking teknelerini andırıyor. Bir başka sıra, denizin altında gruplar halinde yüzen balıklar gibi...

Cembiyeciden çıkıp binaların alınlarındaki kırışıklıklar arasında gezinirken, bir çaycı çocuk dikkatimi çekti...

Bu tür çay taşıma yöntemini, ilk defa görüyorum. Çaycı çocuk, kalınca bir demir sapı tutuyor. Sapın ucuna, metal daireler lehimlenmiş. Bu daireler bizim su bardaklarının üst kısımlarından biraz daha dar. Bardağı yukarıdan metal dairenin içine sokunca, ne dökülme tehlikesi var ne düşme... Metal halkalardan ne kadar isterseniz o kadar ekleyin... Çocuğa bakarken çayın tadını dudaklarımda hissettim. Bu keyfe, uyaklı bir tanım gider; deyip, mırıldandım:

Garantili, portatif tepsi...

Bir demir, dört-beş çember hepsi...

Yamalı giysiler içinde, çocuğun o kadar temiz bir yüzü vardı ki; "Ver bir tane arkadaş" dedim. O an aklıma ne geldiyse Türkçe söyledim. Çocuk beni anlamıyor, ama konuştukça gülüyor. Elimi göğsüme götürüp, "Mustafa" dedim; işaretle onun adını sordum, Abdullah. Bir çay istedim. Çember tepsiden özenle çıkarıp verdi. Tula'da içtiğim çay kadar lezzetli değildi, ama iyi geldi.

Abdullah, sanki ben başka türlü yudumlayacakmışım gibi, çay içişime bakarken bir kare fotoğrafını çektim. Çevredeki esnaf, çalışanlar, seyyar satıcı çocuklar neredeyse tümü başıma üşüştüler; el kol hareketleri yapıp, onların da fotoğraflarını çekmemi istiyorlar. Bir ekmekçi, naylon torba satıcısı, kebapçıdaki ocakbaşı görevlisi...

İnsanların çoğu yerel giysiler içinde. Yukarıdan aşağı sallanan, bol kesim uzun entarilere değişik adlar veriyorlar; gullabiya, dıştaş, abbaya...

Şiş kebabın ocağı bizimkinden biraz farklı. Dikdörtgen mangal... Altta kömür, üstte şiş koyma yerleri, hemen yanda küçük bir motor. Motorun ucunda egzoz borusuna benzer uzantı var. Şiş kebap isterseniz, hemen bir şiş mangalın üstüne konuyor, motor çalış-

tınlıyor; ucundaki boru hava üflüyor, yarı ölü kömürler aniden canlanıp, şişin canına okuyor...

Dolana dolana çarşının bir ucundan girip öteki ucundan çıktım. Dikkati çeken doğal durum, sokaktaki kadın sayısının erkeklere oranla azlığı. Arada ellerinde torba, başları yüzleri değişik biçimlerde örtülü geçiyorlar... Raufa Hasan, kadın hareketini daha ileriyi götürme çabalarını sürdüredursun, Yemenli erkeklerin bu konudaki tutuculuklarını, bir döviz değişim bürosunda çarpıcı biçimde gördüm.

Alman para birimi markın, yüz banknotunun bir yüzünde Clara Schumann'ın resmi vardır. Schumann ünlü bir Alman piyanist, besteci. Beş yaşında piyanoya başlamış. 21 yaşında yine kendisi gibi besteci Robert Schumann'la evlenmiş. 1841-54 arası 13 yılda sekiz çocuğu olmuş. Bu arada mesleğini, çok zorunlu durumlar dışında, hemen hiç bırakmamış. Eşi 1856'da ölmüş. Yaşasaydı çocuk yapmaya devam eder miydi bilinmez, ama 1896'da son nefesine dek, hem kendi çalışmalarını sürdürmüş hem de ölen eşinin tüm eserlerini toplamış.

Alman yönetimi de, hem erkekleri hem kadınları tatmin etmiş olurum diye düşünmüş olmalı ki, Schumann'ın resmini 100 markın üzerine güzelce yerleştirmiş. Saçları düzgünce taralı, kulakları küpeli Schumann'ın alnındaki ince zincir, saçının arkasına uzanıyor...

Döviz değişim bürosunun sahibi, kocaman bir 100 doları ve 100 markı bürosunun karşı duvarına asmış. Ama küçük bir değişiklik yapmış. Schumann'ın saçlarını tükenmez kalemle güzeeelce örtüp, çarşaflamış. Haksızlık etmeyelim, yüzüne dokunmamış, yalnızca saçlarını örtmüş...

Kulağına da küçük bir küpe çizmişler. Hıımmm Schumann, bu senin kulağına küpe olsun, Yemen'e gelirken başını örtmeyi ihmal etme!

Yemen'in yemeklerinden yeri geldikçe söz ettik. Ama restoranlarına fazla girmedik... Sana'da bir restoran zinciri var. Adı,

Şeybani. Bir öğle yemeğini bu zincirlerden birinde yedim. Uç salonu var:

Hızlı, basit bir şeyler yiyecek olanlar için, halk için ve lüks bölüm.

Birinci bölümde basit, uzun kanapeler var. Ekmek arası bir şeyler konuyor, yiyip gidiyorsunuz.

İkinci bölüm, masalı saldalyeli. Siparişinizi veriyorsunuz, ne isterseniz yiyip gidiyorsunuz.

Üçüncü bölümde ise özel hizmet var. Yemeğin öncesinde iştah açıcı, sizin seçtiğiniz yemeğin özel soslan ve sonrasında meyve-tatlı...

Bu bölüme oturur oturmaz ilk, toprak kâsede et suyu getiriyorlar. Onu içtikten sonra sofraya iştah açıcı olarak sahav geliyor. İçinde, taze sarmısak, domates, biber, yoğurt kaymağı var.

İştah açıcının hakkını vermek gerek... Sonrasında sofraya ne koydularsa yedim. Buna iştah açıcı değil, mutfak açıcı demek lazım... Sıcak yemeklerin yanısıra, balla hamuru karıştırıp, ateşe koyarak yapılan bir tepsi getirdiler. Tadına baktım, nefis. Adını sordum, benti sahan. Türkçesi şuymuş:

Kız tepsisi...

Hesap bölümü cep gibi bir yer. Hesabı alan irice adamın arkasında bir poster asılı. Türkiye'de de pek çok işyerinde görülenlerin aynısı. Poster ortadan ikiye ayrılmış. Bir yarısında peşin satan kişi var; göbekli, ellerini iki yana açmış. Keyiften dört köşe... Öteki yarısındaki veresiye satan; zayıf, elini masaya dayamış kara kara düşünüyor. Kahırdan tek sütun...

Paranın evrensel dili...

SANA'DA OSMANLI (G)İZLERİ

Yemen gezisi boyunca, Sana'da kaldığım günlerde ara ara Osmanlı izlerinin yoğun olduğu yerlere gittim.

İstanbul dışında hangi şehirleri dolaşıp, "Bu dünyadan Osmanlı geçti" denir?

Sanırım İstanbul'u Anadolu şehirlerinden çok, Balkan şehirleri izler. Üsküp'te evler dışında, halen ayakta olan ve çoğu değişik amaçlarla kullanılan, 400 dolayında Osmanlı yapısı var. Örneğin iş hanları restoran olmuş, hamamlar sanat galerisi...

Saraybosna'nın Başçarşısı, camisinden bedestenine silme Osmanlı...

Yemen'e gelirsek... Sana'da "Buradan Osmanlı geçti" dedirtecek yapılar var. Türk mahallesi dışında, Osmanlının askeri kurumlarının çoğu ayakta. Bugün de kullanılan ve en bakımlı olan ise kent surlarının hemen dibinden uzayıp giden Al-Lakiya -Caddesi üzerindeki karargâh. Önünde, iki Osmanlı topu var. Ana kapının iki yanını süslüyor. İki tarafta da nöbetçi. Her askeri bölgede olduğu gibi, içeri girmek ve fotoğraf çekmek yasak. İki nöbetçiyi aşıp içeri

girmek olası değildi, ama fotoğraf makinem boynumdayken, objektif de bina tarafına dönükken, elim deklanşöre kaymış!

Bina, iki katlı. Taştan yapılmış. Dış rengi ilk bakışta, Ankara'daki Genelkurmay Başkanlığı'nı anımsatıyor. Kapının olduğu bölüm biraz önde ve binadan bir metre kadar yüksek.

Bu binada İsmet İnönü de görev yapmış. Ahmet İzzet Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak görev yapan İsmet İnönü, anılarında İmam Yahya ile barış arayışlarını anlatırken, Yemen'deki günlük yaşamdan da söz eder. Buraya yakın bir evde kalırmış. İnönü, anılarında "Yemen'de hayatın zevkli tarafları" diye bir ara başlık koymuş:

"Ben, Batı musikisi zevkine orada alıştım. Hükümet bir aralık sahilden Sana'ya bir demiryolu yaptırmak hevesine düşmüş, bir Fransız şirketine keşif vazifesi vermişti. Biz bunu Yemen'e vardığımız zaman, orada Fransız şirketinin beklemesinden öğrendik. Nihayet, Fransızlar memleketlerine dönerlerken, eşyalarını satmışlar. Bunlar arasında bir gramafon makinesi, pek çok plaklarıyla Hudeyde kumandanı tarafından satın alınarak, ordu karargâhına gönderilmişti. Yemen'de müzik ihtiyacına karşı derin hasret içindeydik. Gramafon bize bulunmaz bir nimet geldi. Akşam üzeri karargâhtan, yattığımız eve geldiğimiz vakit hep beraber gramafon başına koşardık. Plakları tecrübe ederdik. Senfoni, arkasından opera parçası, serenat... İşitmediğimiz, bilmediğimiz parçaların gürültüsüne dayanamayarak makineyi bırakırdık. Ertesi akşam aynı tecrübe. Bu zorla ağır plakları dinlemeyi tahammül çok uzun günler sürmüştür. Yavaş yavaş alışkanlık hasıl oldu. Benim hayatıma Batı musikisinin terbiyesi böylece Yemen'de girmiştir. İçimizde en istidatlımız Saffet Arıkan'dı. Bizden çok evvel anlamaya başlar görününce 'Erzincan'da öğrenmiştir' diye yapmadığımız şaka kalmazdı.

Bazı akşamlar briçe tutulmazsak yattığımız binaya gelirdik. Çok yorgun olmadığımız zamanlar sofada bir uzun masa etrafında toplanır, memleket hikayeleri, hatıralar anlatırdık. Bilenlerimiz lütfeder memleket şarkıları da söylerlerdi. Bavullarımızda yiyecek ve içecek ne varsa, onları da meydana çıkarırdık. Sefer esnasında bü-

tün eşyamız otuz kiloluk bir bavuldan ibaretti. Bir yerde kalmamız uzayınca, tabiatıyla eşyamız da artıyordu. Arkadaşımız Kolağası Kadri Bey'in şaşılacak bir mahareti vardı. Hepimizdeki otuz kiloluk bavulu içinde yiyecek, içecek ne ihtiyacımız olursa hepsi bulunur çıkardı."

Binayı uzun uzun seyrederken, sanki İsmet İnönü az önce yanımdan geçmiş gibi içimde bir sıcaklık hissettim.

Bu binanın karşısında Bekiriye Camisi var. Cami, Osmanlı'nın buradaki ilk yapısı. 1589'da, Yemen Valisi Hasan Paşa tarafından yaptırılmış. Hasan Paşa, Bekir adlı kölesini çok severmiş. Kölesi ölünce, bu camiye onun adını vermiş, Bekiri Camisi olmuş. Köle Bekir'in türbesi halen caminin bahçesinde bulunuyor. Zeydiler, Halife Ebubekir'i sevmedikleri için Bekir adını da pek sevmezlermiş. Zamanla Bekiriye Camisi olmuş.

Caminin içi-dışı tarih kokuyor. Dış kapıdan avluya giriliyor. Caminin içine girmek için, ayakkabıları dış kapının içinde çıkarıp, sol ilerideki ikinci kapıdan geçmek gerekiyor. İçeride yaşlı bir kişi, yarım metre büyüklüğündeki Kuran'ı okuyordu. Rahatsız etmemeye çalışarak yaklaştım, Kuran belki de asırlık. Duvarlardaki yükseltilerde başka Kuran'lar da var.

Çıkınca, İsmet Paşa'nın karargâhına bir selam daha verip, soldan eski Sana'ya doğru yöneldik. Reşat, caminin köşesindeki eczacıyı tanıyor. Babası, burada kalan Türklerdenmiş. Sorduk, dışarıdaymış. Tezgâhta torunu var. Hiç Türkçe bilmiyor. Bize, konuşmak isteyen dilsiz bir kişi gibi bakıyor. O sırada eczaneye, bir anne ve iki küçük kızı girdi. Kızları anlatmadan geçemeyeceğim. Biri üç, öteki beş yaşlarında. Kocaman yakalı, rengarenk, kolsuz elbiseler giymişler. İkisinin de kolunda, parmaklarının ucundan omuzlarına kadar kına işlemeler var. Çiçek, yaprak ve dantel desenleri... Nasıl güzel duruyor. Ellerini desenler görünecek şekilde karınlarının üzerine koydurup, fotoğraflarını çektim. Öyle dikkatli bakışları vardı ki, sanki fotoğrafı onlar çekiyordu.

Karşı kaldırımdan devam ederken, bir Sana klasiğini selamladık. Beş kişi, altlarında karton, kaldırıma oturmuşlar, gat keyfi yapıyorlar. Gatın ileri bir saatinde olmalılar, gözler hafif dalgınlaşmış, yüzlerde gülücük...

Yaslandıkları taş duvarın öteki köşesinden içeriye dar bir yol giriyor. Yolun ucu bir kapıya çıkıyor. Üstünde kubbe var. Kubbe tanıdık geldi; Osmanlı hamamıymış. Tepesinde dumanlar tütüyor. Halen çalışmaktaymış. Bugün erkekler günüymüş. Girebilirim...

Yöneldim. Mavi boyalı, demir kapıdan girdim. Loş bir hol. Solda camlı bir bölme var. Devamında bir kapı daha. Hamam oradan başlıyor. Camlı bölme yerden bir metre kadar yükseklikteki divanı perdeliyor. İki görevli refleksle bilete davrandılar. Yıkanmayacağımı Türkiye'den geldiğimi söyledim. Buyur ettiler. Girdim hamamdan içeri...

Yüzümü birden sıcak, rutubetli bir hava avuçladı. Peştemallı hamamzadeler, iç bölümlere girmeye hazırlanıyor. Her taraf taş ve mermer. Kapısız bir bölmeden içeri girdim, sekiz-on genç peştemal, şort, don ne buldularsa üzerlerine tek parça geçirmişler, hamam sefası yapıyorlar. Fotoğraf makinemi görünce elle "çek çek" işareti yaptılar. Makineyi gözüme götürdüm, bir şey görünmüyor. Her taraf buhar... Gençlerden biri "aa" dese, yankılanıyor.

Hamam, 100 yıl önce nasıl kullanılıyorsa, bugün de aynen öyle işletiliyor. Arada geçen zamanı gösteren tek bir arkep-yelkovan yok...

Hamamdan çıktım, dar çıkmazdan eski Sana'ya doğru yürüdüm... Kim bilir İsmet İnönü, Ahmet İzzet Paşa, Zeki Ehiloğlu buralardan kaç kez geçti. Yarı dalgın bunları düşünürken, ayağımın hemen yanında, uzunca bir bez üzerine serili, beyaz dal parçaları gördüm... Bu, Arap Yarımadası'ndakilerin dişlerini fırçalamak için kullandığı geleneksel "misvak". Misvak, İran, Kuzey Afrika ve Hindistan'da yetişen dikensiz küçük bir ağaç. Kirazı andıran meyveleri var. Ağacın dal uçları, dövülünce lifleniyor. Böylece doğal diş fırçası oluyor. Liflerde temizleyici özellik taşıyan maddeler de

bulunuyor. Ben de Sana'daki günlük yaşamın içindeyim ya, bir misvak satın aldım... Çevremdeki binalardan misvaka, günlük yaşamı düşünüyorum, anı kitaplarındaki fotoğrafları düşünüyorum, gerçekten değişen çok az şey var. Zaten Yemen'in bu durumu fıkraya dökülmüş...

Değişmemeyi anlatmak için üretilen fıkra şöyle:

Fıkra bu ya, Tanrı baba bir gün Cebrail'e demiş ki:

- Benimle gel de şöyle bir tur atalım, dünyanın nereden nerelere geldiğine bakalım?

Çıkmışlar yola. Amerika'da verilmiş ilk mola... Tanrı biraz da ders olsun diye Cebrail'e sormuş:

- Burası neresi?

"Amerika" demiş. "Amma da değişti. Ne bu yollar, binalar, araçlar, uçaklar..."

Tanrı baba,"Hani" demiş, "neredeyse benim yarattığım dağlara meydan okuyacaklar."

Devam etmişler, Avrupa semalarına gelmişler. "Paris'e bak" demiş Tanrı baba, "tanıdık bir Eyfel kulesi kalmış. Amma da büyüttüler kenti."

Avrupa'dan biraz güneye doğru inmişler. Arap Yarımadası'na gelmişler. En uçta Yemen'i görmüşler. Cebrail dağlara, binalara, kayalara, çöllere bakıp seslenmiş:

- Hemen tanıdım, Yemen burası. Yarattığınız gibi duruyor!

Zaman tünelinde, fıkranın ışığıyla yürürken, yolda bize gülümseyen bir kişiyle karşılaştık. Yüzü yabancı değil. Nereden tanıyor olabilirim? Artık Sana'yla senli benli olduk sayılır, ama yolda selamlaşıp, "yaa nasılsın, çoktandır görüşemiyoruz" diyeceğim kişiler de yok. İmdadıma Reşat yetişti, "Abdullah Hoca'nın torunu Abdülcabbar" dedi. "Haa tamam, eyvallah" deyip ekledim:

- Nasılsın yav, nerelerdesin?

Yemenlilerin "suk" dediği çarşıya doğru gidiyormuş. "Yeniden görüşelim, bize tekrar gelin, dedem çok mutlu oldu" dedi.

Abdülcabbar belki Türkiye'ye gelebilirmiş, ama kuşkuları varmış. Çok çok az Türkçe biliyor. "Kalmışız artık buralarda" diyor...

Abdülcabbar, Yemen'deki dördüncü kuşak Türk. Yeniden görüşmek üzere ayrılırken, Mehmetçik'lerin Anadolu'dan buraya gelişini anlatan anılar gözümün önünde canlandı.

İzmirli tacirlerden İsmail Hakkı Sur, Yemen'e gidenleri anlatıyor:

"Ben hayatımda nadiren ağlamış bir insanım. Herkesi ağlatan teessür ve hüzün dolu vakalarda bile ağlamadım. Asabıma hakim yaşadım. Bütün hayatımda üç beş defayı geçmeyen ağlayışlarımdan birini hiç unutmam. 1319 (1903) yılında Yemen'e mürettep askerler İzmir'in Konak iskelesinden vapura biniyorlardı. İçlerinde tanıdıklarımız bulunan bu levend yapılı, efe tavırlı gürbüz delikanlıların üç-dört saat süren vapura binişlerini teessür ve heyecan içinde seyrettikten sonra oradan ayrılırken gözyaşlarımı zaptedemedim. Hem hüngür hüngür ağladım. Benim gibi herkes ağlıyordu. Çünkü hepimiz, Moskof harbine gidenler döndüğü halde Yemen'e gidenlerin dönmediklerini biliyor ve bu yiğitlere kurban nazarıyla bakıyorduk."

Yemen'de ölenlerin ne kadar olduğu bilinmediği gibi, burada kalanların miktarı konusunda da kesin veriler yok. Ancak 1918'deki geri çekilme kararının ardından burada kalmaya karar verenlerin kimlikleri, olayın boyutları konusunda fikir veriyor.

Bunların başında, Vali Mahmut Nedim geliyor. Yemen'deki son Osmanlı valisi Mahmud Nedim geri çekilme kararına uymadı, İmam Yahya'nın isteği üzerine burada kaldı. Yıllarca Sana'da kalan Mahmud Nedim, emekli olduktan sonra İstanbul'a döndü.

Asaf Tanrıkut, Yemen anılarının "Osmanlının geri dönüş kararı almaya hazırlandığı günler" bölümünde şöyle diyor:

"13 Kanunusani 1334(1918) pazar, ağır topçu askerlerinin bakiyyesi bu gün kaleden çıkarıldı. Yalnız kaptulariyle çıkarılan ve yatacak yerleri olmayan bu askerlerden 23'ünü posta tatarı Ağınlı

Bekir Sıtkı Efendi evine aldı. Bunlar kuru yerde yattılar. İmam'ın Aden'e gönderdiği heyet oradan döndü ve Sana'ya geldi.

Bir buçuk aya yakın bir süre hükümete ayak basmamış olan Vali Mahmud Nedim Bey, bu gün hükümete gelmiştir. İmam Yahya Sana'ya geldikten sonra vilayetin idaresi onun eline geçmişti. Fakat devlet daireleri her şey için vilayete müracaat ediyorlardı. Vali, her husus İmam'a arz edilmekte olduğundan, tezkirelerin Arapça yazılmasını resmen emretmişti. Daireler bu emre tabii uydular. Valinin vazifesi, onları Imam'a takdim ve oradan gelen cevabı ait olduğu daireye iade ve irsal etmekten ibaret idi."

Tanrıkut'un anılarının bu bölümünü iki kez okudum. Son Osmanlı Valisi, İmam Yahya Sana'ya gelince, bu kez onunla çalışmaya başlıyor. İmam'la halk arasında bir bakıma aracı oluyor!

Bir başka ilginç örnek de son Hudeyde mutasarrıfı (sancak yöneticisi) Ahmet Ragıp Bey. İmam Yahya, yabancı dil bilmesinden de yararlanarak Ragıp Bey'in Yemen'de kalmasını önerir, kendisine yüksek bir makam vereceğini söyler, ikna eder.

Ragıp Bey'in unvanı şudur:

İlk Yemen Dışişleri Bakanı.

Osmanlının son mutasarrıflığından, Yemen'in ilk Dışişleri Bakanlığı'na...

Yemen'i Batı dünyasının tanıması kolay olmadı. İngilizler Yemen'i Osmanlıya yâr etmediler, ama bölge onlara da yâr olmadı. Ancak İngilizler Yemen'i uzun süre tanımadılar. Yemen'in tanınmasında Dışişleri Bakanı Ragıp Bey'in büyük rolü oldu.

Yemen'i uluslararası topluma kabul ettiren bir Osmanlı!

Yemen'de 1918'de noktalanan, 400 yıllık serüvenden çıkarılacak pek çok devlet dersi var. Hep Sana'da olup bitenleri aktardık. O günlerde Sana'da yaşam kendi devinimi içinde devam ederken, İstanbul bu gelişmelerden ne ölçüde haberdardı? Kimi arşiv bilgilerinden ve anılardan yola çıkarak İstanbul'daki görünümü ikiye ayırmak mümkün:

- Olayları bütün ayrıntılarıyla bilenler, ancak üst makama aktarmayanlar.

- Olup bitenlerin ayrıntılarından habersiz Saray çevresi.

1907'de padişaha bir harita sunuluyor. Haritada Aden ve çevresi de Osmanlı topraklan arasında görünüyor. Oysa o dönemde İngilizler Aden'i tümüyle ele geçirmişler, bunu dünyaya da duyurmuşlardı.

Dünya Aden'in İngilizler'de olduğunu öğrenmişti, ama padişah öğrenememişti. Önüne konan haritada Aden, Hadramut'a kadar Osmanlı'nın görünüyordu.

Ne demişler? Bana bir harita çiz, varsın yalan olsun!

Yemen'deki gerçek durum, ancak 1908'den sonra bölgeden dönenlerin yazdıklarıyla açıkça konuşulabildi.

Sana sokaklarını arşınlamaya devam edelim...

Yemen Kapısı'nın karşısından başkentin önemli kurumlarının olduğu merkezlere caddeler açılıyor. Bu eski caddelerin çoğunda Osmanlı döneminden kalan binalar da var. Binaların çoğu askeri kurumlar tarafından kullanıyor. Yemen Kapısı'na birkaç dakika uzaklıktaki, pencerelerinin biçimi İstanbul'un eski semtlerini andıran bina, Milli Eğitim Bakanlığı olarak kullanılıyor. Bina, Osmanlı döneminde kışlaymış...

Buraya dek, Yemen'le ilgili anlattıklarımızın öteki yüzü; eğitim. Zeki Ehiloğu, Yemen'de görev yaptığı sürece bir tek okuryazar Yemenli kadına rastlamadığını söylüyor. Rastlamadığı gibi okuryazar bir kadın olduğunu duymamış da.

Osmanlı, askeri olarak girdiği yerlere eğitim olarak girdi mi? Sorunun yanıtını biz vermeyelim. Cumhuriyet döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplık Müdürlüğü yapan, eğitimci Şahap Nazmi Coşkunlar'ın anılarından küçük bir bölüm aktaralım:

"1913 yılı sonunda Sana'ya gittiğim zaman, biri Sana'da öteki Taiz'de iki askeri Rüştiye Mektebi ile Sana'da bir İdadi ve bir Darülmuallimin, ona bağlı bir de tatbikat mektebi vardı.

Bunlardan iş görebileni, yalnız Sana Askeri Rüştiyesi olmuştur. Yatılı olan bu mektebin 200 ile 300 arasında talebesi vardı...

Sultani şeklinde kalbedilen Sana İdadisinde talebeyi nasıl bulduğuma dair bazı hatıralarımı anlatayım:

Yukarı sınıflara geldiği halde Türkçe bilmeyen Yemenli talebe, imtihanlarda tarih, coğrafya, matematikten, hasılı hiçbir dersten cevap veremiyor. Halbuki sınıfları ilerletmek, talebe yetiştiriyormuş gibi istatistik doldurmak lazım.

İlk olarak bir zat, buna çare düşünmüş ve bulduğu çare zamanla adet haline gelmiş. Bu zat, her dersten bir kaç soru ile karşısına çok kısa cevaplar yazarak bunları çocuklara ezberletmiş. İmtihanda hepsine aynı sualler sorularak cevap alınınca sınıf geçirmeğe kafi görülüyormuş. Bu usul hayli zaman devam etmiş. Fakat gitgide daha da değişmiş.

Ben işe başladıktan bir müddet sonra yukarı sınıflardaki talebenin imtihanlarına memur olarak mektebe gitmiştim. Öğrencilerden biri bir kağıt getirdi.

'Bu ne' dedim.

'İmtahan kaat' dedi.

Bunda bir takım sualler yazılı idi. Çocukla anlaşamayınca arkadaşlardan soruşturarak öğrendim ki; çocukların cevapları ezberlemesi şöyle dursun, bu basmakalıp kağıtlardaki cevaplar bile kalkmış. Yalnız sualler kalmış. Sınıf geçmek için bana getirilen bilgi yalnız bu sual kopyası idi."

Eğitim sistemimizin köklerinin ne kadar sağlam olduğu bu anı-örnekle daha iyi anlaşılıyor!

İtiraf etmeliyim ki; öğrencilerin önceden basılmış soruları "yanıt" diye verdiği bir sınav sistemini ilk defa duyuyorum!

Bu tam bir "Türk-Arap ortak yapımı" olsa gerek...

Eski Sana'nın doğal özelliklerini koruyan Yemen Kapısı ve Sabah Kapısının dışındaki girişleri büyük ölçüde değişmiş. Açılan ana caddeler doğal yapıyı bozduğu gibi binaların görünümünü de

etkilemiş. Kentin batı yönüne giderken tam eski yapılar bitti dediğim anda, belki de 500 metre uzunluğunda kocaman bir yapı dikkatimi çekti. Söylemeye gerek yok, burası da Osmanlının kışlalarından biri. Sadece Yemen için oluşturulan 7. Ordu'nun askerlerinin, dağlardaki Zeydi isyancıları bastırmak için nefes topladığı yerlerden biri. Binanın yeniden kullanımı için restorasyon çalışması yapılıyor. Düzenli aralarla uzayıp giden percerelerin her biri, Anadolu delikanlılarının bedeni gibi canlanıverdi gözümde. Klasik deyimdir, ama insan "Şu taşların, pencere kenarlarının dili olsa da konuşsa" demeden edemiyor. Koca kışlaya bakarken, yine anılar denizinin köpükleri arasında kayboldum...

Madem bu kadar Yemen-İstanbul hattı yaptık. Sözün burasında kısa bir İstanbul arası verelim.

İstanbul'da Sahaflar Çarşısı'nda Yemen'e ilişkin ne varsa satın almak üzere dolaşıyordum. Kitap, harita, belge ne olursa...

Neredeyse tavanı da kitap dolu küçük bir dükkânda, kitapçıya neler aradığımı söyledim. "Bir dakika" dedi, dışarı çıktı, bağırdı:

- Naiiiill...

Orta yaşlı bir kişi koşarak geldi. Derdimi anlattım. "Evet" dedi, "elimde bir eser var. Dahiliye'den ayrılmış bir kişinin Yemen'e ilişkin görüşlerini anlatıyor. Osmanlıca. Senin için Türçeye çeviririm."

Bunu kaç paraya, ne kadar zamanda yapacağını sordum:

"Ben on gün içinde çevirir, size postalarım. Parası kolay, ne verirsen."

Gerçekten söz verdiği gibi on gün içinde Mehmed Memdud'un "Miftah-ı Yemen" (Yemen Anahtarı) başlıklı, 18 sayfalık yazısının Osmanlıca kopyasını ve Türkçesini gönderdi.

Mehmed Memduh birinci sayfada şunları yazıyor:

"Yemen ülkesi Hz. Muhammed zamanında hangi nedenlerle ele geçirildi, Osmanlı devleti idaresine hangi tarihte geçti. Kendisine bağlı çevresiyle birlikte Sana kalesi kaç kez Zeydi imamları ta-

rafından istila edildi. Devrik Sultan Abdulhamit zamanında durumun düzeltilmesi ve ihtilalin bastırılması için düşünülen tedbirler neden uygulanmadı? Geniş açıklamayı içeren bu risaleyi, Sakız Adası'nda köşeme çekilmişken yazdım.

Dahiliye Nezareti'nden müstafi Mehmed Memduh."

Mehmed Memduh girişten sonra risaleye derin başlamış:

"Yemen ikliminin, binlerce yıl inkılaplara geniş ve müthiş alanlar açarak başka başka ülkelere savaş konusu olduğunu, tarihin çeşitli safhaları açıklar. Yemen'de henüz Veysel Kerani doğmamışken, zaman denilen dadının kucağında bir fitne doğdu. İşaret ettiğim garip olaylar ilerideki bölümlerde görülecektir."

Mehmed Memduh, Yemen'in yakın-uzak tarihiyle ilgili bilgileri aktarıyor. Nasıl İslamı kabul ettiklerini anlatıyor, sonra Osmanlının gelişine geçiyor. 10. sayfada "Konumuza gelelim" deyip, 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başından başlıyor:

"Tahtından indirilen Sultan II. Abdülhamid'in günlerinde Yemen siyasi işleri karıştı. İmam Zeydi Hamideddin Sana'yı muhasara edip aldı. Müşir Feyzi Paşa kuvvetle oraya gönderildi. Feyzi Paşa vilayet merkezini asilerden geri aldı. Vali ve komutanlıkta dört-beş yıl kaldı, ama ötede beride çarpışmalar ve cinayetler son bulmuyordu. Görevden ayrıldı. Hüseyin Hilmi Paşa bir ıslahat heyetiyle birlikte vali olarak atandı. İmam Zeydi Hamideddin bir zaman sonra eceliyle ölünce oğlu Yahya, onun yerini aldı. Ordu müşiri Çerkeş Abdullah Paşa idi. Asilerin uzaklaştırılması ve iyileştirme sırasında dokuz nahiyeden müfrezeler göndererek bir mescidde hutbe okutturdu.

Durumu saraya bildirerek padişahın emrinin yerine getirildiğini arz etti. Bu işten de bir başka ateş parladı. Şöyle ki; dokuz nahiyenin şeyhleri İngiltere'nin himayesindedir. Müfreze gönderilmesi ve ordularda tüfek patlatılması hadisesi Londra kabinesinde ortaya atıldı. İngiltere Dışişleri Bakanı elçimize acı sözler söyledi. Aden'den gönderilen İngiliz askerleri müfrezemizi vurdu, geriye püskürttü...

İmam Yahya, kabileleri kışkırtarak Sana'yı kuşattı. Kalede ihtiyat zahiresi ambarlanmamış; vali, askerler ve ahali yemeklik konusunda sıkışmışlardı. Kalede mahsur kalanlara yardım olarak askeri kuvvet ve gerekli zahire ile Hudeyde yolundan giden Müşir Rıza Paşa bozguna uğramış, zahireler eşkıya tarafından yağma edilmişti.

Eski devirlerde Avrupa ordularını titretmiş olan koca Osmanlı ordusu komutanı, çetelerin hücumuna dayanamayıp kalesini, toplarını ve tüfeklerini mühimmatıyla birlikte teslim etmeye mecbur oldu. Bu bozgundan Avrupa önünde büyük mahcubiyet kazanıldı.

...Asilerle düvüşe dövüşe Sana tekrar alındı. Takibat ve yakaladıklarını tepelemek için etrafa fırkalar gönderildi. Bazen bizim taraftan da hezimet ve büyüt telefat görüldü. Yukarıda ifade edildiği gibi, Sana defalarca alınmış verilmiştir. Bu alışverişlerde her zaman dökülen cevher, candır. Anadolu'dan Rumeli'den asker toplattırılıyor, Yemen'e gönderilerek hayatlarını feda ediyorlar.

...Şiddet politikasıyla halk ilelebet baskı altında tutulamaz. Gerçekten anılan dönemlerde çok kan dökülmüş, fakat kan üstünde gemi yürütülememiştir. Yemen'de milyonlarla müslüman bulunmasından başka Hicaz'a yakın olması nedeniyle de saltanat ve Osmanlı hilafeti için fevkalade önemi olduğunu söylemek gereksizdir. Bundan dolayı uyuşmazlığı uyuşmaya dönüştürecek sebeplerin oluşturulması gerekir.

...Yemenliler din kardeşimizdir. Bari ne yapılacaksa yapılarak, iyi yönetilmelerine özen gösterilerek hoşnutsuzluklarının alınması ve sorunlarına son verilmesi işin gereğidir. İçişleri Bakanlığı'nda on üç yıl kalmıştım. Bölgesel olayları sürekli incelemiş olduğumdan o bölgenin bir valiyle idaresinin kabil olamayacağını gerekçeleriyle arz eylediğim gibi, ıslahata dair Yemen'de oluşturulması gereken tedbirleri tafsilatlı olarak sadaret makamına bildirmiş ve inkılabın gerçekleşmesi ile maruzatımı kamuoyuna açıklamak için üç buçuk yıldır kitap halinde bastırarak yayımlayamamıştım. Ortada

engel çengel olarak istibdat kaldırıldı. Ben meşrutiyet devrinde zulme uğramış olarak bu gurbet köşesinde Sakız Adası'nı üç yıldan beri seyrediyor isem de, bazı gazetelerin sütunları Yemen işinin bittiği haberlerini yazıyor. Acaba nasıl bir başarı oldu, diyorum. Bu nedenle eski devirden bir parça daha söz etmek gerekti. Sultan Abdülhamid'in devrinde bir gün (her gün olduğu gibi) Bakanlar Kurulu'na gitmiştim. Yemen vali ve komutanının devlet merkezinden asker ve para istediklerini duyunca ben, ' bölgede pek çok eski çağlardan bu zamana gelinceye kadar telef ve israf olunan can ve mal kaybını ancak Cenabı Allah bilir. Vali askerle para istiyor. İmam ya da Zeydi kabileleri reisi Seyyid Yahya'nın devletten bir isteyeceği yok mudur? Bir kez olsun onun da düşüncesi anlaşılsa belki uzlaşma olur. Yemen'e memur gönderelim, belki istekleri varsa öğrenmiş olurduk. İstedikleri yapılabilecek şeyler ise sorun çözülürdü' dedim. Şeyhülİslam Cemaleddin Efendi'nin, 'Gerçekten bu yöntem hiç denenmedi. İçişleri Bakanlığı'nın düşüncesi makuldür' demesi üzerine o konuda tutanak düzenlendi. Mühürlenerek saraya gönderildi. Gereğince irade sağlandığından Yemen Valisi'ne tebligat gönderdim. Seyyit Yahya'ya vilayetten memurlar gönderildi. Onun yardımcısı olan adamlar getirtildi. Adamlar söze başlayıp, 'Yemen'de özellikle şeriat uygulanmalıdır.

Aksi bir duruma Allah razı olmadığı gibi, müslümanların sultanı da bunu hoşgörmez' dediler. İmam Yahya'nın peygamber torunu olduğunu ve sultana asi olamayacağını, eskiden olduğu gibi kadı ve müftülerin yine kendisi tarafından atanması gerektiğini söylediler.

Ayrıca halkın devlete zekat vermekte güçlük çıkarmayacağını, ancak memurların halka sert davranarak mükerrer vergi aldıklarını söylediler. Bunun için, İmam'ın yanlarında görevlendireceği adamlar da bulunsun, dediler. İmam'ın adamlarını dinleyen memurlar, 'Söylediklerinizi işittik. Yeni talimat almamız gerekiyor' dediler.

Bu durum Bakanlar Kurulu'nda yine görüşmeye açıldı. Ben söze başlayıp, 'Yemen bölgesinin her tarafında adaletin hakim ol-

madiği açıktır. Şeriat hükümlerine eşit kanunlar da yürüyecektir, denilemeyeceği de bilinmektedir'dedim. Şeyhülİslam'a dönüp, geniş Yemen bölgesindeki en küçük yerleşim birimlerine kadı ve müftü gönderilmekte midir, diye sordum.

Şeyhülİslam, 'Hayır, oralara kim gider. Yalnız Sana ile Taiz, Hudeyde ve Asir sancaklarına gönderiliyor. Diğer yerleşim birimlerinin kadı ve müftülerini Seyyid Yahya sağlamaktadır' yanıtını verince, 'Öyleyse Seyyid Yahya bunları önceden olduğu gibi seçsin, isimlerini vilayete yazsın, vali meşihat makamına (şeyhülİslama) ulaştırır. Önemli olan kabul ve onay emri hilafeti merkezinde cereyan etmiş olur ve bu vesileyle iş, meşruiyet kazanmış olur. Bilindiği gibi Yemen'de zekata vergi denilmektedir. Mükerrer tahsilat, Allah rızasına muhalif olduğu gibi, padişah fermanına da zıttır. Vergi tahsilatı yapan memurlarımızla birlikte Yahya'nın adamlarının bulunmasında mahzur görmüyorum. Onlara da tahsil memurlarımız unvanı verilebilir. Gerek Seyyid Yahya'ya ve gerekse halktan olurlu ve zeki bazı kimselere, devlete sadık kalmaları şartı ile birer unvan verilmesi, eski devlet geleneklerine zıt değildir' tarzında düşüncelerimi açıklamıştım.

Sözlerim reddolunmadı ise de saraya arz konusunda bazı kişileri düşündürdü. Zira pek çok vali sarayla doğrudan doğruya gizlice haberleşir. Saray personelinden bazı kişilerce de kendilerine şifre anahtarı verilmiştir. Akı, kara göstermekte zahmet çekmezler. Padişah ise Müslümanların imamı olduğundan, İmam Yahya denilmesi zaten kızgınlığına neden olmakta idi. Halbuki Fatih Camii ile Yerebatan Camii'ndeki imam bir sayılamaz. Ne çare zihinleri saplanmış vehimlerden kurtarmak zordur. Yukarıda Yemen işinin bitmek üzere olduğunu bazı gazeteler yazdı. Düzeltme şeklini, içinde bulunduğum durum gereği doğal olarak bilemem. Umarım ki Yemen halkı, hilafet merkezinden giden askerlerle bir ve beraber olurlar da o bölgede olaylar son bulur ve bölge sükuna kavuşur. Yemen sorununu Meşrutiyet'ten önce açıkladığım esaslara göre çözümle-

mek mümkün idi. Bu kez ne şekilde çözüldüğünü resmi açıklamanın içeriğinden öğreneceğiz.

1 Şubat 1327 (1911)."

11 yıl İçişleri Bakanlığı yapmış Mehmed Memduh'un "Yemen Anahtarı" adlı risalesinin özeti böyle.

Yemen'deki kanlı olaylarda din faktörünün ne ölçüde etken olduğunu, Osmanlı yönetiminin bakışı da gösteriyor. Mehmed Memduh, İstanbul'la Yemen'i 'hilafet merkezi ile ona bağlı valilik' biçiminde ilişkilendiriyor.

Mehmed Memduh'un sürekli vergiden, Sana'ya hakimiyetten söz etmesi, ancak kayıpların miktarına büyük bir önem vermemesi ayrıca ilginç.

Padişahla Bakanlar Kurulu arasındaki bağlantısızlık da ayrı bir ders konusu...

Mehmet Memduh 1911 yılında, bulunan çözümün ne olduğunu merak ediyor:

1919'da, binlerce askeri, memuru esir verip geri çekilme!

Bölümün son sözü, Atatürk'ten bir anının olsun...

Atatürk, Mersin gezisinde güzel bir evde konuk edilmiş. Evin iç mimarisi, dış mimarisi, bahçesi gerçekten yaşamaya değermiş.

Atatürk, eve hayran hayran baktıktan sonra sormuş:

- Bu evi kim yaptırmış?

"Mersinli bir Rum" yanıtını almış.

Mustafa Kemal, başını sallayıp devam etmiş:

"Görüyorum Rumlar burada zengin olmuş, güzel evler yaptırmış. Onlar çalışırken ve böyle yaşarken sizler neredeydiniz?"

Atatürk'ü ağırlayan heyetin en yaşlısı, yarım adım öne çıkıp karşılık vermiş:

- Paşam, o zaman biz Yemen'deydik!

SEBA MELİKESİ BELKIS'IN İZİNDE

Sana'daki Osmanlı yapılarından bugün de ayakta kalanların başında Sana Askeri Hastanesi geliyor. Hastanenin idari bölümü bugün ulusal müze olarak kullanılıyor. Öteki bölümler de ulusal müzeye dahil edilmek üzere restore ediliyor.

Hastane, Ali Abdül Mogni Caddesi üzerinde. Enine boyuna kocaman bir dış kapısı var. İçeri girdik, sağda uzunca kanepe, solda bilet satış yeri, tam karşıda eski hastane, yeni müze girişi.

Binanın dış görünüşü için şu söylenebilir:

Osmanlı mimarisi üzerine, Yemen işlemesi.

Bu izlenimi ilk, pencereler veriyor. Dikdörtgen pencerelerin üzerine sonradan Yemen tipi kameriyeler yerleştirilmiş, etrafı beyaza boyanmış.

Kemal Özbay'ın hazırladığı, "Türk Asker Hekimliği ve Asker Hastaneleri" adlı kitapta Sana Asker Hastanesi'ne ayrılan bölüm şöyle:

"Osmanlı egemenliğinde emirlikle yönetilen Yemen vilayetinde 7. Ordu birlikleri için 1882'de Sana, Asir, Hudeyde'de askeri hastane tesis edilmiştir.

Sana Asker Hastanesi, surun içinde Bir-ül-Azeb Mahallesi'nin Bab-es-sabah mevkiinde, Elmütevekkil Camisi yanındaki alanda 7. Ordu Müşiri Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır.

60 metre uzunluk, 20 metre genişlikte, 3 kollu, dışarıdan taş, içeriden ahşap yapılı binanın ortasında ayrıca bir idare pavyonu inşa edilmiş, hükümdarın tuğrası ile yapılış tarihi yazılmıştır.

Güzel bir bahçe ile çevrilen hastanenin yakınında Gal-ül-esved Deresi aktığından çevre her zaman bakımlı bir yeşillik görünümünü muhafaza etmiştir. Irmak, Hazir köyünden çıkmaktadır. Ancak içilecek su karakteri taşımadığından hastaların ihtiyacı için künklerle iyi su getirilmiştir. Sobalarla ısıtılan ve gaz lambalarıyla aydınlatılan hastanenin mükemmel denilecek bir hamamı ve camiinden ordu birlikleri de yararlandırılmıştır.

300 yataklı hastaneye Sultan II. Abdülhamit tarafından büyük bir ilgi gösterilmiş, Yemen bölgesine Tıbbıye-i Şahane mezunlarından çok sayıda modern bilgili hekim ve personel gönderilmiştir. Sağlık hususundan pek ilkel durumda yaşayan yerli halkın sıhhatları ile meşgul olmaları temin edilmiştir.

Hastanede sürekli olarak Türk, Arap, Rum, Ermeni, Musevi, dört-sekiz asker hekim, dört eczacı, dört cerrah, ve sayıları yirmi dördü bulan kadrosu ile yardımcı personel görevlendirilmiştir.

Tabipler din farkı olmaksızın Osmanlı ordusu mensubu sıfatı ile uzun yıllar ve çok defa kendi arzuları ile burada kalmış, en büyük rütbelere kadar hizmet etmişlerdir.

Hekimler gerektiğinde alay ve taburlarında hizmete sevkedilmişler, harekata katılmışlar, sükunet dönemlerinde hastanede çalışmışlardır.

Yemen isyan hareketlerinde hastane ve kışlalar oldukça tahribata uğramış, 1905'te İstanbul'dan baraka ve para yardımı isteğine karşılık, çadır kurdurulması cevabı alınmış, acı yazışmalar sonunda 22 Haziran 1906'da gönderilen 300 bin kuruş ödenek, yerli halkın ve devlet kurumlarının katkısı ile hastanenin ahşap kısımları onarıl-

mış, ayrıca iki de pavyon ilave edilerek 200 yatak daha açılmış, bir de mescit yaptırılmıştır. Bu işlerin başarılmasında Dr. Serkis Mikaelyan Bey'in büyük gayreti görülmüştür.

1906'da İmam Yahya'nın hastalanan çocuklarına bakmak üzere Dr. Miralay Behzad ve Cemal (Bayraktar) beyler memur edilmiştir.

1920'de Yemen ve Sana boşaltılıncaya kadar normal çalışmalar devam etmiş, Sana'nın terki sırasında İmam Yahya 21 pare topla şehre girmiş, Bab-üs-Sana'dan doğruca hastaneye gelmiş, burasını kendisine saray olarak tahsis etmiş, bir kasır haline getirmiştir."

Şimdi müzeden içeri girip, Yemen'in 30 yüzyıllık tarihiyle tanışalım.

Yemen'in bilinen, yerleşik tarihi İÖ 10. yüzyıla kadar gidiyor. Müzenin girişinde, Anadolu ya da Avrupa müzelerini andıran, normal insan ölçülerinden biraz daha büyük bir heykel var. Daha girer girmez, 30 yüzyıl önce bugünkünden daha ileri bir sanat anlayışının, bu topraklarda yeşerdiğini düşündürüyor. Bugünkü mimaride ögünlerin izi var. Heykel 1931 'de Damar kenti yakınlarında bulunmuş.

Müzenin ilk iki katı, İslamiyet öncesi döneme ayrılmış. Ağırlık Seba Krallığı'nın. Bu krallık, İÖ 10 yüzyıldan İS 5 yüzyıla kadar bu topraklarda varlığını sürdürmüş.

İkinci katın tam ortasına, İÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir kadın heykeli koymuşlar. Özel bir fanus içinde korunan heykel, ağaçtan yapılmış. Son derece düzgün yüz hatları var. Uzun saçlarının ince ince taralı gösterilmesi, şaşılacak incelikte. Heykel, ilk Seba Melikesi Belkıs'ı anımsatıyor. Bu kattaki Seba uygarlığına ait kalıntılar tanıtılırken, doğal olarak Belkıs'ın da adı geçiyor.

Belkıs, Kuran'da, Tevrat'ta ve Anadolu folklorunda da yer alan önemli bir motif. Hanımefendi bu topraklarda yaşamış.

Efsane o ki, Seba Melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın ününü duyar ve Kudüs'e gitmeye karar veriyor. Amacı Süleyman Peygamberi sınavdan geçirmek ve gerçekten peygamber olup olmadığını sap-

tamak. Belkıs yanına değerli armağanları alır, Kudüs'e gelir, Hz. Süleyman'dan da bütün sorularına tam yanıt alır, ağzının payını alır... Efsanenin bundan sonraki bölümü muhtelif... Kimi kaynaklara göre Belkıs, Süleyman'la evlenir. Kimilerine göre evlenmez, karşılıklı çok değerli hediyeler alıp vermekle geçen bir yaşam sürer... Efsanenin çatallanan bölümlerinden birinde Hz. Süleyman'ın Belkıs'ı karşılaması şöyle anlatılıyor:

Hz.Süleyman, Belkıs'ın geliş amacını bilmektedir. Onu, altından su geçen, zemini cam bir salonda karşılar. Belkıs böyle bir durumla karşılaşınca şaşırır, yerlerin su kaplı olduğunu düşünüp paçalarını sıvar. Bir adım atınca durumu anlar. Hz. Süleyman bununla Belkıs'a, gerçekle gerçek olmayan arasındaki farkı anlamakta zorlandığını anlatmak ister...

Sanal yanılsamalarla dolu, camsal izdüşümün suyu aynaladığı, post-modern bir karşılaşma olsa gerek!

Efsaneyi bir yana bırakıp din kitaplarına kulak verelim. 1993 yılındaki Suudi Arabistan gezisinde, Kral, gazetecilere Türkçe ve Arapçasının bir arada olduğu Kuran hediye etmişti. Suudi Arabistan Krallığı'nın basımını üstlendiği Kuran'ın Türkçeye çevirisini Prof. Ali Özek, Prof. Hayrettin Karaman, Doç. Ali Turgut, Doç. Mustafa Çağrıcı, Doç. İbrahim Kafi Dönmez, Doç. Sadreddin Gümüş yapmış. Kuran'ın 27. Suresi Neml'in 29. ayetinden sonrası aynen şöyle: (Her paragraf bir ayet)

"Süleyman'ın mektubunu alan Sebe Melikesi, 'Beyler, ulular, bana çok önemli bir mektup bırakıldı' dedi.

' Mektup Süleyman'dandır, rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlamaktadır.

Bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin' diye yazmaktadır.

Sonra Melike dedi ki:'Beyler, ulular! Bu işimde bana bir fikir verin. Bilirsiniz siz yanımda olmadan, size danışmadan hiçbir işi kestirip atmam.'

Onlar şu cevabı verdiler:'Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erbabıyız; buyruk ise senindir; artık ne buyuracağını sen düşün.'

Melike: 'Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar. Herhalde onlar da böyle yapacaktır' dedi.

'Ben şimdi onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne gibi bir sonuçla dönecekler.'

Elçiler, hediyelerle Süleyman'a gelince şöyle dedi: 'Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Hediyenizle ben değil siz sevinirsiniz.

Ey Elçi! Onlara dön; iyi bilsinler ki, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla gelir, onları muhakkak surette hor ve hakir halde oradan çıkarırız!'

Sonra Süleyman müşavirlerine dedi ki: 'Ey ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?'

Cinlerden bir ifrit: 'Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz' dedi.

Kitaptan, Allah tarafından verilmiş bir ilmi olan kimse ise: 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm' dedi. Süleyman onu melikenin tahtını yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce: 'Bu' dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin gösterdiği lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir.

Süleyman devamla dedi ki: 'Onun tahtını bilemeyeceği bir hale getirin; bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayanlar arasında mı olacak.'

Melike gelince, 'senin tahtın da böyle mi?' dendi. O, şöyle cevap verdi: 'Tıpkı o!' Süleyman şöyle dedi: 'Bize daha önce Allah'tan bilgi verilmiş ve biz müslüman olmuştuk.

Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler o zamana kadar tevhid dinine girmekten alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkarcı bir kavimdendi.

Ona: 'Köşke gir' dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: 'Bu billurdan yapılmış, şeffaf bir zemindir' dedi. Melike dedi ki: 'Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman'la beraber alemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum."

İslamiyetin kutsal kitabı Kuran'da Seba Melikesi Belkıs'la ilgili bölüm böyle...

Şimdi Tevrat'a kulak verelim. Bap 10 (aynen):

"Ve Şeba kıraliçası Rabbin isminden ötürü Süleyman'ın şöhretini işitince, onu bilmecelerle denemeğe geldi.

Ve çok büyük alayla, baharat ve pek çok altın, ve çok değerli taşlar yüklü develerle Yeruşalime geldi ve Süleyman'ın yanına geldi, ve yüreğinde olan bütün şeyler hakkında onunla konuştu.

Ve onun bütün sorgularına Süleyman cevap verdi; kıral için kadına cevap vermediği gizli bir şey yoktu.

Ve Süleyman'ın bütün hikmetini, ve yaptığı evi, ve sofrasının yemeğini, ve kullarının oturuşunu, ve hizmetçilerinin duruşunu, ve onlann esvaplarını, ve sakilerini, ve Rabbin evine çıktığı merdiveni Şeba kıraliçası gördüğü zaman artık kendisinde can kalmadı.

Ve kirala dedi: Senin işlerin için, ve hikmetin için memleketimde işitmiş olduğum söz doğru imiş.

Ve gelip gözlerim onu görünceye kadar o sözlere inanmamıştım; bana yarısı bile bildirilmemiş; senin hikmetin ve mutlu halin kulağıma gelen haberden üstündür.

Adamların ne mutlu, bu kulların ne mutlu, daima senin önünde duruyorlar, ve hikmetini işitiyorlar.

Seni İsrail tahtı üzerine koymak için senden razı olan Allah'ın Rab mübarek olsun. Rab İsrail'i ebediyen sevdiği için hak ve doğruluk yapasın diye seni kıral etti.

Ve kirala yüz yirmi talant altın, ve pek çok baharat, ve değerli

taşlar verdi; Şeba kıraliçasının Kıral Süleyman'a verdiği baharatın çokluğuna göre bir daha baharat gelmedi.

Ve Ofirden altın getiren Hiramın gemileri de, Ofirden pek çok sandal ağaçları ve değerli taşlar getirdiler.

Ve kıral sandal ağaçlarından Rab evi için, ve kıral evi için direkler, ve musikacılar için çenkler ve santurlar yaptı; bugüne kadar böyle sandal ağaçları gelmedi ve görülmedi.

Ve kıral Süleyman Şeba kıraliçasına kıral Süleyman'ın cömertliğine göre verdikten başka, onu bütün dileğini, her istediğini kendisine verdi. Ve kıraliça kulları ile beraber dönüp memleketine gitti."

İki kutsal kitapta, Seba Melikesi Belkıs'la Hz. Süleyman'ın karşılaşması böyle anlatılıyor...

Evliya Çelebi ise Seyahatnamesi'nde Hz.Süleyman'ın, Belkıs için dünyanın dört bucağında 3 bin kadar saray ve köşk yaptırdığını yazıyor. Bunlardan saptayabildiklerinin adını veriyor.

Anadolu'da Belkıs zamanla Balkız'a dönüşmüş. "Bel"i "kıs"maktansa, "bal"ı, "kız"la özdeşleştirmek fena değişim değil.

Belkıs öyküleri salt Anadolu'da, Arabistan Yarımadası'nda değil, Hindistan'dan Kenya'ya kadar geniş bir coğrafyada var...

Biraz acele edelim, müzenin öteki bölümlerine geçelim... Aynı katta Himyeriler'e ait küçük heykeller var. Bu, beli dar heykeller akla ilk, Anadolu'daki tarih öncesi kalıntıları getiriyor. Himyeriler, Seba Krallığı bünyesinde yaşamış önemli bir kabile. Himyeri heykel kalıntılarının az ötesinde Marib kentinden kalan barajın fotoğrafları ve kısa bilgiler var.

Marib Barajı'nı anlatmadan geçmek olmaz. Yemenliler'in iddiası şu:

"Bu baraj, yeryüzünün bilinen ilk barajıdır."

Kent, Seba Krallığı'nın uzun süre başkentliğini yapmış. Baraj da Seba Deresi üzerine kuruluymuş. Barajın uzunluğu 550 metreymiş. 1600 hektarlık alanı suluyormuş. Seba bereketinin başlıca ya-

ratıcısıymış. Yedinci yüzyılın başında büyük bir depremle yıkılmış. Yıkılmanın yanardağ patlaması nedeniyle de olabileceği söyleniyor. Yıkılan baraj önünde ne varsa, alıp götürmüş. Kuran'da bu olay "Arim tufanı" olarak geçiyor.

Yarim bölgesinde ortaya çıkarılan heykelciklerin çoğunluğu kadını işliyordu. Birini, biraz öne koymuşlar; bir elinde bardak bir elinde koku şişesi... Sadece kadınlara değinmeyelim, çiçek, hayvan motifli süs eşyaları da biraz Mısır, biraz Anadolu kokuyordu... Bu bölümün hemen devamında Yemen'de tarih boyunca kullanılan alfabeler var. Latin, Grek, Hiyeroglif, İbrani, Arap... Arap alfabeleri de kendi içinde iki-üç bölüme ayrılıyor.

Silahlarla ilgili bölümde ise mızraklar ve taştan, metalden yapılmış kesici aletler var.

Müzenin iç mimarisi, sergilenen eserler kadar ilgi çekici. Pencerelerdeki işlemeler, geçiş katlarındaki dolaplar, müzede sergilenen sanat eserleri gibi duruyor. Bunlar, Osmanlı döneminden kalma.

İslamiyet bölümü ikiye ayrılıyor:

Silahların sergilendiği bölüm.

Cami ayrıntılarının sergilendiği bölüm.

Silah bölümünde en geniş yeri hançerler alıyor. Üşenmeyip 17 çeşit hançer saydım. Görünüşlerine bakılırsa, bunlar sırtta da iyi durur!

Üç yönlü kullanılabilen bir kamayı özel bölüme koymuşlar. Bunun dışında tüfekler, barutluklar, zırhlar anılarını pasına dökmüş yan yana duruyor.

Camilerle ilgili bölümde işlemeli rahleler, ayrıca hat sanatından güzel örnekler vardı.

Eski dönemde yapılan aydınlatmayı da göstermişler; bakır kap tavana asılıyor, üzerinde zift dökülüyor, yakılıyor...

Üçüncü katı bugünkü Yemen kültürüne ayırmışlar. Yemen mimarisinin değişik örneklerinden fotoğraflar koymuşlar. Tabii, "Biz

bunları eski çağlarda kullanırdık" diyecekleri eşyalar yok Çünkü yüzyıllar önce kullandıklarını bugün de kullanıyorlar. Bunu görün ce aklıma 1998'deki Moğolistan gezim geldi. Moğolistan'ın başkenti Ulanbatur'da bir genç, "Bizde müze olmaz; oktan yaya bin yıl önce ne kullanılıyorsa, bugün de kullanıyoruz" demişti.

Üçüncü katın penceresinden Osmanlı Askeri Hastanesi'nin öteki bölümleri görünüyor. İki katlı diktörtgen bina uzayıp gidiyor. Üzerine bir üçüncü kat daha yapılmış. Pencereler sökülmüş, ama üst kısımlarındaki kameriyelere dokunulmamış. Hollandalılar işte bu binanın aslını gösteren bir fotoğraf ya da çizim arıyorlar.

Binadan ayrılırken dikkatimi çekti, müzeye Osmanlı dönemine ilişkin herhangi bir şey koymamışlar.

Bina Osmanlının, müze bu topraklardaki uygarlıkların...

Osmanlıya, eserlerin sergilenmesine yardım ve yataklık etmek düşmüş...

"İKİ CUMHURBAŞKANI ADAYIMIZ VAR, EN DEMOKRAT BİZİZ"

Yemen'de son günümü, Yemen Enformasyon Bakanlığı'nda geçirdim. Bakanlıktan iki görevli, bugünkü Yemen'i anlatmak istemişlerdi.

Yemen'de bulunduğum 1999 Eylülü, bu ülke açısından önemli bir tarihti. 24 Eylülde cumhurbaşkanı seçimi vardı.

Enformasyon Bakanlığı yetkilisi söze bu seçimle başladı:

"Yemen'de demokrasi adım adım gelişiyor. Arap Yarımadası içinde ilk kez, iki adayla cumhurbaşkanlığı seçimi yapan ülke biziz. 24 Eylülde sandık başına gidecek Yemenliler, iki adaydan birini tercih edecekler. Bu, sadece Yemen için değil, öteki komşularımız için de önemlidir."

Bakanlık temsilcisinin söyledikleri, Arap Yarımadası'nın çağdaş demokrasinin neresinde olduğunu da gösteriyordu.

İlk kez cumhurbaşkanlığı seçiminde birden çok aday var, bu da demokrasiye geçişin önemli bir göstergesi!

1978'de yönetime gelen, halen cumhurbaşkanlığı görevini sür-

dürmekte olan Ali Abdullah Salih yine aday. Herkes onun kazanacağına kesin gözüyle bakıyor. Karşısındaki aday da Necip Şahabi.

Yemen demokrasisine göre, cumhurbaşkanlığına kimlerin aday olabileceğine Yemen Parlamentosu karar veriyor. Parlamentonun en az yüzde 10'u aday adayını onaylarsa, o kişi aday olabiliyor. En büyük parti Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in Genel Halk Kongresi olunca, en son karar veren kişi bir bakıma, Salih oluyor. Yani 21 yıldır Cumhurbaşkanlığını yürütmekte olan Ali Abdullah Salih, karşısına çıkacak adayı da belirleme özgürlüğüne sahip.

Konu Yemen'in bugününden açılmışken, çok kısa yakın geçmişini de anımsatalım. Sohbete daha sonra devam ederiz...

Osmanlı'dan sonra uzun süre uluslararası alanda tanınmayan Yemen'in kuzeyle ve güneyle sorunları oldu. Kuzeyde Suudi Arabistan Asir bölgesini alırken, güneyde de İngilizler Aden'i elden bırakmak istemediler. 1967'ye dek Aden, İngiliz Kraliyet Kolonisi idi.

1962'de Albay Muhammed Sallal, Mısır'ın da yardımıyla İmam Ahmet'i devirdi. Böylece Yemen'de İmamlar dönemi sona ermiş oldu. 1967'de yerel kurtuluş hareketlerinin baskıları sonucu, İngilizler Aden'den ayrılmak zorunda kaldı. İngilizler gidince yerel kurtuluş hareketleri ne yapmalı? Birbirine girmeli. Öyle oldu... Binlerce kişi yaşamını yitirdi. Rotası sağlam ve net olmayan kurtuluş hareketleri, ne yazık ki bu tür sonlan yaşamak zorunda kalıyor. Bu karmaşanın ardından yönetime, dönemin Marksist örgütü Yemen Kurtuluş Cephesi geldi. Böylece Kuzey Yemen ve Güney Yemen iki ayn devlet olarak uluslararası alanda yerlerini aldılar.

1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesinin ardından kuzeydeki Yemen Arap Cumhuriyeti ile güneydeki Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti birleşti, yeni bir devlet doğdu:

Yemen Cumhuriyeti.

Yönetime de Kuzey egemen oldu. Bu duruma bozulan Güney maraza çıkardı. 1994'te bir iç savaş daha başladı. Binlerce kişinin

öldüğü, dört ay süren iç savaşı Kuzey kazandı. Böylece Güney'deki sosyalist eğilimli kadrolar tasfiye edildi.

1997'deki seçimleri Sosyalist Parti protesto etti. Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in başkanı olduğu Genel Halk Kongresi, 300 saldalyeden 226'sını alarak ezici bir üstünlük kurdu. İkinci sırada Islah Partisi var. Bu parti Türkiye'deki Erbakan çizgisine yakın hareket ediyor. Erbakan'ın burada da bağlantıları var.

Yemen, 1991'deki Körfez Savaşı'nda Irak'ı tutmuştu. Bunun bedeli olarak Körfez ülkelerindeki 850 bin dolayında Yemenli işçi, sınır dışı edilmişti. ABD-Yemen ilişkileri de ancak 1998'de yeniden ısınmaya başladı.

Kişi başına ulusal gelir 260 dolar. Bu durum bilimden ekonomiye, siyasetten eğitime ülkenin her alanına yansıyor.

Enformasyon Bakanlığı yetkilisi, Yemen'in sadece bölgesinde değil tüm dünyada önemli olduğunu vurguladıktan sonra bunu gerekçelendirdi:

"Kızıldeniz'in anahtan bizim elimizde. Jeopolitik açıdan çok önemli bir konumumuz var."

Her ülkenin kendisine verdiği özel bir "jeopolitik önem" var. Bu, elbette ülkeler açısından altı çizilmesi gereken bir durum, ama jeopolitik yenebilir bir şey olmadığı için, ülke insanına pek hayrı olmuyor!

Görevlinin övünerek söylediği bir gelişme de şu oldu:

"Eğitimde de önemli adımlar atıyoruz. Genç bir nüfusumuz var. Nüfusun yüzde 50'si 0-15 yaş grubunda. Son alınan kararla kızlarla erkekler aynı sınıfta eğitim görüyor..."

Dinle devlet işlerini de ayırmak istiyorlarmış. "Ancak" dedi, "Komşularımız var. Suudi Arabistan, Umman... Kuşatma altındayız. Bizim bu adımlarımız onları ürkütür, şimdilik yapamayız..." Başkanlık sistemi yetkileriyle donatılan Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in demokrat, adil kişiliğini kanıtlayan bir örnek daha verdiler:

"Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduğunda albaydı. İstese anında general olabilirdi. Yıllar içinde adım adım rütbesini aldı ve general oldu!"

Ben döndükten sonra yapılan seçimlerin sonuçlarını izledim. Yüzde 97'yle Ali Abdullah Salih aldı. Bir Arap klasiği!

Sohbete devam edelim...Çok geçmeden konu Türkiye'ye geldi. En çok üzerinde durdukları konu, resmi gezilerde de karşımıza çıkan soruydu:

- İsrail'le neden işbirliği yapıyorsunuz?

Düşüncelerimi söyledim:

"Bizim tek ilişkimiz İsrail'le değil ki. 60'ın üzerindeki ülkeyle ikili anlaşmalarımız var. 27 ülkeyle askeri eğitim ve işbirliği anlaşması var. İsrail de bunlardan sadece biri."

Doğal olarak ikna olmadı:

- Ama İsrail, Arap dünyasının düşmanı...

Ben de "ama" deyip, hemen örnek verdim:

"İsrail'le bizden önce ikili anlaşma yapan ülke Mısır. Mısır, gerek Arap dünyası için gerekse sizin yakın tarihiniz için çok önemli bir ülke. Mısır'a neden bir şey demiyorsunuz?"

Görevli beklemediğim bir yanıt verdi:

- Ama Türkiye büyük ülke. Askeri, siyaseti güçlü ülke. Sizin böyle bir şeye ihtiyacınız yok ki!

Söyleşiden sonra son kez, Yemen Kapısı'nın önündeki kahvede bir çay içip Sana'ya veda ettim. Kahvenin masaları taştan. Taşı masa yüzeyi biçiminde kesmişler, altına demirden dört ayak koymuşlar, olmuş güzel bir masa. Kocaman, cam su bardağında, üzeri nane yapraklı çay geldi. Çayı yudumlarken gezi boyunca yaptığım görüşmeleri, gözlemleri, Arap ülkelerini, Türkiye'nin konumunu düşündüm. Bütün bunlardan süzüp alt alta koyduğum şeyler şunlar oldu:

- Türkiye'de, demokrasinin daha iyi olması için çaba harcıyoruz. Mevcut durumu beğenmiyoruz. Ama yanıbaşımızdaki Arap Yarımadası'nın güney ucundaki Yemen'de cumhurbaşkanlığı seçimi

iki adaylı diye demokrasi sevinci var. Kötü örnek, örnek değildir, kabul, ama Türkiye bu ülkeler için başka bir açıdan kötü örnek! Türkiye hem İslam Konferansı Örgütü'nün üyesi hem de yönünü Batı uygarlığına çevirmiş bir ülke!

- Arap coğrafyasında demokrasi tohumları yeşermeden Türkiye'nin rahat etmesi zor. Çünkü Arap ülkelerinde Türkiye'dekine yakın demokrasi olmadığı için, bizi her fırsatta kötülemek istiyorlar. Bunun yansıması olarak, Türkiye'de laikliği ortadan kaldırmak isteyen kesimlerle işbirliği yapmaya girişiyorlar.

- Türkiye'nin bu ülkelere sırtını dönmesi de çözüm değil. Biz neden bu coğrafyayla ABD üzerinden görüşelim? Bu, en azından ekomoni açısından akılcı değil. Türkiye, iç işlerine karışmadan, bu ülkelerde demokrasinin adım adım gelişmesine katkı yapma zemini arayabilir.

- Arap ülkeleri ciddi bir yarış içinde, ama bu yarış sadece kendi içinde. Bir Arap ülkesi herhangi bir konuda önemli adım attığında şöyle övünüyor:

"Arap ülkeleri içinde birinci biz geliriz..."

Kadın otomobil mi kullanıyor? "Arap ülkeleri içinde, bu izni ilk veren ülkeyiz."

Ulusal gelirde artış mı var? "Arap ülkeleri içinde, ulusal geliri en hızlı artan ülkeyiz."

Ekonomide dışa açılma mı var? "Arap ülkeleri içinde, ekonomisini liberalleştirebilmiş başlıca ülkeyiz..."

Arap dünyası bu yarışı kendi içinde değil de, öteki dünyalara karşı yaptığı gün, başka bir ufuk açılabilir.

- Arap ülkelerinin, Türkiye'deki toplumsal yaşamdan rahatsız olmalarının en önemli nedeni; yurttaşlarının bu yaşamı sevmesi. Gerek bu gezim sırasında, gerekse öteki Arap ülkelerini dolaşırken şu tür sözleri sık duydum:

"Türkiye'ye çok gidip geldim... Güzel ülke... Antalya, Yalova, İzmir, İstanbul, buraları hep dolaştım... Türkiye'de bir ev tuttuk, iki ay yaşadık..."

Çay içiminin akşamında Yemen'den ayrıldım. Reşat beni havaalanına götürürken, "Bizim evin önünden geçelim" dedi. Aden'e birlikte gittiğimiz oğlu Şerif, "Mustafa abi gitmeden bir kez daha görüşür müyüz" demiş. Uğradık. Bir daha hiç görüşmeyecekmişizle, her yıl mutlaka bir-iki kez görüşürmüşüz arası duygularla vedalaştık.

Havaalanı yolunda, bahçeli, güzel evler vardı. Burası, Sanalı zenginlerin genellikle "ikinci evlerinin" bulunduğu El Roda semti. Kent içindeki bitişik nizam evlerin görünümü hoştu. Tek tek bahçeli evlerin görünümü de ayrıca hoş, büyük bir biblo gibi duruyorlar.

Havaalanına girdim... Aylar önce gördüğüm bir yere yeniden gelmiş gibiydim!

Türküler dolusu anılarımızın olduğu Yemen'den ayrılırken elim, kaybettiğim bir şeyi arıyormuşum gibi, karşı dağların arasına gitti geldi. Manzara, Yemen yolculuklarımın çoğunda tanık olduğum gibiydi...

Dağların ucu, çıplak göz görümlüğü...

Eteklerinde duman...

Havada bulut yok...

Cumhuriyet kitap kulübü

Kitaplarda, belgelerde, gözlemlerde en çok Yemen'de yitirdiğimiz Memet sayısını aradım. Farklı rakamlar çıktı ortaya. Üzerinde birleşilen rakam 300 bin! Bir ansiklopedideki not ise kaybın büyüklüğünü anlatmak için rakamı gereksiz kılıyordu: "Tarih, Yemen'de ölen Türklerin sayısını bilmiyor, öğrenmekten de ürküyor!"
Kitabın adını bu durum belirledi.
Sana'da, ortaokul öğrencisi Şerif'le sohbet ederken sordum:
- Derslerde Türklerle ilgili bir şey okuyor musunuz?
Yanıtı acıydı:
"Öğretmenimiz söyledi. Yemen coğrafyasının 20. yüzyıl başındaki adı, Makbarat al Etrek, yani Türkler Mezarlığı..."
Yemen'de dün, önceki gün, bir önceki gün çok... En az bugün var! Bir başka deyimle Yemen bugün, yaşamını, dünden kalanlarla sürdürüyor.
Yüz binlerce askerimizin can verdiği, gidip de dönmediği Yemen...
Başkent Sana'nın yüzyıllardır değişmeyen mimarisi...
Hudeyde-Sana yolunun bitmek tükenmek bilmeyen kıvrımları...
Taa Taiz'deki Osmanlı izleri...
Aden'in okyanusa açılan kapısıyla çöle yaslanan duvarı...
Elinizdeki kitap; bilimsel değil, gezimsel bir çalışma...
Haydi Yemen'e birlikte gidelim...
Söz,
Döneceğiz...

MUSTAFA BALBAY

Cumhuriyet kitapları

00.34.Y.0298.009

ISBN 975-6747-09-9

2750000L